

264 403 (M)
264 405 (S)

Inu.A.46.973

ISTORIA OMENIRII

I

EVUL ANTIC

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

DE

I. GĂVĂNESCU

Profesor la Universitate,

EDIȚIE PRELUCRATĂ CONFORM NOILOR PROGRAME OFICIALE,
ȘI APROBATĂ DE MINISTERUL INSTRUȚIUNII ȘI AL CULTELOR CA
MANUAL DIDACTIC CU No. 191, DIN 24 MAIU 1912.

Non multa, sed multum.

Donațiunea Prof.

Ch. Râmniceanu, Bârlad

63197

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, Strada Doamnei, 16

32.669

1912.

CONTROL 1955

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA
COTA... 65709

1956

re 147/03

Toate exemplarele vor purta semnătura mea.

B.C.U. Bucuresti

C63197

Damintai G. Constantinianu. Prim.

cu dragoste veche
de colegă și prieten

Alina

23 Sept. 1913

EVUL ANTIC

PREFAȚA

---

*Indemnul unor profesori secundari, cari au avut bunăta-
tea să-și arate regretul că manualele mele de Istoria univer-
sală nu se mai găsesc de câți-va ani în învățământ, m'a hotărit
să prelucrez aceste cărți, punându-le în acord cu noile pro-
grame analitice. În acest scop, am schimbat pe ici pe colo
ordinea chestiilor, ca să corespundă cu ordinea lor din pro-
gram; am modificat unele capitole în conținutul lor, punân-
du-le în acord cu datele istorice mai riguros științifice.*

*N'am nevoie să adaug că materialul și adevărurile isto-
rice nu-mi aparțin mie personal: sunt al istoricilor de pro-
fesie; și când pe aceștia nu i am găsit unanimi asupra unor
chestii, m'am luat după știința oficial introdusă în școlile
franceze prin cărțile lui ALBERT MALET.*

*Ceea-ce îmi aparține personal mie, în aceste opere didactice,
deosebit de forma în care am îmbrăcat faptele istorice, este
preocuparea pedagogică, formulată în «Introducere», privitoare
la formarea intuiției în timp a evenimentelor și la forma-
rea simțului istoric, precum și concentrarea interesului în
mod deosebit asupra chestiilor ce stau în legătură cu trecu-
tul nostru chiar cel mai depărtat și cari pot arunca o lu-
mină asupra originii și încheurii neamului nostru și asupra
peripetiilor vieții lui etnice.*

*Spre a înlesni formarea organului mintal de a percepție
istorică, am găsit de absolută necesitate să păstrez ideile
pregătitoare ca introducere la învățământul istoriei.*

Aplicarea liniei timpului, în special, ajută mult și la înde-

plinirea cerinții de a se memoră bine, încă din gimnaziu, datele cronologice mai însemnate ale evenimentelor istorice.

Scopul ațelor idei pregătitoare a fost indicat în ediția primă a manualului de față :

«1. A pregăti concepția timpului pentru perceperea evenimentelor în raportul lor aproximativ de distanță în timp.

«Copiii învăță papagalicește datele istorice, fără a-și da seama de depărtarea mai exactă a epocelor între ele. Eră necesar a le pune la îndemână o unitate de măsură oare-cum mai sensibilă a timpului.

«2. A pune în legătură cunoștințele istorice din clasele primare cu cele propuse în prima clasă gimnazială.

«Dacă se începe, cum se obișnuiește, din prima zi a cursului de istoria universală, cu povestirea evenimentelor de pe vremea faraonilor și a piramidelor; dacă se aruncă de o dată, fără o tranziție pregătitoare, spiritul bieților mici copii de 12 ani, tocmai în o epocă cu 5.000 de ani înainte de cele mai vechi evenimente cunoscute de ei din cursul primar, li se silește incontestabil mintea să facă un salt cam periculos pentru puterea lor de concepție și imaginație.

Materialul de intuiție, hărțile și ilustrațiile, cari concretizează și ușurează atât de mult studiul istoriei, făcându-l viu și atrăgător, a fost sporit în mod considerabil, în această ediție.

Din acest punct de vedere, folosul didactic al unei cărți, înlesnirea ce aduce învățământului, stă în raport direct cu mărimea volumului, datorită nu atât dezvoltării textului, cât în special mulțimii mijloacelor de intuiție.

IDEI PREGATITOARE *)

1. Lungimea și măsura timpului istoric.

a. Timpul, din zilele noastre, până la nașterea lui Isus Christos. — Noi ne aflăm acum în anul 1912, dacă numărăm anii începând dela nașterea lui Isus Chr.

În această sumă de ani se coprink 19 sute și 12 ani, adică 19 secole și ceva.

Ca să ne închipuim mai lămurit ce lungime de timp ne desparte pe noi, cari trăim astăzi, de zilele în care s'a născut Mântuitorul, să ne închipuim timpul printr'o linie dreaptă ale cărei capete ar fi: de o parte nașterea lui Isus Christos și de alta anul în care ne aflăm acum.

Isus Christos

1912

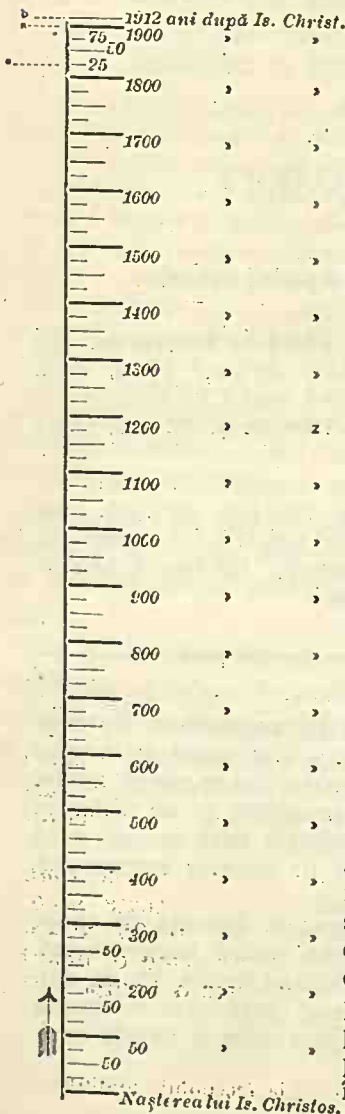
Să împărțim această linie în 20 părți, coprinzând fie care parte câte o sută de ani, afară de cea din urmă care n'ar coprinde decât 12. Dacă privim din capătul din urmă al anului 1912, către cel-alt capăt al liniei timpurilor, și ne uităm la numărul secolilor, însemnate numai printr'o mică liniuță, care taie pe cea mai lungă, vedem cam cât de departe suntem noi de acele vremuri.

Spre a vedea însă și mai lămurit această distanță de timp, să împărțim fiecare parte din acea linie, adică fiecare secol, în alte patru bucățele mai mici, coprinzând fiecare 25 de ani, și să însemnăm aceste sferturi de secol prin câte o liniuță mică de tot, iar jumătățile de secol prin câte o liniuță ceva mai măricică.

---

*) De întrebuițat ca *lectură introductivă* la începutul studiului *istoriei universale*.

Să înnumărăm acum sferturile de secol, câte sunt dela 1912 și până la nașterea lui Christos.

Copii cari învață în clasa I sau II-a gimnazială, sunt mai toți cam de 12 ani, adică au trăit până acum aproape o jumătate de sfert de secol, corespunzând distanței măsurate pe linia care trece dela 1900 înainte. Să se facă acum socoteala: câte vieți de copil de clasa I sau a II-a gimnazială se coprink în suma de ani, care a trecut dela nașterea lui Christos până azi? Sau de câte ori se cuprinde în ea viața unui copil de 12 ani?

Luând ast-fel fie-care copil de 12 ani ca unitate de măsură a timpului, lungimea timpului trăit de el, sau durata vieții sale proprii până în momentul de față, va putea să-și facă oare-cum ideie: cât de mult este dela nașterea lui Christos și până astăzi.

Pentru că viața omului nu se sfârșește însă la 12 ani, ci cam după 75 ani, — dacă omul a trăit cumpătat și și-a îngrijit de sănătate, — adică după trei sferturi de veac, să măsurăm și să socotim câte vieți omenești de câte 75 de ani s'au trecut una după alta de atunci până acum.

Și acum să ne uităm pe linia veacurilor și să vedem cu ochii cât e de lungă viața unui moș bătrân de 75 ani comparată cu lungimea întregii linii; și să mai vedem apoi cât de mică și neînsemnată e bucățica de timp, ce coprinde o jumătate de sfert de veac, comparată cu distanța întreagă a timpului dela nașterea lui Isus Christos până azi. Spațiul de timp de 12 ani e reprezentat prin partea de linie coprinsă între literile *a* și *b*, iar durata vieți de 75 ani se găsește între literile *a* și *c*.

Numai așa, măsurând și punând viața noastră alături cu o

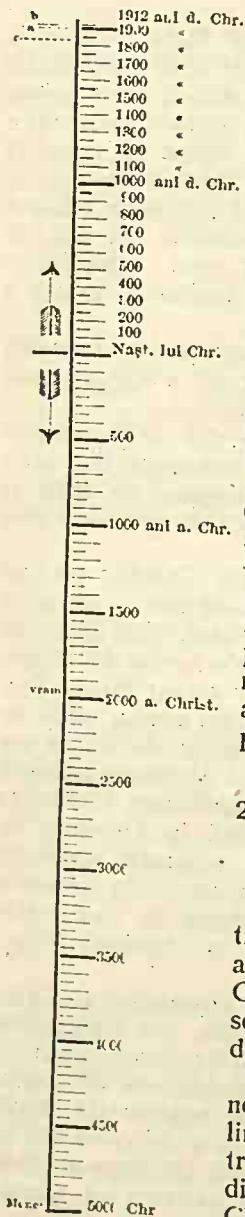
durată așă de întinsă de timp, putem să ne facem o idee, și cât e de mare acea durată de timp și cât e de mică viața noastră, pe care o luăm ca unitate de măsură. Altfel, știm numai că dela Christos sunt 1912 ani, dar nu ne închipuim cât e de mult de atunci. Asemenea, când ni se spune că muntele *Omul* este înalt de 2500m, știm numai pe dinafară câți metri de înălțime are și ne închipuim într'un mod nehotărât că acel munte este foarte înalt, dar numai atunci *simțim* cât este de înalt, când stăm la poalele lui și ne uităm spre vârful lui și măsurăm din ochi, cu înălțimea corpului, înălțimea uriașă a muntelui.

Vieța unui om nu este mai nimic pe lângă vieța omenirii dinainte de el, după-cum înălțimea unui copil e aproape de nimica față cu înălțimea unui munte uriaș.

b. Timpul până la Abraham și la cel mai vechiu Faraon al Egiptului (Menes). — Noi numărăm anii începând dela nașterea lui Christos. Dar oamenii au trăit și înainte de a se naște Christos. Vieța omenirii este deci mai lungă decât 191(2) ani.

Asta ne-o putem închipui ușor, de oarece Christos este un vlăstar al poporului lui Israel sau al poporului ebru, iar acest popor a trăit și înainte de a se naște Christos. Știm apoi, din istoria Bibliei, că poporul ebru a trăit într'o vreme în Egipt, sub stăpânirea Faraonilor, de sub care l-a scăpat Moisi. Dar poporul Egiptean e și mai vechiu decât cel ebru, adică se pomeneste de faptele lui cu mult mai înainte de acelea ale Erveilor. E adevărat că timpul în care a trăit Abraham e foarte depărtat, în trecut, de timpul în care s'a născut Isus Christos; ba chiar e mai mult dela Christos și până la Abraham îndărăt, decât dela Christos și până azi, pentrucă Abraham trăia cu 2000 de ani înainte de Christos, iar de la Christos și până azi sunt numai 191(2) ani. Dar timpul în care străluciau regii Egiptului, adică Faraonii, e și mai depărtat în trecut decât timpul în care trăia Abraham.

După socotelele făcute, cel mai vechiu stăpânitor al Egiptului, *Menes*, a zidit un oraș, numit *Memfis*, cam pe la anul 5000 înainte de Christos. Prin urmare vieța cunoscută a Egiptului se începe aproape dela 5000 de ani înainte de Christos, adică e de două ori și jumătate mai îndepărtată decât timpul în care a trăit Abraham. Astfel că e de două ori și jumătate mai mult timp dela nașterea lui Christos și până la *Menes*, Faraonul Egiptului, decât dela nașterea lui Christos și până astăzi.

Să prelungim dar linia timpurilor, dela nașterea lui Christos îndărăt, de două ori și jumătate mai mult decât aceea care reprezintă timpul dela Christos până azi. Sau să luăm o linie, punând cele două capete *Menes* și 1912; s'o împărțim în veacuri și să măsurăm cu cele două unități de măsură, alese mai înainte: cu etatea de 12 ani a unui elev de clasa I sau II gimnazială și cu aceea de 75 ani a unui om bătrân, spre a vedea câte vieți de om bătrân și câte vieți de copil se coprink în această sumă de ani. Să ne uităm apoi pe linie și să comparăm bucățica de timp, care coprinde trei sferturi de veac (liniuța *ac*), și aceea care coprinde o jumătate de sfert de veac, cu întreaga lungime a liniei dela *Menes* până astăzi, vom vedea cât de mică este viața unui bătrân de 75 ani și mai ales cât de neînsemnată este viața unui copil de 12 ani, comparată cu viața cunoscută a omenirii din timpurile celor mai vechi Faraoni și până astăzi. Ba încă pe lungimea scării ce a putut încăpea în mărimea acestei pagini, părțica de viață a copilului se pierde din vedere: ea abia se poate închipui, (spațiul dintre liniuțele *a b*.)

2. Aplicarea pe linia timpurilor a câtorva date istorice cunoscute.

Știm că *Traian*, împăratul Romanilor, a trecut Dunărea pe la Severin și a venit de a cucerit Dacia între anii 100 și 105 după Christos. Să însemnăm cu un punct pe linia secolelor acest timp, ca să vedem cât e de departe de zilele noastre.

Mai știm că un alt împărat roman, *Aurelian*, ne mai putând apăra Dacia în contra năvălirii barbarilor, a părăsit aceste ținuturi, retrăgându-și armatele și o parte din locuitor, dincolo de Dunăre, cam pela anul 275 d. Christos. Să se arate pe linia secolelor și

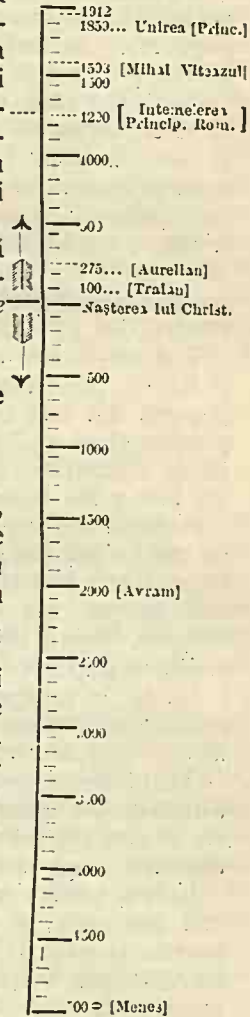
această parte de timp, spre a se vedea cam cât a trecut, de când a adus Traian pe Romani în Dacia și până când Aurelian a luat o parte din ei de i-a trecut dincolo de Dunăre, precum și dela acest timp și până în zilele noastre.

Să se arate asemenea unde vine, pe linia secolelor, timpul întemeierii *Principatelor Române*, acela al domniei lui Mircea și a lui Mihai-Viteazul, timpul revoluțiunii lui Tudor Vladimirescu, al *Unirii* Principatelor și al întemeierii *Regatului*, numărându-se secolele câte au trecut dela Traian și dela Aurelian până la aceste întâmplări precum și de atunci și până astăzi.

Să se spună în al câtelea secol după Christos s'a întâmplat fiecare din evenimentele de mai sus, și să se însemneze toate pe linia timpurilor.

3. Legătura istoriei patriei noastre cu istoria omenirii.

În clasele primare s'a învățat din istoria patriei noastre: cum a cucerit *Traian* Dacia, cum a adus în ea supuși romani, din toate părțile imperiului, spre a o coloniza; cum a retras apoi Aurelian o mare parte din coloniile romane din Dacia. S'a învățat prin câte suferințe și nevoi au trecut de atunci locuitorii acestei țări, compuși din Romani amestecați cu Daci; câte roiuri și feluri de *barbari* au trecut peste ei; cum se retrăgeau Românii în munți, ca să se apere în întăriturile Carpaților, de năvala furioasă și crotopitoare a barbarilor,—până s'a întemeiat domnia Munteniei sub *Negru Vodă* (*Tugomir Basarab*) și a Moldovei sub *Bogdan Vodă*. Și de aci încolo s'a învățat tot șirul întâmplărilor: luptele din afară cu Turcii, Ungurii, Polonii, Tătarii, etc., precum și schimbările din năuntru, cum au urmat după vremuri, până în zilele noastre, până la luptele glorioase de acum din urmă, pe care le purtară armatele române în

Bulgaria, în contra Turcilor (1877), și până la prefacerea României în *Regat* (1881) sub *Carol I.*

Toate acestea la un loc alcătuiesc viața poporului român; iar din povestirea lor se alcătuește *istoria patriei* noastre.

Cu toate-că știm aceste fapte și întâmplări ale națiunii noastre, tot nu le *înțelegem* destul de bine, dacă nu cunoaștem și istoria popoarelor cu cari a avut a face neamul nostru, precum și istoria popoarelor cu care ne înrudim.

Ce facem când voim să pricepem viața unui om? Întrebăm și cercetăm ce fel de oameni erau părinții lui, unde au trăit și cum au trăit? Ce fel de oameni sunt frații și rudele lui, unde și cum trăesc ei și ce fac? Apoi căutăm să aflăm cine sunt oamenii cu cari a avut el aface, de ce neam sunt, unde și cum au trăit sau trăesc? și cum s'au purtat cu el? De ce s'au purtat așa s'au alt-fel? Cu chipul acesta înțelegem și firea acelui om și faptele lui, precum și de ce a avut pe cutare prieten, iar pe cutare dușman.

Tot așa trebuie să urmăim și când voim să înțelegem viața și faptele poporului nostru, bunioară. Trebuie să cunoaștem poporul din care ne tragem, și pe acelea cu cari ne înrudim, precum și pe acelea cu cari am stat sau cu cari stăm în legătură fie de vecinătate, fie de prietenie or dușmănie, sau dela care am luat pilde bune și am învățat câte ceva folositor.

Poporul din care ne tragem, este *poporul roman*. Popoarele cu cari ne înrudim sunt: cel *italian*, *francez*, *spaniol*, *portugez*. Popoarele cu cari am avut odată sau avem chiar a um relațiuni de tot felul, sunt: popoarele *slave*, adică Rușii, Bulgarii, Sârbii, Polonii; apoi *Turcii*, *Ungurii*, *Grecii*, *Ebreii*, și diferite popoare de viță *germană*, precum Șașii, Austriacii etc.

Ca să ne pricepem firea și viața noastră națională e deci necesar să studiem și firea, moravurile, faptele și viața tuturor acestor popoare străine.

Toate aceste popoare la un loc formează o parte mare din *omenire*, dar numai o *parte*, căci omenirea coprinde pe lângă ele și alte popoare mai depărtate, cari trăesc prin celelalte continente sau cari au trăit mai de mult pe pământ.

Istoria tuturor acestor neamuri, dela cele mai noi până la cele mai vechi, în trecut, dela cele mai apropiate de hotarele noastre și până la cele mai depărtate, formează *istoria întregii omeniri*, căci viața lor, a tuturor la un loc, constituie viața omenirii însăși.

După cum o familie se compune din mai mulți membri, și după cum viața ei este formată din viața membrilor ei, tot

aşa omenirea se compune din popoare, mai mari sau mai mici, şi viaţa ei este viaţa acelor popoare. Şi după cum nu putem înţelege viaţa şi faptele unei persoane, dacă o considerăm cu totul deosebită şi izolată de viaţa întregii familii din care face parte, tot aşa nu putem înţelege istoria unui popor, dacă nu cunoaştem istoria generală a întregii omeniri. Starea unei ramure ori a unui fruct dintr'un pom se înţelege numai dacă cunoaştem starea întreagă a arborelui, împrejurările în care se află şi prin care a trecut el. Un popor este o ramură din arborele omenirii. Ca să înţelegem deci istoria ţării noastre, trebuie să studiem istoria omenirii.

Toate întâmplările mai însemnate din istoria omenirii se găsesc, şi le vom arăta, în secolele coprinse pe linia timpurilor, care se începe cu anul 5000 a. Chr. şi se sfârşeşte cu anul în care trăim noi. Pe acea linie vom însemna treptat, treptat toate evenimentele principale. Dar mai înainte de toate, să aruncăm o repede privire generală asupra vieţii acelu popor mare şi viteaz, din care s'a născut poporul Român, adică asupra *vieţii poporului Roman*.

4. Scurtă ochire asupra istoriei Romanilor.

Până acum nu cunoaştem, din viaţa acestui popor, decât cele ce s'au întâmplat pela anul 100 — 105 după Chr., sub *Traian*. Ştim atât că Traian a fost un împărat Roman, vestit în războaie şi prin bunătatea lui; ştim că el a supus Dacia şi că ne-a adus pe noi aici; dar nu ştim cât eră de mare împărăţia lui, până unde se întindea pe pământ stăpânirea poporului Roman.

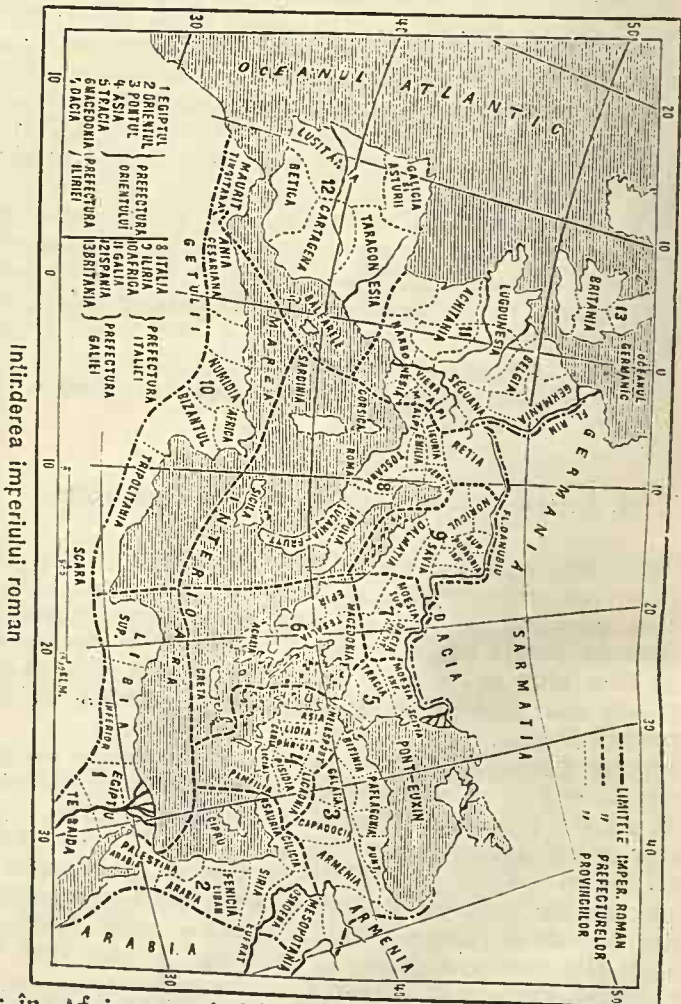
Imperiul Roman, sub Traian, se întindea nu numai în Europa: dar şi în Asia şi în Africa. Dacă ne uităm pe hartă vedem, că în *Europa* împărăţia Romanilor coprindea: Italia, Spania, Franţa de azi numită atunci Galia, Britania, Elveţia, Dalmaţia, Grecia şi Macedonia cu Tesalia şi Epirul; ţările cari sunt locuite azi de Sârbi, de Bulgari şi de Turci şi cari se numiau atunci *Moesia* şi *Tracia*; apoi *Dacia*: — adică toate ţările: până la Rin spre apus, până la Dunărea de sus spre Nord, plus Dacia, cucerită de Traian.

Dincolo de împărăţia Romanilor spre miază noapte se aflau în Europa popoare barbare: Germani, Sarmaţi, etc.

În *Asia*, împărăţia Romanilor se întindea până la părţile de sus ale râurilor Tigrul şi Eufratul, până la Arabia şi marea Roşie,

coprinzând toată Asia Mică, Armenia, Mesopotamia, Siria, Fenicia, Palestina și o parte din Arabia. În aceste locuri făcuse Traian să crească stăpânirea romană, întinzând-o până la râul Tigrul.

Iar în *Africa*, coprindea toate țările de pe țărmul de Nord al acestui continent, începând de mai jos de strâmtoarea de Gibraltar, sau columnele lui Hercule, adică dela oceanul Atlantic și până la marea Roșie, împreună cu Egiptul.

O stăpânire atât de întinsă n'a crescut deodată, ci numai treptat-treptat, cu multe lupte și în mai multe secole. La început ea se reducea la un oraș, *Roma*, întemeiat la 753 a. Ch., în Italia, la gurile râului *Tibru*; și, dintr'un oraș, a crescut încetul cu încetul, supunând mai întâiu cetățile de prin prejur, apoi popoarele din Italia, cât am văzut în geografia Imperiului Roman.

Dar statul Roman n'a fost dus la atâta mărire numai de Traian; ci înaintea lui au mai fost și alți împărați și generali vestiți și viteji, cari au întins puțin câte puțin puterea Romanilor peste toate popoarele cu cari veneau în atingere. După Traian au mai venit câțiva împărați curagioși și harnici. Împărăția Romanilor se întinsese însă așa de departe, încât munca împăraților după Traian s'a mărginit mai mult a păzi imperiul și a-i păstră întinderea cucerită de predecesorii lor. Și nici nu mai puteau să se gândească a o mări și mai mult, pentru că dincolo de hotarele imperiului, mai ales în Europa spre miază noapte, se găseau popoarele barbare, fără căpătâiu, numeroase și neastâmpărate, cari năvăleau neconținut când într'o parte când într'alta a imperiului, prădând și jefuind: iar armatele romane alergau când într'un loc când într'altul ca să le gonească, și se osteneau în bătălii neîntrerupte cu dânsele.

Aceasta a făcut chiar pe următorul lui Traian, pe împăratul *Adrian*, să părăsească Mesopotamia și să dărâme podul de peste Dunăre din dreptul Severinului, spre a mai îngreună trecerea barbarilor în împărăția romană. Și tot asta a hotărât pe *Aurelian*, mai în urmă, să se lipsească cu totul și de provincia *Dacia*, să-și retragă din ea armata, și s'o lase în voia barbarilor, făcând astfel din tot cursul *Dunării* hotarul împărăției romane spre miază noapte.

Din nenorocire însă nici aceste măsuri n'au putut asigura împărăția romană, pentru că nu toți împărații romani au fost înțelepți și destoinici ca Traian or ca Aurelian, ci s'a întâmplat de multe ori ca ei să fie slabi, copilăroși, fără curaj și fără seriozitate; astfel că frânele guvernului cădeau în mâini neputincioase și stângace.

Pe de altă parte, barbarii se înmulțeau și se îndeseau tot mai mult și mai cumplit la hotarele împărăției, năvăleau tot mai des și mai adânc în ținuturile ei, așa că slăbiciunea din lăuntru și pericolele din afară au făcut să se clatine din temelii întinsa împărăție romană. Atunci, văzându-se că împărăția e prea mare și nu se poate cârmui de un singur om, s'a găsit cu cale să se împartă în două și anume: împărăția dela

Apus, cu reședința la Milan și alte orașe din nordul Italiei, și împărăția dela *Răsărit*, cu capitala în *Constantinopol*, oraș zidit de împăratul *Constantin cel Mare*.

Cu toate acestea, slăbiciunile din lăuntru și luptele din afară nu au încetat. Atât împărăția de Apus cât și cea de Răsărit au avut să se lupte mereu cu fel de fel de barbari, până ce în sfârșit amândouă cad răpuse. Cea dnitâiu, care cade, este împărăția de Apus, la anul 476 după Christos; cea-laltă, adică împărăția de Răsărit, tot a mai putut s'o ducă aproape 1000 de ani dela căderea împărăției de Apus, până ce vin Turcii și supun Constantinopole, la anul 1453.—Să însemnăm aceste două date pe linia timpurilor.

5. Impărțirea Istoriei omenirii în trei evuri.

Amândouă aceste date, anume aceea a căderii imperiului roman de Apus și aceea a căderii imperiului roman de Răsărit, sunt de mare însemnătate; ele împart istoria omenirii în *trei* mari părți numite *Evuri*.

Tot ce se petrece în omenire până la căderea Impărăției Romane de Apus, adică până la anul 476 după Christos, formează partea întâi a istoriei omenirii și se numește *Evul vechiu, sau antic*.

Tot ce se petrece dela căderea imperiului roman de Apus până la căderea imperiului roman de Răsărit, adică dela 476 după Chr. pânăla 1453, formează partea a doua, *Evul de mijloc sau mediu*.

Și, în sfârșit, tot ce se petrece dela căderea Imperiului Roman de Răsărit, sau dela anul 1453, și până astăzi, formează partea a treia, sau *Evul modern*.

Ne vom ocupa în anul acesta cu evul *antic*, narând faptele mai însemnate petrecute în omenire până la 476 după Christos.

În această întindere de timp, dela 5000 ani a. Chr. și până la 476 d. Chr., vom aninti, afară de viața poporului Roman, și de alte popoare mai vechi însemnate, din cari cele mai multe se văd coprinse în Impărăția Romană, precum *Grecii, Macedonenii, Cartaginesii, Egiptenii, Fenicienii, Ebreii*; iar altele au trăit mai departe, în centrul Asiei, precum *Perșii, Babilonienii, Asirienii, Medii*.

6. Impărțirea popoarelor antice.

După neam, popoarele lumii vechi se împart în trei mari ramuri:

1) Popoarele *indo-europene* sau *ariene* (arice), cele mai agere și mai harnice dintre toate. Ele au locuit în timpuri foarte depărtate, mai ales și prin ținuturile *Daciei*, adică prin țările locuite azi mai mult de noi, de Români, și sânt străbunii noștri cei mai vechi. Cele mai vestite dintre ele sunt *Latinii* sau *Romanii* din Italia, *Helenii* sau *Grecii* din Grecia și *Perșii* din Iran (Asia).

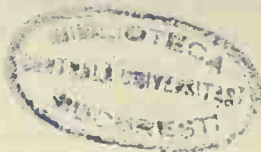
2) *Popoarele semite*, cari au ocupat locurile coprinse între marea Mediterană, marea Neagră, golful Persic, oceanul Indian, și marea Roșie. Cele mai însemnate dintre dânsese sunt *Chaldeii* din Babilonia și Asiria, *Ebreii* și *Fenicienii*.

3) *Popoarele chamite*, cari au locuit în nordul Africei. Dintre acestea, cel mai principal este *poporul egiptean*, care a ocupat valea Nilului.

Dacă voim să așezăm aceste popoare după *vechimea* lor, nu după valoarea însușirilor și culturii lor, trebuie să răsturnăm ordinea în care le-am expus.

După vechime, întâi vin *Chamiții*, adică *Egiptenii*, apoi *Semitii* și în fine *Arienii*.

76129

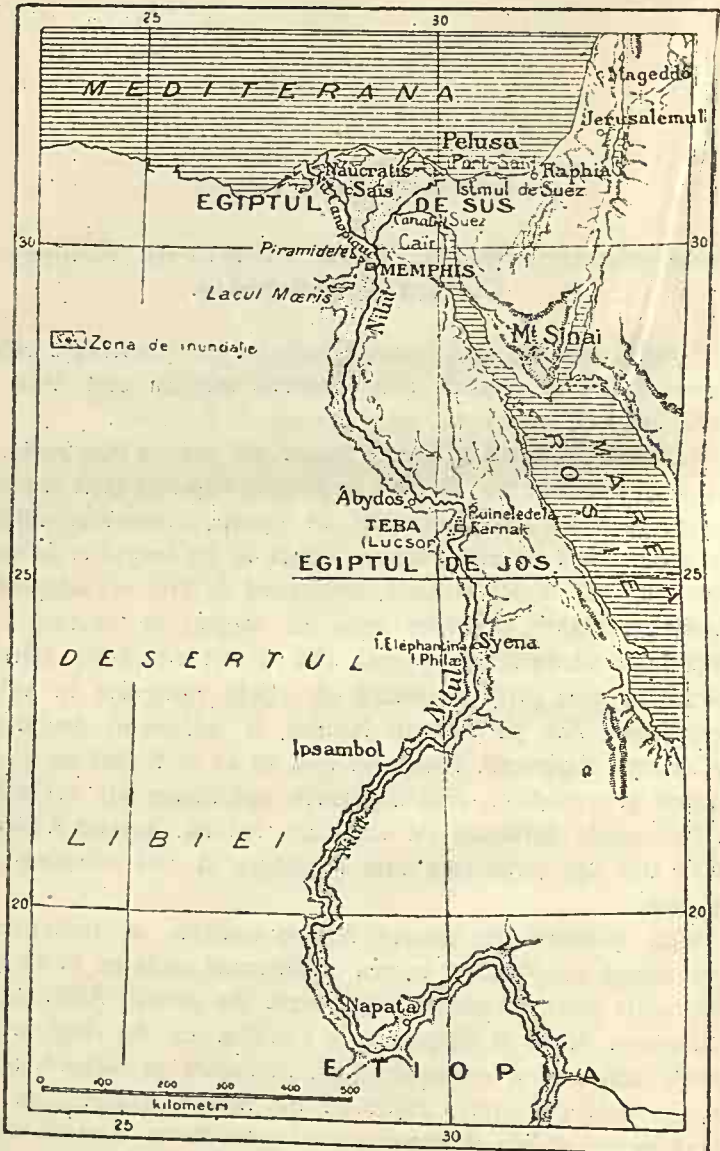
ISTORIA EGIPTULUI

Nilul. Memfis. Menes. Teba. Tutmes III. Ramses II.
Cultura și Religiunea.

Egiptul este cea mai bătrână țară din câte pomeniște istoria omenirii. Ea își numără anii existenței sale, ca stat, încă de pe la 5000 de ani și mai bine înainte de Christos.

Egiptenii veniseră în aceste locuri din platoul Pamirului. Și au înemerit bine aci, în fâșia de pământ coprinsă între deșertul Libiei și al Etiopiei (Abisiniei), de o parte, și între marea Roșie și Mediterană de altă parte și udată în tot lungul ei de apele fluviului *Nil*. Valea strâmtă, străbătută de Nil, eră adăpostită și despre răsărit și despre apus de lanțuri de dealuri, cari împedicau vânturile de a căra din deșert nisipurile stârnite adesea în nori groși și ridicați de vijelii puternice în valuri ucigătoare. Aci, pe malurile Nilului, la adăpostul dealurilor, se așezară Egiptenii. Pământul ales de ei ar fi fost un pustiu nisipos și neroditor, fără zăgazarile apărătoare ale dealurilor și fără apele dătătoare de viață ale Nilului. Acestea îl făceau să fie una din țările cele mai roditoare și mai mănoase de pe glob.

Nilul, pornind din lacurile Africei centrale, se îndreptează spre miază noapte către marea Mediterană, unde se varsă prin mai multe guri. El primește izvoarele din munții Abisiniei, și e singurul fluviu al Egiptului, e condiția lui de viață, e părintele bătrânei și minunatei țări. În fiecare primăvară, apele lui, înflute de topirea zăpezilor din munții Etiopiei, se varsă peste maluri și acoperă toată valea dintre dealuri. Când se retrag apoi, după câte-va zile, lasă niște straturi de nomol

Carta Egiptului sub Faraoni
cu țările supuse influenței Egiptului și cu zona de inundație a Nilului.

cari îngrașă pământul și-l fac cu desăvârșire bun pentru agricultură.

De aceea s'a întemeiat aici cele mai vechi cetăți de cari pomenește istoria omenirii. Din acestea mai renumite erau *Memfis* și *Teba*.

Memfis a fost ridicată pe la 5000 de ani și mai bine înainte de Christos de *Menes*. Menes e socotit ca întâiul rege al Egiptului. Înainte de el domniseră în Egipt preoții, cari au rămas și în urmă clasa cea mai puternică.

Teba s'a ridicat cam pe la 3000 de ani înainte de Christos, luând, în istoria Egiptului, locul lui *Memfis*, care decăzuse.

Dintre regii din *Teba*, cari au cărmuit Egiptul, doi sunt mai vestiți: *Tutmes III*, prin războaiele și cuceririle lui, și *Ramses II*, nu atât prin războaie cât mai ales prin nenumăratele clădiri, cu cari a împodobit Egiptul.

Subt *Tutmes III* Egiptul se întinsese până la Eufrat; dar sub urmașii lui războaiele încetară, Egiptenii se moleșiră, și, slăbiți cum erau, āzură sub stăpânirea Persilor, la 525 în. Ch.

Cultura și Religia

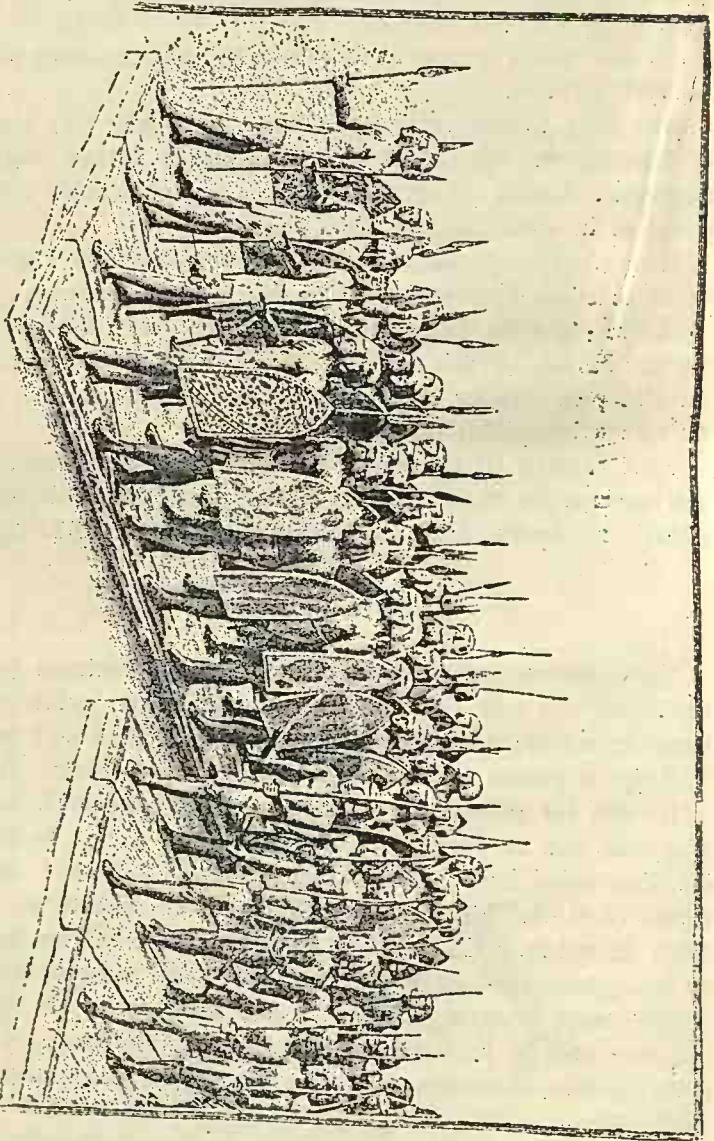
Multe lucruri minunate se puteau vedea în bătrâna țară a Egiptului. Nu mai vorbim de monumente, de palate și de templele mărețe, toate demne de admirat. Dar ceea-ce numai în Egipt se puteau vedea, erau acele ridicături de piatră, groase la temelie lor pătrată și ascuțindu-se mereu către vârf, numite *piramide*, așa de înalte, așa de colosale că par'că la zidirea lor n'au putut lucra oamenii, ci niscaiva ființe tot așa de uriașe ca și ele. Aceste clădiri nepieritoare, ridicate de pe la 4000 de ani în. d. Ch., au durat și durează până în ziua de azi. Se mai găsesc vre-o 80 din ele, toate spre apus, pe malul stâng al Nilului, spre deșertul Libiei. Aceste urme vechi ale culturii egiptene stau în legătură și cu credințele religioase ale țării.

Piramidele erau niște morminte ale regilor Egiptului, ale *Faraonilor*.

Fie care *faraon* îngrijea să-și ridice în timpul domniei sale o

piramidă, înăuntrul căreia trebuia să i se așeze sicriul. Se cărau

Fig. 1. Armata egipteană, infanterie; unii soldați cu pavăză și lănci, alții (în dreapta), cu arc și săgeți.

și se prăvăliau bolovani mari de piatră, toc.nai din munții Arabiei și se grămădeau unii peste alții, până la înălțimi amețitoare.

Cea mai înaltă (la Gizeh) este de 137 m. Regii cari de altmentrelă erau priviți ca niște *zei*, aveau nevoie de mormintele

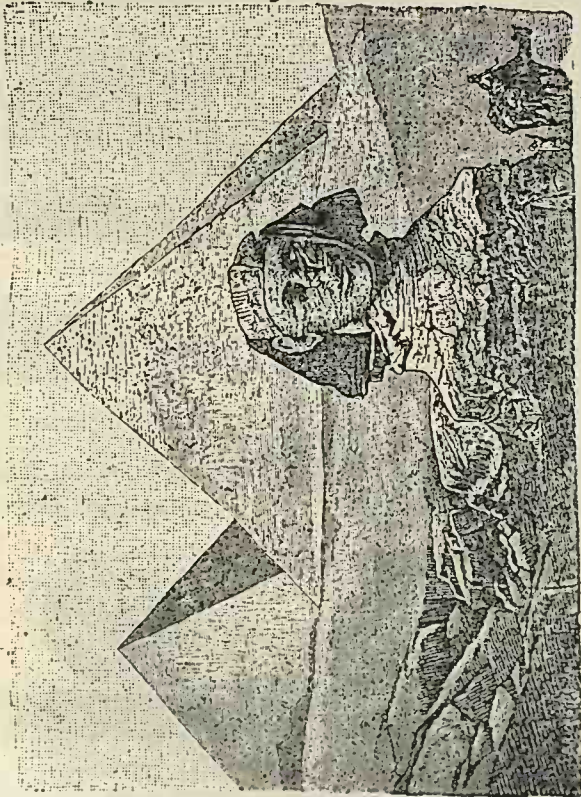

Fig. 2. Sfinxul cu piramidele de la Memfis.

trainice ale piramidelor pentru a-și asigura viața lor de veci. Aceași nevoie sufletească o simțiau însă toți Egiptenii, căci ei credeau că sufletul omului e nemuritor: că, după moarte, el, ieșind din corp, ar fi intrând în alte animale, ca să se pocăiască de păcatele făcute în viață, (*metemsihosa*); apoi după timp îndelungat s'ar fi întorcând iar să-și caute trupul de mai înainte,

ca să trăiască mai departe, ca om. De aceea, aveau mare grijă de corp, să nu putrezească. Il ungeau cu niște substanțe de-

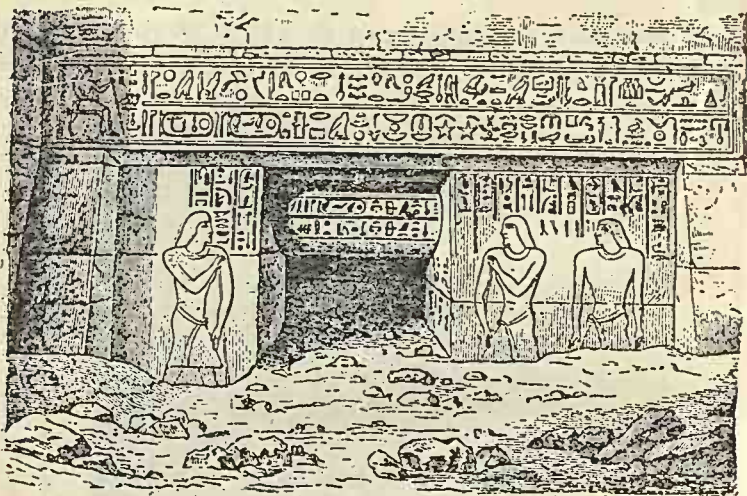

Fig. 3. Mormânt egiptean, de piatră cu inscripții de hieroglife.

uscau și-l întăreau, adică îl îmbălsămau, prefăcându-l în *mumie*, apoi îl puneau într'un sicriu și-l îngropau. Cei bogați își

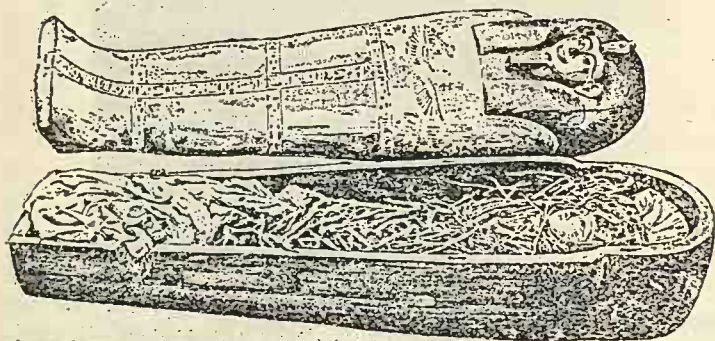

Fig. 4. Mumie, cu sicriul ei.

clădeau din vreme, cu mari cheltueli, bolți și odăi în piatră, unde trebuiau să li se așeze la adăpost sicriul bogat, cu mumia lor.

Dar n'aveau toți Egiptenii dreptul la îmbălsămare. La moartea unui Egiptean, să fi fost el orce în viață, se alcătua un tribunal care cântărea faptele bune și rele ale răposatului. Dacă îl găsea prea negru de păcate, nu-l mai îmbălsămau, ci îl aruncau în Nil, să-l mănânce crocodili. Numai dacă se găsea că bunele lui întreceau pe cele rele, i se făcea mumia și i se puneă pe piept un bilet, «cartea mortului», cu care ziceau că o să se înfățișeze sufletul lui înaintea zeilor, și pe care sta scris; «Am dat pâine celor flămânzi, apă celor însetat, barca celor ce se opriau din călătorie, etc.» sau: «N'am înșelat pe nimeni: N'am torturat văduva! N'am mințit înaintea tribunalului! Nu știu ce-i minciuna! N'am silit pe nici un șef de lucrători să muncească pe zi mai mult decât de cât trebuia! N'am asuprit pe sclavi înaintea stăpânului! N'am făcut pe nimeni să plângă! N'am ucis!» etc.

Afară de piramide, Egiptul avea și alte lucruri cari deșteptau admirația vizitatorului.

Astfel lacul *Moeris* și marele *Labirint* amândouă făcute sub regii din Teba.

Lacul Moeris eră o groapă adâncă și colosal de larg, de mai multe poștii, în care se îndreptau printr'un canal și se

Fig. 5. *Ramses II.* (Sesostris) Capul mumiei lui. (Din dinastie dintre 1500—1300)

strângeau apele Nilului, când veneau mari. D'acolo apoi se împărțiau, la vreme de nevoie, peste țărini, ca să le ude de o potrivă pe toate.

Labirintul eră una din minunile Egiptului, care lăsă mult de admirare și pe cel mai umblat călător. Istoricul grec *Herodot*, care l'a vizitat, spune că această clădire l'a impresionat mai mult chiar decât piramidele. Se compunea din trei mii de camere, din cari 1500 sub pământ și 1500 d'asupra. Pe cele de jos nu le putea vedeă nici un străin. Acolo se aflau mormintele unor regi și ale crocodililor sfinți, la cari se închinau Egiptenii. D'asupra lor se întindeau mai multe curți, săli, camere, toate cu pereți și cu acoperiș de piatră; chiar și curțile erau acoperite. Astfel treceai din o curte

Fig. 6. Obeliscul lui Thutmosis din fața templului dela Karnac.

Fig. 7. Osiris (soarele) în o mână cu biciul în cealaltă cu un cârlig.

Fig. 8. Isis (luna) soția zeului Osiris (soarele).

acoperită în iatacuri, de aci în săli nesfârșite, apoi iar în iatacuri, și numai terminai umblînd și nu mai știai încotro s'apucica să ieși, și ameteai învîrtindu-te prin aceleași camere de mii de ori, fără să pricepi cum ai ajuns iar în ele.

Dela Egipteni au rămas idei și cunoștințe de cari s'a folosit în urmă omenirea. Ast-

fel dela ei a rămas împărțirea anului în $365 \frac{1}{4}$ zile; și, cum

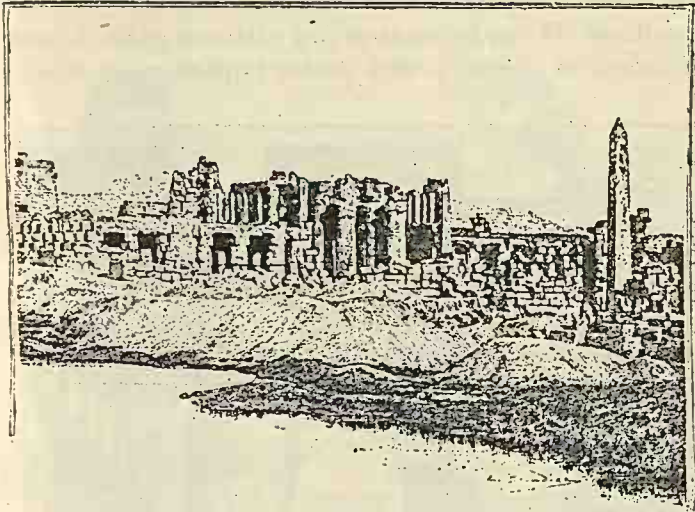

Fig. 9. Din cultura egipteană
Ruinele templului dela Luqсор. In dreapta un obelisc.

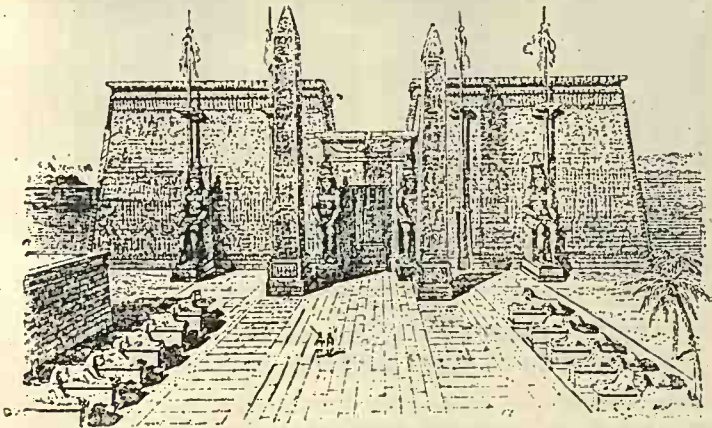

Fig. 10. Din cultura egipteană.
Templul dela Luqсор, restaurat. Fațada lui.

erau nevoiți, din cauza răvărsării Nilului, să măsoare și să

hotărnicieasca din nou, mereu, pământurile, după retragerea râului, tot ei au ajuns să întemeieze știința *geometriei*. Scrierea, mijlocul cel mai însemnat pentru păstrarea gândirii, pentru împărțșirea ei altora, și deci pentru răspândirea și înaintare

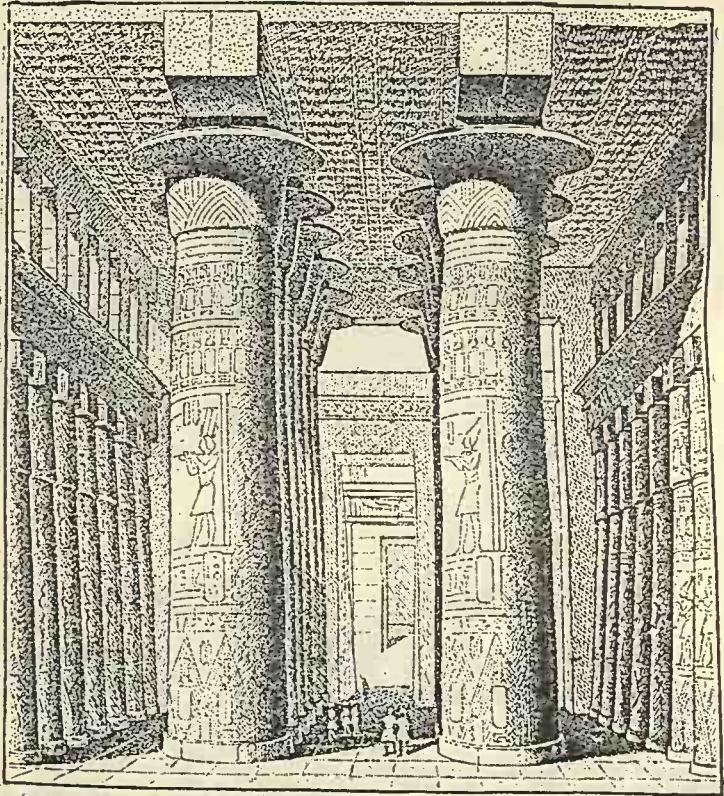

Fig. 11. Din cultura egipteană.
Templul dela Luqșor, restaurat. Interiorul lui.

științei, tot ei au început-o, primitiv de tot, firește, aproape desemnând lucrurile despre cari scriau.

Egptenii țineau foarte mult la *religie*. Zeul lor cel mare era soarele, *Ptah*, care se numia când *Amon*, când *Osiris*, după

localități, și avea temple mai în toate orașele principale, precum : *Teba, Memfis*, etc. Ei credeau că zeul lor se întrupează în

Fig. 12. Din cultura egipteană.
O egipteană torcând
(Reconstituire)

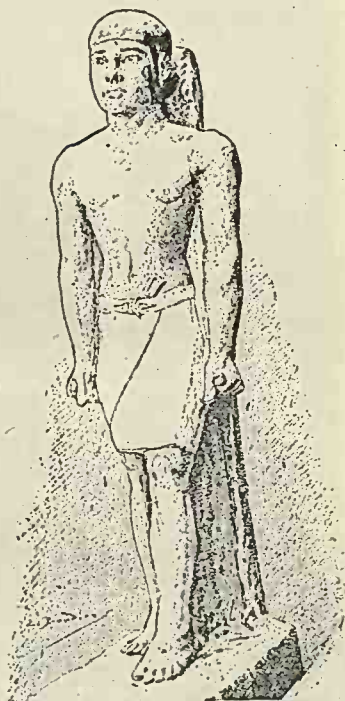

Fig. 13. Artă egipteană
Un egiptean (statue aflată în muzeul dela Gizeh).

câte un animal, și anume: mai ales în bou, în o pasăre, *ibis*, în crocodil, în pisică și în câne. Aceste animale erau privite astfel cu multă evlavie, cu teamă și respect, de Egipteni; erau puse în temple și îngrijite foarte bine. Li s'aduceau jertfe și rugăciuni. De acest sentiment religios al lor pentru anumite dobitoace s'au servit într'un rând Perșii, ca să-i învingă și să le supună țara, punând în fața armatei lor o mulțime de pisici și de câini, astfel că Egiptenii nu îndrăzneau să dea cu nimic în oastea persană, ca să nu lovească în animalele sfinte.

Cel mai însemnat însă dintre toate animalele sfinte erà *apis*, un bou bălțat, negru cu o pată în frunte, la care se închinau

Fig. 14. Artă egipteană.

Un scrib. Una din statuetele cele mai isbutite ale artei egiptene.

Egiptenii ca la un stăpân a tot-puternic și îngrozitor. Când

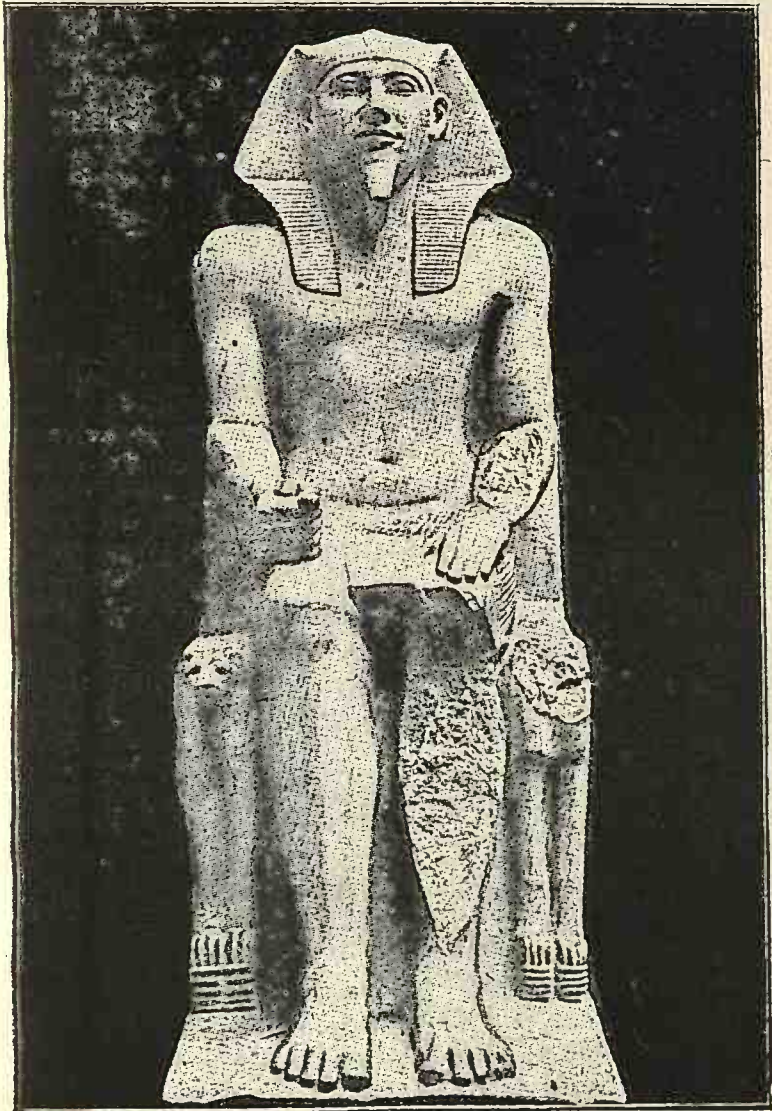

Fig. 15. Artă egipteană.
Statuia lui Kephren. (Dinastia dintre 4000—3000 a Chr.)

muria boul *apis*, se jeleau cu toții ca de o nenorocire nemai pomenită și-l îngropau cu mare alaiu într'un templu.

CHALDEO-ASIRIENII

Chaldea și Asiria. Tigru și Eufratul. Sargon. Nabuchodonosor. Cultura și Religiunea.

Țările Dintre Tigru și Eufrat, cunoscute la un loc sub numele de *Mesopotamia*, nume dat de Greci, coprindeau la nord *Asiria*, la mijloc *Babilonia* și la sud *Chaldeia*. Chaldea avea cele mai vechi cetăți, dar Babilonia și Asiria pe cele mai celebre, și anume Babilonia avea cetatea *Babilonului*, capitala sa; iar Asiria cetatea *Ninive*, capitala sa.

Mesopotamia avea un pământ roditor, din cauza celor două râuri, Tigru și Eufratul, cari o străbat și o udă, revărsându-se primăvara și acoperind tot ținutul cu apă încărcată de un fel de nomol bun pentru îngrășarea și fertilizarea pământului.

Tigru și Eufratul au adus aceleași servicii Mesopotamiei ca și Nilul Egiptului. Lor se datorește că s'au dezvoltat aici de timpuriu societăți omenești și sate puternice și înfloritoare. Bogăția și frumusețea locurilor au atras mulțime de oameni și i-au făcut de s'au așezat acolo. Belșugul de vegetație, și folositoare și frumoasă, nenumăratele turme de animale, dedeau câmpiei dintre cele două râuri o înfățișare veselă și plină de viață.

În partea de nord a Mesopotamiei au venit (de prin părțile Arabiei) de s'au așezat oameni mai ales de neam *semit*, și au întemeiat *Asiria*. În partea de mijloc și de sud au venit oameni de neam *semit*, amestecați mult cu cei de neam *chamit*, (sau cușit) de s-au așezat și au întemeiat Chaldea și Babilonia. Chaldea și Babilonienii se confundă între dânșii, și mai adesea se cunosc împreună sub numele de *Chaldei*. Dar între dânșii de o parte și Asirienii dela nord, de altă parte, au fost tot mereu certuri

și lupte, cătând când unii când alții să se facă stăpâni pe întreaga vale dintre Tigru și Eufurat.

Ninive, cetate mare și celebră, pe malul Tigrului, se zice că ar fi fost întemeiată pela 1600 a. Ch. și că zidurile ei erau înalte de 31 metri și așa de late încât ar fi putut merge pe ele trei care alături, unul lângă altul. Peste ruinele ei vremea a depus straturi de pământ cari au îngropat-o ca pe o cetate moartă. Astăzi abiă au început învățații s'o dezgroape, ca să vază ce zidării, ce monumente și ce fel de unelte aveau, pe vremea aceea oamenii. Și se găsesc lucruri minunate.

Ce spune povestea.—Cetatea Ninivei s'ar fi numit astfel după numele lui *Ninus*, regele care a întemeiat-o.

Numele acestui rege, despre care se spune ca a fost foarte puternic, este legat de al *Semiramidei*, o femeie vitează. De ea se povestesc minuni.

Imperiul Asirian.

Eră fata unei zeițe care o părăsise dela naștere. Niște porumbițe o găsiră și o crescură, hrănind-o cu lapte adus în cioc dela turmele de prin prejur. Un general al lui Ninus o luă de nevastă, și când Ninus înconjurase o cetate, pe care voia să o supună, ea țărăță marelui rege asirian un drum secret, care-i ușură luarea cetății. Murind generalul, soțul

ei, Semiramida se căsătorî cu Ninus și după moartea acestuia ajunse regină atotputernică. Ea se zice că a zidit cetatea Babilonului și că a întins stăpînirea Asiriei pînă departe peste Egipt și întreaga Africă. Voind însă să meargă și mai departe și să supună și India, fu bătută acolo, cu toate că se dusesse cu o armată neînchipuit de mare, compusă din vre-o trei milioane și jumătate de soldați și peste zece mii de care de războiu. Când a murit, sufletul ei, coborător din neam de zei, s'a prefăcut în porumbiță, ca să trăiască cu acele pasări cari o îngrijiseră în copilăria ei.

Dintre regii Asiriei, istoria amintește cu deosebire numele lui *Sargon*; care a bătut pe Israeliți, dar nu s'a mulțumit numai

Fig. 16. *Un rege asirian scoțând ochii vrășmașilor prinși în războiu.*

să-i supună, ci i-a luat pe toți din țara lor și i-a dus în altă țară, în Media, iar în Palestina a mutat alte popoare.

Ceea-ce caracteriza mai ales pe Asirieni, era cruzimea sălbatecă

față cu cei biruiți. Popoarele învinse erau mânăte din loc în loc jăfuite, duse în robie, chinuite, ucise, distruse, fără milă. De

Fig. 17. *Asirieni*. Un rege cu servitorul lui; la urmă un soldat.

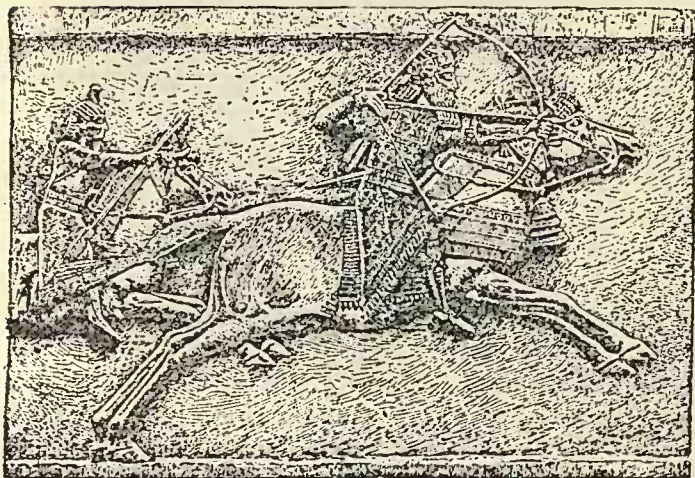

Fig. 18. *Soldați asirieni*, din viteaza cavalerie asiriană.

aceea și ele urau de moarte pe Asirieni, și, când le-a venit bine, s'au sculat cu toate în contra lor și s'au răsbunat amarnic.

Cetatea Ninive a fost dărâmată (la anul 606) și rasă de pe fața pământului. Abia s'a descoperit în timpul din urmă locul, unde se ridicase odată trufașa capitală a Asirei.

Babilonul. — Curând după căderea Ninivei, *Babilonul* se ridică la atâta putere, încât luă în stăpânire toată Mesopotamia și toate țările supuse mai înainte de Asirieni. Sub domnia lui *Nabuchodonosor*, mai ales, Babilonul ajunsese la culmea strălucirii și puterii (604—561). Nabuchodonosor își întinse stăpânirea asupra Iudeii, Feniciei, Arabiei; dărâmă Ierusalimul, aduse pe Evrei în captivitate la Babilon, supuse asemenea cetatea Tirului după un asediu de 13 ani; se bătù chiar cu Egiptenii.

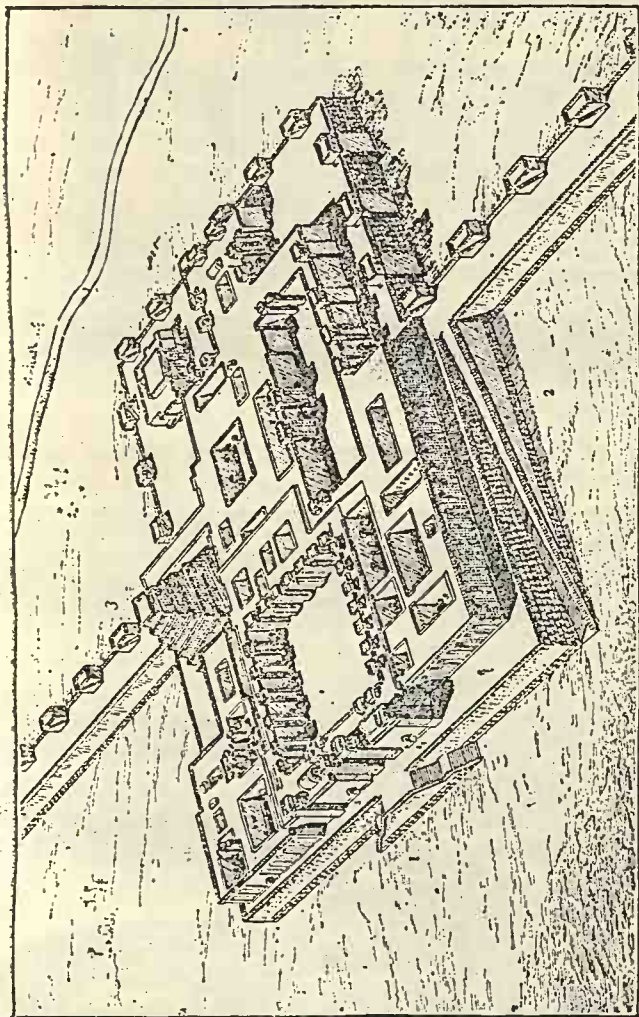
Babilonul, capitala regatului, ajunsese una din minunile lumii, pe timpul acestui mare rege.

Babilonul fusese întemeiat se zice, cam pela 2000 de ani înainte de Ch. Cine îl vedeà, rămâneà uimit. Orașul aveà o formă patrată și se întindeà, de o parte și de alta a Eufратului, pe un spațiu de 15 mile pătrate. În acest spațiu, pe lângă casele pompoase, înalte cu trei și patru caturi, pe lângă monumentele și templele mărețe, încăpeau grădini mari și țarine întinse, bine cultivate și îngrijite, așa că la vreme de nevoie orașenii se puteau hrăni mai mult timp cu ce produceau ele. Cele două jumătăți ale orașului, despărțite prin apele Eufратului, erau unite prin o punte trainică construită cu măiestrie.

Multe minunății se puteau vedeà în cetate. Mai întâi *grădinile suspendate*. Babilonul nu aveà grădini numai jos pe pământ, ci și d'asupra lui, în aer, făcute după porunca lui Nabuchodonosor. Pe niște stâlpi și ziduri groase și înalte se așezau lespezi mari de piatră, peste cari se pusese straturi de pământ roditor, până la grosime de vr'o 4—5 metri. Acolo să sădise arbori și flori, udate și stropite regulat cu apă din Eufрат, trăsă sus cu pompe. Cine se plimbà la umbra răcoroasă a acelor arbori și în mirosul florilor, puteà să privească, dela o înălțime pe alocurea de 60 metri, toată frumusețea cetății și peisajul fermecător al câmpurilor d'imprejurul ei.

Pe malul stâng al Eufратului se află *turnul Babilonului*, iar pe cel drept *marele palat al regilor*, două clădiri cari

asemena deșteptau admirația vizitatorului. Turnul Babilonului, clădire vestită, înaltă ca o piramidă uriașă cu opt caturi, eră

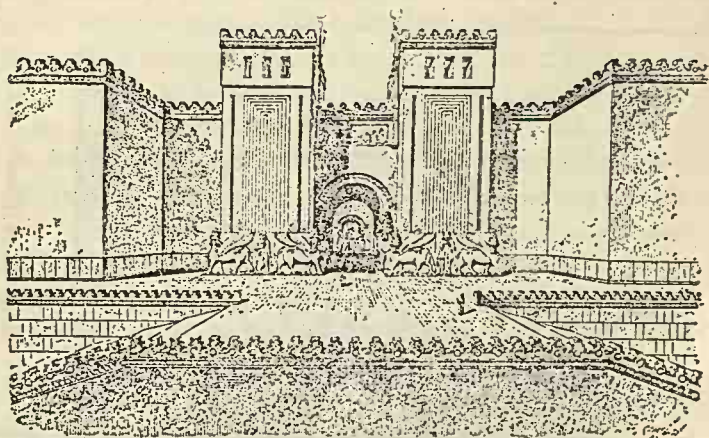

Un palat asirian, restaurat. (Palatul din Sargon de lângă Ninive). Zidurile, întărite cu turnuri. Palatul avea peste 200 camere.

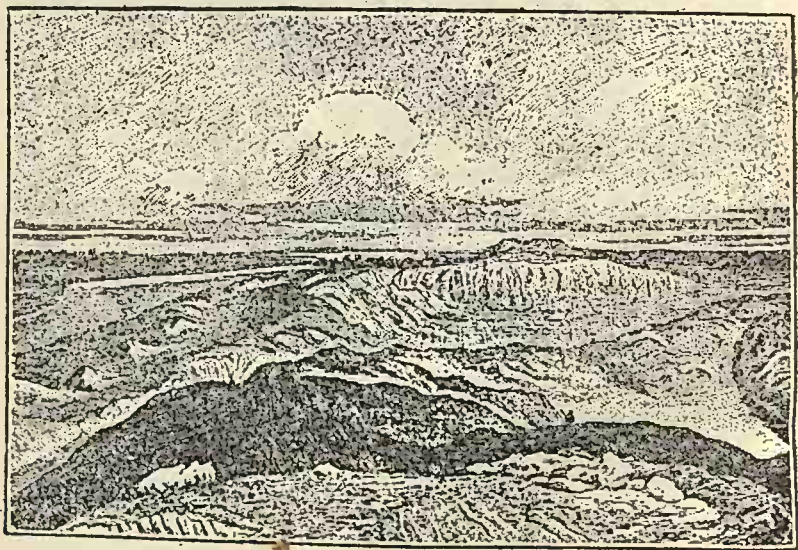
ridicat în onoarea marelui zeu *Bal*, la care se închinau Babilonienii. În catul de jos se află statuia zeului pusă pe un tron, în fața unui altar, cu totul și cu totul de aur.

Palatul regilor, cumpus din mai multe clădiri, eră par'că o

Fig. 20. Palatul din Sargon, restaurat. Poarta principală.

Fig. 21. Ruinele Babilonului.

cetate, înconjurată cu trei rânduri de ziduri înalte, cari aveau

d'asupra lor turnuri și mai înalte, de unde se putea vedea departe de jur împrejur. În clădirile coprînse între acele ziduri, locuiau, pe lângă regele, toată curtea regală și garda, o armată destul de mare.

Până să pătrună vrășmașul la palatul regelui, așa de întărit, îi trebuie mult timp și multe lupte; căci tot orașul era mai întâiu ocolit cu un șanț adânc de tot; apoi, după șanț, venia un zid gros și înalt, cu 100 porți de aramă.

Babilonul căzu sub puterea Perșilor la 530 în. d. Ch..

Cultura și Religia.

Regele asirian nu era socotit un zeu, ca în Egipt, dar nimeni și nimic nu se considera mai pe sus de dânsul, decât numai zeii. Supușii, cari aveau mai multă trecere înaintea regelui, erau numai *magii*, tocmai pentru că se credeau că aceștia cunosc voința și gândul zeilor mai bine decât orice alt muritor. Unii din magi se ocupau cu înțelegerea și explicarea cărților sfinte, alții ziceau că pot gonii duhurile rele și necurate, alții că pot ghici viitorul după mersul stelelor, după sburatul pasărilor și după alte semne din natură; alții se îndeletniceau cu căutarea de leacuri pentru boale. Din cauza asta, ei au ajuns să culeagă și observații serioase relative la astronomie și la medicină. Astfel, bunioară Chaldeii au ajuns să deosebească planetele de stele, să calculeze timpul eclipselor.

Zeul cel mare al Asiro-Chaldeenilor purta numele de Asur la Ninive, iar la Babilon numele *Bel* sau *Bal*. Asirienii și Babilonenii se închinau la stelele cerului. Soarele, luna, planetele, aveau câte un nume de zeu și erau adorate ca divinități.

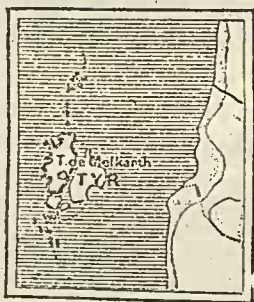
FENICIENII

Sidonul. Tirul. Comerțul și Coloniile. Cartagina.
Alfabetul.

Dintre popoarele Asiei, nimeni n'a întrecut în negoț pe *Fenicieni*. Ei se pot numi, cu un cuvânt, *negustorii lumii vechi*. Numai Grecii le-au luat mai târziu locul treptat-treptat.

Fenicieni au venit din țările dintre Tigru și Euftrat și ocupară acea fâșie de pământ neroditoare, care e strânsă între muntele Liban și Marea Mediterană. Țărmlul mării era săpat de golfuri bune pentru porturi și dantelat de promontorii înaintate în apă. Deveniră navigatori și negustori. Corăbiile lor străbăteau în lung și în lat marea Mediterană, ba pătrunseseră și în Oceanul Atlantic până în Britania. Ca niște furnici harnice, iuți și neobosite, alergau de colo până colo pe tot globul pământesc. Pe uscat mergeau cu carvanele de cărau produsele Asiei și Africei, dela India până la Egipt; apoi încărcau corăbiile și le duceau pe mare în Grecia, Italia, Spania, Galia, în insulele din Mediterana, în Sarmația, până și în Britania. După aceea luau produsele găsite pe acolo și le duceau în Asia; și așa mijloceau între popoarele pământului un schimb foarte folositor de lucruri trebuincioase.

Sidonul. — Ocupați prea mult cu negustoria, Fenicienii nu se gândiră să-și organizeze *un stat* cu o singură căpetenie. Fie-

Tirul.

care cetate trăia de sine stătătoare și pentru sine. Cea mai însemnată dintre cetățile întemeiate de ei, a fost mai întâi *Sidonul*. Dar Sidonul, fiind dărâmat de Filistenii, locuitorii lui zidiră mai departe alt oraș și mai puternic, *Tirul*, care ajunse la mare splendoare, trimise colonii până departe în Sicilia, în Spania și în Africa. Chiar vi-

teaza, dar nenorocita *Cartagina*, a fost o colonie a Tirului.

Tirul. — Cetatea *Tirul* avu să sufere destule nenorociri. Mai întâi fu înconjurată de Sargon timp de 10 ani, apoi de Nabucodonosor. Dar, fiind bine întărită, ținu și armatele acestui dușman 13 ani în neputință d'a o lua. Iar când eră cât p'aci să cadă, locuitorii se mutară cu toții pe o insulă din apropiere, unde își zidiră, între stânci, altă cetate și mai întărită.

Mai târziu, când toate țările se plecau înaintea lui Alexan-

dru Macedon, Tirul cel nou se semeția a-i stă înainte mândru, bizuindu-se pe puterile lui încercate și pe întăririle lui naturale. Nu cunoștea nici forța, nici firea marelui cuceritor macedonean. Resistența Tirului înfuriă pe Alexandru. E drept că nu-l putu luă numai decât. Șapte luni fu ținut în loc din drumul lui victorios. Dar în urmă nimic nu mai putu scăpa orașul, nici lupta disperată a locuitorilor lui, nici rugăciunile și jertfele aduse zeilor (332).

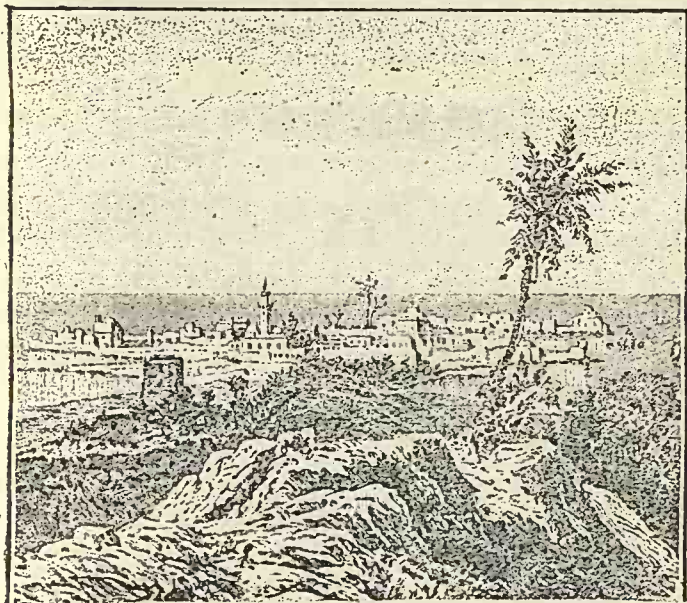

Fig. 22. *Tirul*, vederea lui de azi.

Cartagina.—Această veche cetate din Africa este una din coloniile Tirului, și a ajuns în curând să se întrecă la comerț cu metropola sa. Crescând în mai mare liniște decât Tirul, fiindcă nu eră în drumul războinicelor popoare ale Asiei, se întinse repede nu numai cu comerțul dar și cu puterea armelor, în nordul Africii și în unele insule mari din Mediterana, ca Sicilia. Dar aci se ciocni, în cele din urmă, cu puterea Roma-

nilor, cu cari se încinse niște războaie crâncene. Cartagena căzu biruită la Roma.

Ce povestește legenda.—Despre întemeierea Cartaginii se povestește că un rege al Tirului, ucigând pe marele preot, soția acestuia, Elisa, care erà sora regelui, a plecat cu mai mulți nobili în Africa, și a cumpărat dela regele ce domnià acolo o bucată de pământ, ca să îngroape pe bărbatul său, spunând cu șiretenie că acea bucată de pământ să nu fie mai mare decât atât cât o putea să se coprindă sub o piele de bou. Când a fost să se măsoare pământul cumpărat, Elisa tăia pielea de bou în fâșii subțiri de tot și coprinse cu ele o întindere mare de pământ, pe care se așeză cu întreaga colonie, întemeind astfel o cetate renumită, Cartagina.

Cultura și Religia.

Pofta de câștig și istețimea naturală a Fenicienilor îi învăță ceva mai mult decât negustoria. În loc să ia, bunăoară, inul și cânepa dintr'un loc și să-le ducă în alt loc, ca să-și facă locui-

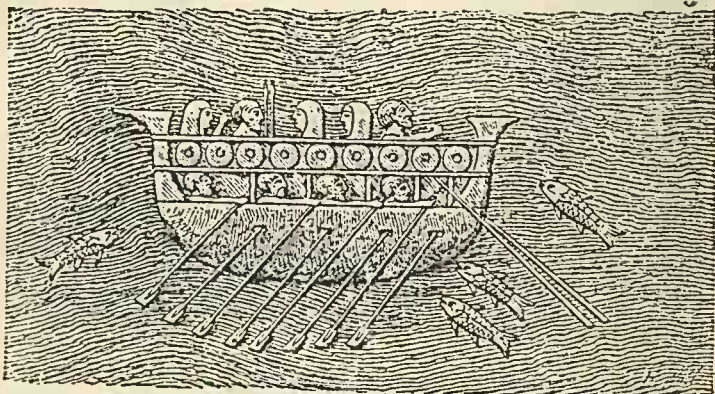

Fig. 23. Vas cu vâsle, întrebuințat la navigație, pentru comerț.

torii d'acolo pânză, fringhii sau ce le trebuia, se gândiră să facă ei acele obiecte, și să le ducă gata, ca să le vândă. Cu modul acesta câștigau mai multe parale, pentru că li se plătea nu numai materia brută, inul sau cânepa, ci și munca, prin care prefăcuseră acest materiel în obiecte usuale. Așa că, pe lângă comerț, ei desvoltară și *industria*.

Fenicia devenise astfel un fel de roiu de albine muncitoare, cari adună sucul florilor și-l prefac în miere și ceară. Tot așa și Fenicienii adunau fel de fel de materii din alte țări și le lucrau în țara lor, prefăcându-le în lucruri folositoare. Cărau cu caravanele din Asia aurul, pietre scumpe, mărgăritare, bumbac, scortişoare, smirnă, fildeș, abanos și câte altele. Găseau apoi în Cipru aramă, în Grecia și Italia unt-de-lemn și vin, în Spania argint, în Anglia cositor, în marea Baltică chihlibar. Fenicienii fabricau cu deosebire vase de lut smălțuite și zugrăvite, diferite scule de aur și de argint, împodobite cu pietre scumpe, și mai ales *sticla*, pe care numai ei știau s'o facă;

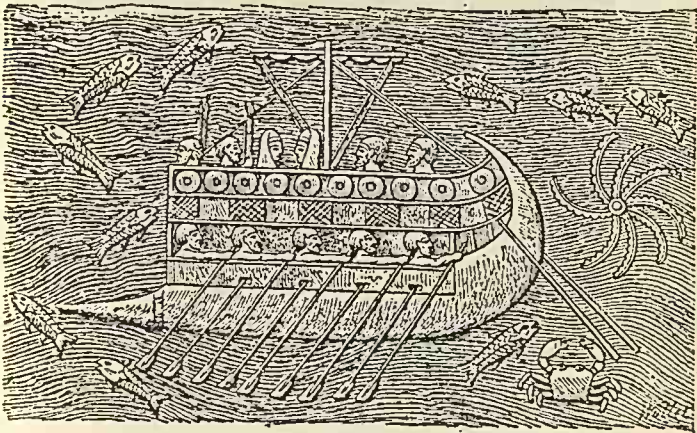

Fig. 24. Vas de războiu, cu pânze și cu vâsle.

precum și un fel de ștofă colorată în roșu, *purpura*, pe care n'o purtau decât regi și oamenii bogați, fiind foarte scumpă.

Ca negustori, având nevoie să tot însemneze mereu ce vindeau și ce cumpărau și să scrie prin locuri depărtate după afaceri, Fenicienii fură siliți să născociască un mijloc d'a însemna mai repede și mai înțeles ideile, spre a putea fi cetite și pricepute de alți. Astfel inventară *literile*, sau *alfabetul* care a fost adoptat apoi și de Greci și de Romani.

Fiind vecinic călători pe mare și având nevoie să se orienteze

după ceva fix, în largul mării, ca să nu se rălăcească și să ajungă la țintă, ei găsiră pe cer o stea fixă, *steaua polară*, singura care, dintre toate stelele cerului, rămâne parcă ținută în acelaș

punct pe bolta cerească, pe când toate celelalte se mișcă, apar și dispar.

Fig. 25. *Baal*.

Religiunea Fenicienilor eră foarte sălbatică. Zeului lor cel mare *Baal*, se jertfeau chiar oameni. Lui *Moloch* sau *Melcart*, zeul protector al Tirului, se aduceau jertfe mai mult băieți; iar *Astartei*, zeița războiului și a frumuseței, mai mult fete. Și eră o grozăvie cum se făceau acele jertfe. Se ardeau până la roșu statuetele de aramă ale zeului, apoi se aruncau pe ele co-

pii de se frigeau, în sunetul sgomotos al famfarelor, cari făceau să nu se mai auză țipetele bietelor victime.

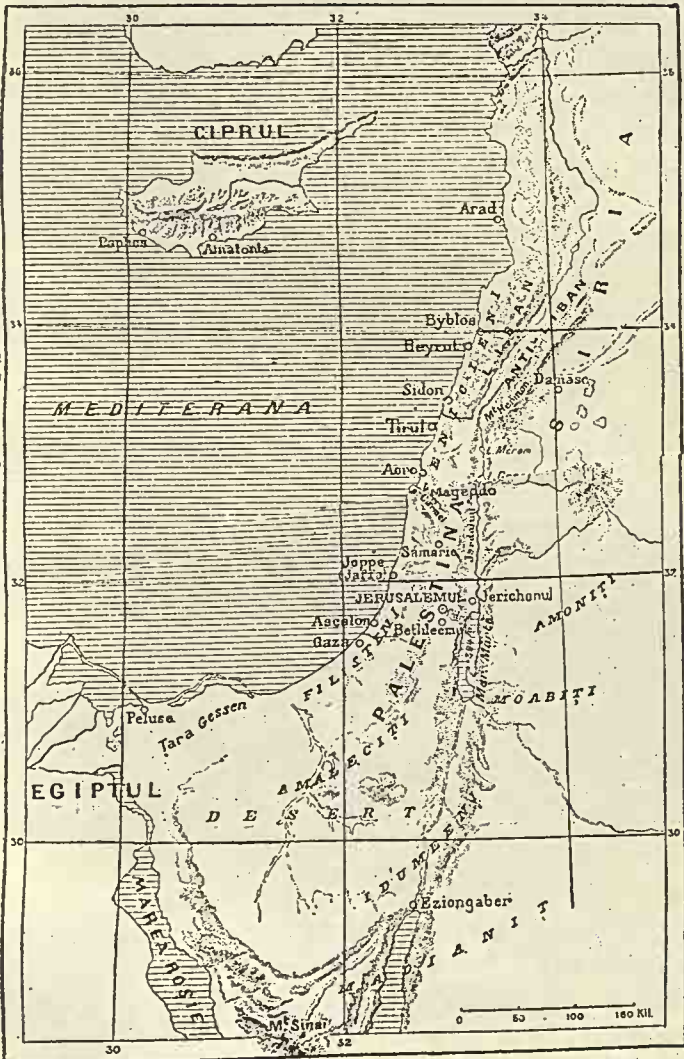
EVREII.

Moise și monoteismul ebraic.

Cam pela 2000 ani înainte de Ch., *Abraham* părăsi cetatea *Ur*, dintre Tigru și Eufrat, și veni în țara Canaan sau *Palestina*. El se stabilì cu tribul *Israhel* la *Hebron*, de unde se zice că se trage numele de *Ebrei*, *Evrei* sau *Ovrei*, cum îi numim noi azi. Alții din ei, mergând mai departe spre sud, și amestecându-se cu alte neamuri din acele locuri, deteră naștere *Amoniților*, *Moabiților*, *Medianiților* și *Edumenilor*, popoare cari mai târziu avură a lupta cu Ebreii sau Israelii pentru ocuparea Palestinei.

Această țară, mărginită la nord cu Fenicia și cu muntele

Liban, la răsărit și la miază-zi cu deșertul Arabiei, iar la Apus

Harta Palestinei, Siriei și Feniciei.

cu marea Mediterană, și udată de râul Iordanul, care își duce

apele sale în marea Moartă, plimbându-le mai întâi prin lacul *Genezaret*, eră o țară roditoare. Dar, fiind câțiva ani de foamete grea, Evreii plecară în Egipt, unde se află unul din ai lor, Iosif, tare și mare la curtea Faraonilor.

Moise.—Evreii fură bine primiți, la început, în Egipt. Dar mai târziu, înmulțindu-se prea mult, Fararonii începură a-i persecută, până ce *Moise* îi scăpă de necazuri, scoțându-i din E-

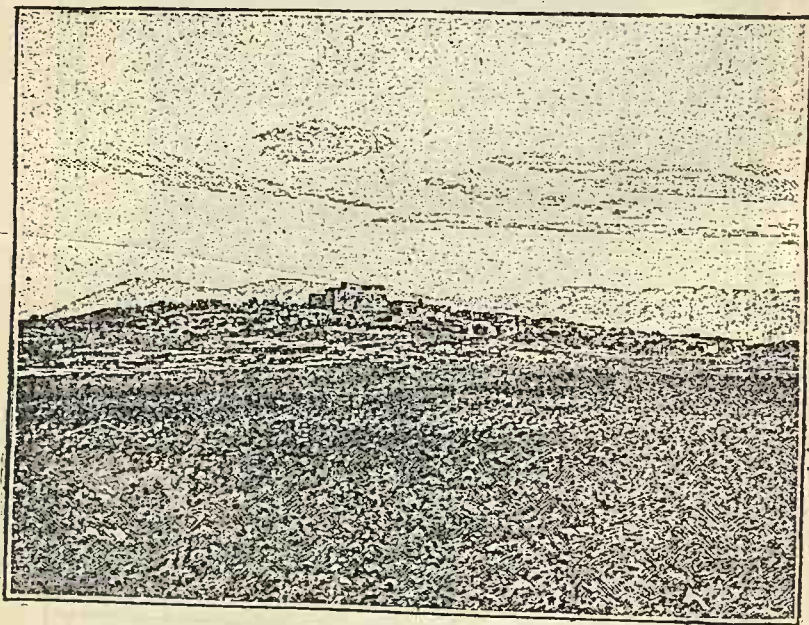

Fig. 26. Priveliște din Galilea.

gipt, trecându-i marea Roșie și ducându-i la *Sinai*, unde le dete legi, prin cari îi învăță credința într'un *singur D-zeu, Iehova*; și-i oprî de a se închină la idoli, ca alte popoare de pe atunci. Poporul lui Israel fû astfel cel d'întâiu popor în lumea veche, care se înălță cu mintea până la închipuirea unei singure divinități mai presus de om și de natură, stăpânind și cârmuind totul, fără a se înfățișă ochilor sub o formă materială.

Un lucru iar, care nu se pomeneà la alte popoare din acele

Fig. 27. *Moise* (de Michelangelo).

vremuri, erà cã toți Ebreii erau considerați deopotrivã înaintea

legii lor ; nu se pomeneà la ei aristocrați și plebei, sau oricum s'ar numi clasa de jos, fără drepturi. Numai clasa preoților, *leviții*, se deosebeau dintre toți.

După Moise—Tari prin credință și uniți prin legea lui Moise, Ebreii învinseseră toate popoarele, ce se puneau în drumul lor, pe Filistenii, pe Amonii, pe Moabiți, pe Anabeii ; și, conduși de Iosua, ajunseră iar în «pământul făgăduinței», în Canaan. Acolo se împărțiră în 12 triburi, așezându-se 2 la răsărit de Iordan, 10 la apus. Murind Iosua și ei rămânând fără căpetenie recunoscută, începură între ei certurile și neînțelegerile. Numai când erau,

Fig. 28. *Evrei*, reprezentați ducând tributul.

amenințați de vr'un mare pericol, ascultau de ordinele câte unui comandant, numit *Sufetim* (judecător), care însă tot nu isbutea a uni toate triburile sub el. Astfel de comandanți sau judecători au fost Ghedeon, Samuel, și alții.

Pericolul din afară crescând neconținut, mai ales în luptele cu Filistenii, Evreii fură în cele din urmă nevoiți să se unească toți sub un rege, și aleseră pe *Saul*. După acesta urmă marele *David*, regele filosof și poet. David zidi *Ierusalimul* pe muntele Sion, făcând'o capitala regatului ; bătù pe Filistenii și pe Moabiți, ba încă cucerì și Siria și întinse domnia Evreilor până la Tigru și Eufurat, până la deșertul Arabiei și până la

marea Mediterană. Mai departe nici odată nu s'au putut întinde Ebreii; și nici acest moment de mărire nu ținu mult.

Înțeleptul *Solomon*, om pașnic, nu făcù războaie, dar înfrumuseță «cetatea lui David» (Ierusalimul), zidi marele templu. Pentru aceasta însă, având nevoie de bani mulți, pusese biruri

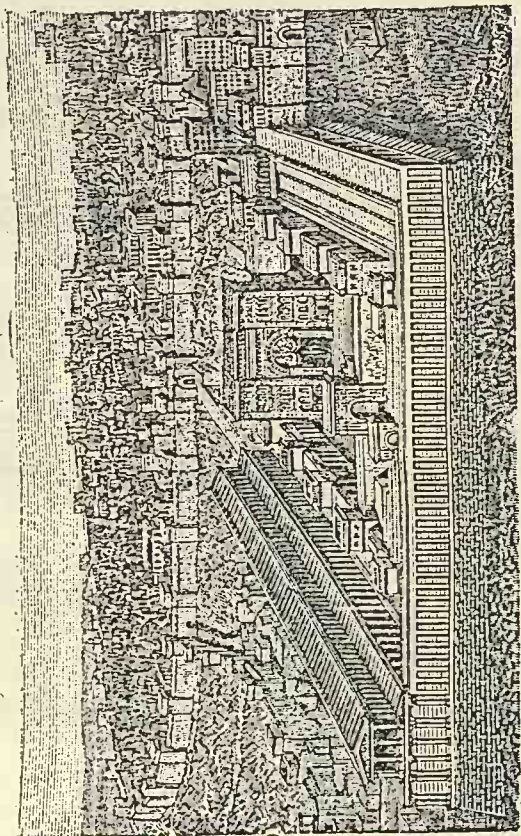

Fig. 29. Templul din Ierusalim (reconstituit de Fergusson).

grele pe popor. Poporul se răsculă, și după moartea lui Solomon, chiar se și împărți în două: *regatul judeu* cu capitala *Ierusalim* (două triburi din 12) și *regatul israelit* (celelalte 10 triburi). Dar, cecece a fost și mai rău, aste două regate

înrudite se dușmăniră, se luptară între ele și se slăbiră așa de mult, încât căzură de rând sub stăpânirea Siriei, Asiriei și a Babilonului. Apoi sub perși și în fine sub Romani,

Regatul lui Israel fû desființat (la 722) de Sargon, regele Asiriei, iar cel judeu de Nabuchodonosor, care duse în Babilon (captivitatea Babilonului) mai tot poporul. Acesta însă scăpă mai târziu din robie, când Babilonul fu cucerit de Perși. Atunci Judeii, fiind lăsați liberi să se întoarcă în țară, își zidiră din nou templul din Ierusalim.

Monoteismul ebraic—*Monoteism* se numește credința într'un singur D-zeu, spre deosebire de *politeism*, care însemnează credința în mai mulți zei. Cel dintâiu popor, care a crezut într'un singur D-zeu, mare și puternic, au fost Evreii. D-zeul lor, *Jehova*, eră cel mai tare și mai presus de toți zeii tuturor popoarelor și eră numai al lor, aveà grijă numai de ei, numai pe ei îi iubià, îi călăuzià în lume și în viață, îi apărà de nevoi și de dușmani. De aceia Evreii se credeau și se numeau *poporul lui D-zeu*. După cum Jehova eră singurul lor D-zeu și D-zeul cel adevărat, tot așa și Evreii se socotiau ca poporul *ales* de D-zeu, singurul popor demn de a fi stăpânul lumii, și de care trebuie să asculte toate celelalte popoare. D-zeu fiind al lor și lumea se cădea să fie a lor.

Jehova eră cărmuitorul lor adevărat. Regii și judecătorii erau sub el, ascultau de poruncile lui și aduceau la îndeplinire legile lui. Iar legile și poruncile lui se cunoșteau: fuseseră dictate de Jehova lui Moise pe muntele Sinai în cele *zece porunci* și scrise pe *tablele legii*. Cărțile sfinte ale Evreilor, cari alcătuiesc *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, coprindeau toate regulile lor de viață, nu numai de viață religioasă, dar și de viață politică și cetățenească. Legile lor religioase sunt și legi civile, politice, igienice, morale. D-zeu fiind capul suprem al poporului, statul lor adevărat este un stat *teocratic*, care adică recunoaște pe *D-zeu* de cărmuitor al poporului pe pământ, în toate împrejurările și trebile lui pământești.

Și tocmai acest stat teocratic a fost cel mai neclintit și neștirbit în viața poporului evreu, sub toate formele schimbă-

toare ale vieții lui politice, fie-că Evreii erau conduși de regi or de judecători, fie-că se aflau în robia altor popoare, or împrăștiați liberi în toată lumea. Ebreii orcât de depărtați ar fi unii de alții pe fața pământului, se simt legați între ei prin legea sau religia lor, care le cârmuește vieța de toate zilele și îi strânge sufletește într'un mănunchiu de popor, guvernat de Jehova prin legile lui Moise. Or cât de risipiți ar fi, ei alcătuiesc un stat; statul teocratic organizat și cârmuit de Jehova, care le spune, prin tablele legii, ce să facă și ce să nu facă, cum să se poarte în lume și în vieță, cu cine să aibă relații, de cine să se ferească, ce să mănânce și cu cine să mănânce la masă. Asta a făcut tăria cea mare a poporului evreu; păstrarea legii și a credinței l'a ținut până azi în vieță între popoare; dar tot asta l'a împiedicat, firește, să se asimileze cu alte popoare, adică să-și piardă ființa lor națională și să se prefacă în ființă etnică a popoarelor moderne, în mijlocul cărora trăesc.

Monoteismul ebraic se deosebește de cel creștin. Creștinii cred într'un singur D-zeu, ca și Evreii; dar *D-zeu*, în credința creștină, nu este părtinitor, nu iubește și nu apără numai un anumit popor, susținându-l în potriua celorlalte, orcând și în or ce împrejurare, fie că are or nu are dreptate. D-zeu, în credința creștină, este drept, iubește omenirea întreagă; fără deosebire de neam și de rasă; dar cere, la rândul lui, și din partea oamenilor iubire de oameni; apără și susține pe cei buni și drepti; face să cadă pe cei răi; cârmuește lumea spre bine și fericire, prin legile morale, cari sunt legile iubirii și ale dreptății.

Au fost și dintre Evrei unii, cari credeau într'un astfel de D-zeu, dar foarte rari și puțini, ca *profeții*, și propovăduirile lor n'au pătruns în popor, nici ei n'au fost văzuți cu ochi buni, nici de cei mari nici de mulțimea nerodului.

MEDO-PERȘII

Arii. Iranul. Mezii. Ciaxare. Perșii. Cyrus și Darius. Intinderea și organizarea imperiului persan. Dualismul.

Arii—Pela 2500 ani în. d. Chr., pe când Egiptul eră în floare și popoarele chaldeice din Mesopotania se înălțau la putere și cultură, trăiau pe platoul *Pamirului*, în Asia, și în Europa prin ținuturile noastre, pe malurile Dunării, pe pământul roditor al Daciei, precum și prin Polonia și Rusia apusană, în stare modestă de păstori și agricultori niște populațiuni de oameni cari se numiau între ei, «oameni venerabili» sau pe limba lor, *arias*, de unde le-au rămas și numele de *arieni* sau *popoare arice*.

Aceștia sunt strămoșii cei mai vechi ai tuturor neamurilor, cari au populat apoi Europa și au dezvoltat cu stăruință, fără preget și cu minte ageră, o civilizație și mai înaltă decât civilizația Egiptenilor și Chaldeilor.

Se credeă, până la jumătatea secolului nostru, că acești strămoși ai tuturor popoarelor celor mai vestite din lume se trag numai din Asia și că au avut patria lor primitivă numai pe platoul *Pamirului*. Dar s'a stabilit că patria veche a neamurilor celor mai glorioase de pe pământ a fost și în Europa și anume în Dacia.

De aici porniră rând pe rând: *Celții*, cari au trecut spre apus, până au ajuns de s-au așezat în Franța de azi sau *Galia* și în *Britania*.

De aici au pornit *Grecii*, (Elinii), cari au ocupat Grecia, și *Latinii* cari au ocupat Italia.

De aici se trag *Tracii*, cari s'au oprit în peninsula balcanică; de aici *Germanii*, cari s'au grămădit spre centrul și nordul Europei; precum și *Slavii*, cari au rămas mai ales în răsăritul Europei.

Toate aceste roiri de popoare au plecat unele după altele din locașul lor comun, care spre nord, care spre apus, care spre miază-zi.

Dintre populațiile ce locuiau pe platoul Pamirului, unele au plecat spre răsăritul depărtat și s'au așezat în India; iar altele, au format fondul popoarelor din platoul Iranului, unde s'a ridicat statul puternic al *Persiei* și *Mediei*.

De aceea, toate aceste neamuri înșirate până aci: *Celții*, *Grecii*, *Latinii*, *Tracii*, *Germanii* și *Slavii*, care au rămas în Europa, precum și *Perșii*, *Medii*, și *Indii*, din Asia,— toate fiind de aceeași viță generală adică de viță *arică*, se numesc la un loc *popoare arice*. Ele mai poartă și numele de *Indo-Euro-*

Harta Persiei.

pene, fiind-că se găsesc răspândite în Europa și în Asia până în India; precum și numele de *Indo-Germane*.

De pela 2500 de ani a. Chr., de când s'au despărțit unele de altele și până astăzi, ele au ocupat locul întâi în istoria omenirii, ridicându-se când unele când altele mai presus de toate cele-l-alte popoare, fie prin vitejia și puterea armelor, fie prin istețimea și agerimea spiritului.

Aceia cari s'au făcut, în Asia, mai degrabă cunoscuți prin

curajul și bărbăția lor, au fost *Medii* și *Perșii*. Cele rămase în Europa, și-au câștigat însă un renume și mai mare și mai trainic. Căci nici unul din toate popoarele *arice*, așa de bine înzestrate cu calități alese, nu s'a înălțat, în lumea veche, la atâta strălucire de civilizație ca *Grecii* și la atâta uimitoare mărire ca stăpânitorii și cărmuitorii lumii, *Latinii* sau *Romanii*, străbunii noștrii.

Iranul—Iranul, unde au trăit Medo-Perșii, este un podiș colosal, înalt de vre-o 1500 m. și întins de 1.650.000 km. p., dela marea Caspică până la golful Persic și dela Tigru până la Indu. Munții cari îl înconjoară au văi frumoase și roditoare, unde cresc pășuni minunate, cereale și pomi roditori de totfelul, și câmpii întinse de flori, mai ales de trandafiri. Acolo au crescut și s'au înmulțit în voie rasele cele mai alese de cai frumoși; de acolo ne-au venit mai toate felurile de pomi roditori

Mezii.—Mezii și Perșii formau tot un popor: nu se deosebiau nici prin obiceiuri, nici prin credință. Medii, cari se așezară în apropiere de M. Caspică, au fost cei dintâi cari au întemeiat un regat independent; dar, după ei, Perșii, așezați mai jos în regiunea mai puțin rodnică de lângă golful Persic, au ajuns mai departe cu puterea, întemeind un stat mare și temut nu numai în toată Asia, dar și în Europa și în Africa.

Cel mai vechiu rege cunoscut al Mediei, a fost *Ciaxare*. După ce, împreună cu regele Babilonului, răsturnă mândria Asiriei, Ciaxare coprinsă *Armenia* și avu multe lupte cu *Lidia*.

După el regatul său decăzù.

Perșii.—Atunci se ridică *Persia*, sub regele *Cirus*, la 558. Acesta supusese mai întâiu chiar Media, și, din vasal ce eră, deveni rege neatârnat și atot-puternic.

Perșii erau meniți să întemeieze odată o mare împărăție pe pământ. Pe când Mezii erau oameni ușurateci, deprinși cu petrecerile, îndulciți la lux și la trândăvie, Perșii din contră, erau oameni harnici, niște munteni vânjoși, cumpătați și cinstiți. Erau vestiți pentru dragostea lor de adevăr; nu puteau să sufere minciuna și pe mincinoși; pentru nimic nu pedepsiau mai aspru pe copii lor, decât pentru minciună. Nu le plăcea ase-

menea să facă cine-va datorii, și asta tot pentru cuvântul că

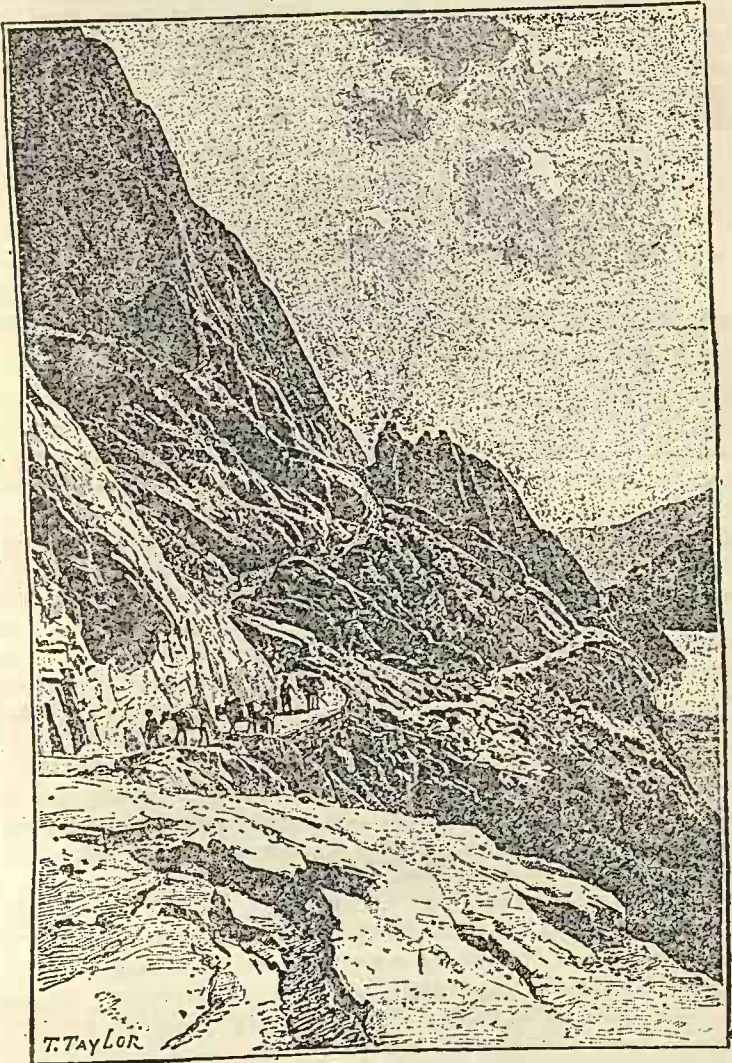
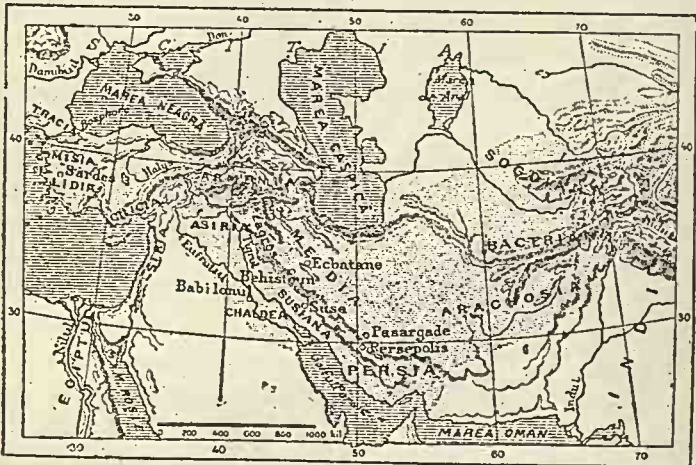

Fig. 30. *Priveliști din Persia. Drumuri prin munți.*
omul, care e dator, e nevoit adesea să mință.

Cirus.—Câtva timp după ce supuse Media, Cyrus pleacă în contra *Lidiei*, regat însemnat în Asia mică. Peste Lidia dom-

Harta Imperiului Persan.

niă atunci *Cresus*, un monarh vestit pentru bogățiile sale. Cyrus îl învinse și îi luă țara.

Se zice că odată Solon, un filosof grec, în una din călătoriile sale prin Orient, venind la curtea lui *Cresus*, fu dus de acesta să-i vadă camerele cele nesfârșite și fu întrebat: ce crede despre el? Nu crede că e cel mai fericit om? «Nu, răspuse înțeleptul legiuitor al Atenei.» «Cine-i dar cel mai fericit om, după părerea d-tale?» întrebă *Cresus*. «Cel mai fericit a fost un cetățean din Atena, (anume *Telu*), care a murit împlinindu-și datoria de cetățean și apărându-și patria.» «Dar al doilea după el, cine e mai fericit?» «Au fost, răspunde *Solon*, doi tineri (*Cleobe* și *Biton*) din *Argos*, fiii unei p.eoteze. Aceștia, văzând odată pe muma lor măhnită că nu poate ajunge la templu la ceasul hotărît, spre a aduce jertfe zeilor, s'au înjugat singuri la car, și au dus-o fuga la altar. Mama lor, binecuvântându-i, a cerut zeilor să le deă ce cred ei mai bun. Zeii le-au dat o moarte dulce ca un somn.»

«Bine, dar al treilea, după dâșii, cine crezi că e mai fericit? Nu sânt eu?» «De nimeni nu se poate zice că a fost fericit, decât după moarte, răspunde *Solon*.» De cuvintele acestea și-a adus odată aminte *Cresus*.

Auzind *Cresus* că *Cirus* a pornit cu armata în contra lui, se pregăti de războiu; trimise să ceară ajutor dela *Babiloneni*, dela *Egipteni*, dela *Grecii* din *Asia mică* și chiar dela *Spartani*; dar tot odată trimise

și la Delfi să întrebe Oracolul: ce are să se întâmple? Oracolul i-a răspuns: «O armată va trece fluviul Halis și o împărăție va cădea.» Incurajat de acest răspuns, pe care l'a luat în sensul dorit de el, Cresus trece Halis, care despărția Persia de Lidia, eșind înaintea lui Cyrus. Cyrus îl bate, ba chiar îl prinde și îl condamnă să fie ars pe rug. Când era să fie aruncat în flăcări, Cresus, aducându-și aminte de vorbele lui Solon, strigă tare de trei ori: «Solone, Solone, Solone!» Cyrus îl auzi și îl întreabă pe cine strigă. Cresus îi povestește convorbirea sa cu Solon. Atunci Cyrus, gândindu-se că cine știe ce destin și ce sfârșit o avea și el pe pământ, se înduioșă, îl iertă și-l luă cu sine, să-i fie tovarăș d'aci înainte.

Astfel Persia se întinse și peste Lidia.

Cyrus nu putea să ierte Babilonenilor, că se uniseră cu Cresus în contra lui.

Veni de înconjură Babilonul, cetate mare și frumoasă, dar și bine întărită și greu de luat, care totuși i se supuse.

Multă vreme ar fi stat Cyrus în preajma orașului cu oștirea, fără să-l poată lua, dacă nu-i venia, după cum se povestește, în gând o idee. Nabuchodonosor poruncise de se săpase în apropiere de oraș, spre nord-vest, o groapă mare, adâncă și largă, un bazin colosal, în care abăteă apele Eufratului, când venia râul prea mare, și strângea acolo apă ca să o poată răspândi în urmă de acolo, la vreme de nevoie, în părțile mai secetoase ale țării, prin canale artificiale. Tocmai de acel bazin, făcut spre binele țării, se servi dușmanul spre a răpune viața Babiloniei. Cyrus puse de se abătu tot cursul Eufratului în acel bazin, astfel că apa nu mai venea deloc în cetate. Babilonenii, văzându-se expuși a muri de sete, se supuseră (539)

După căderea Babilonului, țările, cari ascultau de cetatea unde domnise odată marele Nabuchodonosor, se supuseră și ele de bună voie Perșilor; astfel că Cyrus își întindea stăpânirea în apus până la mare și în răsărit până la India.

Dar el nu se mulțumiă cu atâta. Ar fi vrut să se întindă și spre miază-noapte, și plecă în contra Sciților, popor viteaz și ne-astâmpărat, care se află în Rusia de sud. Dar aici Cyrus n'avu noroc: căzû învins și fu omorât.

Regina aceluia popor sălbatic luă capul lui Cyrus și-l cufundă într'un hârdău plin cu sânge, zicând: «Satură-te acum de sânge, o nesăturatele Cyrus!» Perșii făcură ce făcură, și tot luară trupu lui Cyrus, pe care-l îngropară în Pasargade, oraș fundat de el în amintirea victoriei sale asupra Mediei. Mormântul lui se vede și astăzi. Pe o piatră erau scrise

vorbele: «Omule, eu sunt Cyrus, care am fost domn al Perșilor și puternic, de mi se supunea toată Asia; de aceea nu-mi râvni acest mormânt.»

Dariu.—După Cyrus urmă *Cambise*, care cucerì și *Egiptul*; apoi urmă, în fine la tronul Persiei *Dariu*, care aveà să ducă armatele și în Europa.

La început Dariu avù să lupte cu multe popoare răsvrătite din regatul său. Mai mult ne-
caz îi făcură Babilonenii, pe cari
îi supuse din nou.

Fig. 31. Dariu.

avut și aceștia regi. Ei, nu numai că erau atot-puternici, dar supușii lor se uitau la ei ca la niște ființe supra-omenești. Nici nu îndrăzneà supusul să-l privească pe rege în fața; și, cine se apropià de el, cădea în genuchi cu fața la pământ. Toții supușii regelui se socoteau ca oameni de casă ai lui; regele puteà să facă din ei or-ce vrea.

Nu e de mirat dar că *Zopir*, ca să mulțumească pe Dariu, s'a jertfit în modul următor. El își tăia, se zice, nasul și urechile și pătrunse astfel, cum putu, în Babilon, spunând la toți că abià a scăpat în halul acela din mâinele lui Dariu, care voià să-l omoare. Babilonenii îl crezură ce spuneà și că a venit să-și răzbune în contra lui Dariu, de aceia îi deteră comanda armatei. Când se văzu *Zopir* stăpân, deschise porțile de aramă ale orașului și Perșii intrară înăuntru. Astfel fură aduși Babilonenii iar la supunere.

Organizarea Regatului.—Ca să împedice pe viitor răsvră-

Cirus, după-ce cucerise Babilonul și distrusese cetatea. Ar fi fost și păcat să se dărâme și să se strice așa opere minunate ale artei omenești. Dar cetatea, fiind tot întărită, când se revoltă acum, ea se apăra minunat de bine, și Dariu nu mai știa ce să facă spre a o aduce iar la ascultare. Atunci, un om al său de încredere, *Zopir*, se hotărî să se jertfească pe sine, spre a scăpa pe stăpânul său de supărare.

Căci trebuie să știm că regii Perșilor și ai celorlalte state din Orient, nu erau ca regii de azi or ca aceia ai Grecilor și Romanilor, când au

tirea popoarelor cucerite, Darius împărți tot regatul în mai

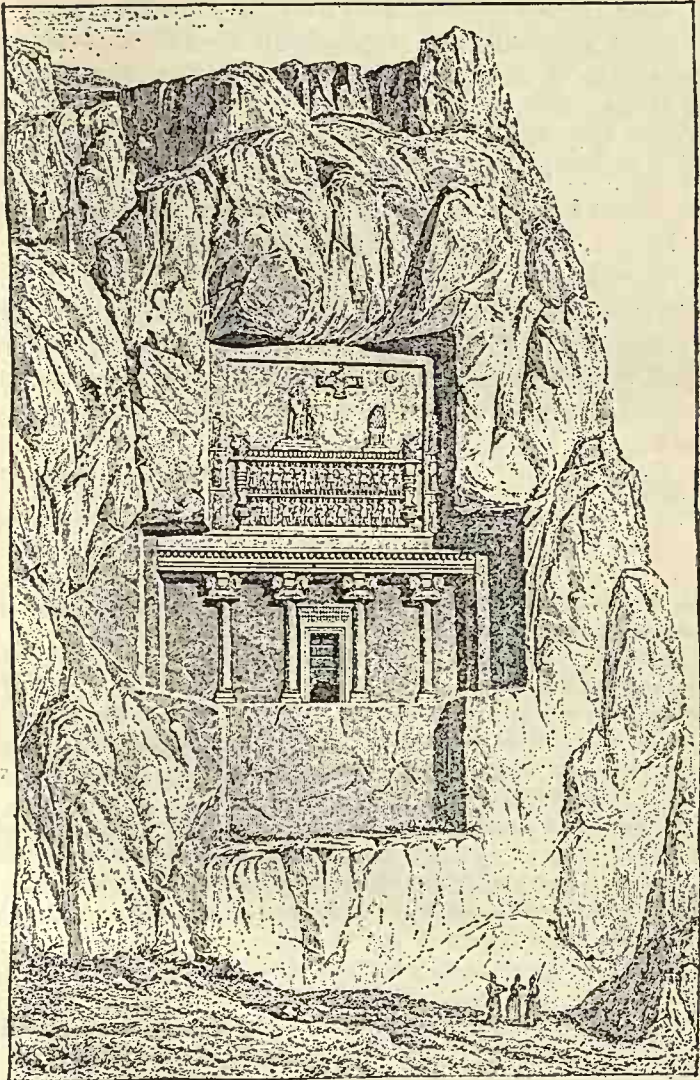

Fig. 32 Mormântul lui Darius, lângă Persepolis.

multe provincii sau satrapii, punând în capul lor câte un sa-

trap sau guvernator. El lăsa fie cărei satrapii toată libertatea de a fi cârmuită după legile și obiceiurile ei locale, dar puneă pe lângă satrap oameni de ai săi de încredere: astfel eră secretarul guvernatorului și generalul armatei, apoi pe lângă aceștia o sumă de spioni, cari îi raportau cele mai mici mișcări și schimbări.

Dariu în Europa.—Destul de mare eră regatul persan; Dariu însă tot voiă să-l crească și el cu ceva. Ochiul lui se îndreptară asupra Europei, și anume mai întâiu la nord-vest de marea Neagră, spre țările locuite în urmă de Daci, iar azi de noi, Români.

Poporul mai însemnat, care trăia pe atunci în aceste locuri, se numia *Schiți*. Ei locuiau în special prin Muntenia, Moldova și prin sudul Rusiei. Afară de ei se mai aflau *Agatirșii* prin Transilvania și prin munții despre România de azi; apoi *Liginii* prin Banatul Temișoarei și prin Oltenia.

Liginii erau mai mult negustori; oăneni ageri și buni călăreți. Agatirșii erau agricultori, se ocupau cu creșterea vitelor, cu cultura albinelor. Ca și sălbaticii de azi, cari locuiesc prin Oceania și prin Africa, ei aveau obiceiul d'a se zgâria și d'a se vâpsi pe obraz și pe corp, ca să se facă mai frumoși, după gustul lor copilăresc. Apoi, tot pentru frumusețe, se înțorțonau cu brățări, cu inele și cu tot felul de podoabe și de scule, toate numai de aur pe care îl găsiu prin măreții și bogații munți ai Daciei.

Schiții erau *nomazi*, adică oameni fără sălaș, ca unii din țiganii de azi, cari umblă fără căpătâiu cu cortul, de colo până colo, fără să aibă casă și sat. Schiților le plăcea această viață vagabondă sau *nomadă*, pentru că era u păstori; își plimbau din loc în loc turmele și hergheliile, ca să poată găsi vitele pășune mai bună. Și Schiții aveau gusturi sălbaticice, ca Agatirșii. Dar, pe-când aceia erau molesiiți,ăștia erau crunți. Când făceau războiu, celui d'intâi vrăjmaș ce le cădea în mână, îi beau sângele; celorlalți le tăiau capetele și din căpățânele lor făceau cupe, ca să bea cu ele vin la masă.

Încă un obicei al Schiților și care se mai găsește pela sălbaticii de azi, eră că, dacă muriă regele, se îngropă, odată cu regele, tot într'o groapă, mai multe zecimi de oameni, cūrteni, slujbași, femei, chiar animale; apoi se grămădiă deasupra lor pământ mult, de se făcea o măgură înaltă. Astfel de gorgoane sau movile de pământ, de pe vremea aceea, au rămas și se văd pela noi și prin Rusia, până în ziua de azi.

În contra acestui popor plecă Darius cu oaste numeroasă (513). El ceru și Grecilor din Asia mică, de pe insule și de pe coastele de nord ale Greciei, să-l urmeze. Între șefii mai însemnați ai Grecilor, ce merseră cu el, se află și *Miltiade*, care pe atunci era domn („tiran“) în Chersonesul tracic. Darius trecu Bosforul pe un pod de vase, intră în Tracia, supuse pe Traci; d'acți trecu în Moesia, apoi, prin Dobrogea, înainte către Dunăre, unde găsi pe *Geți*, pe cari îi bătù și-i silii să meargă cu el mai departe. Ajungând la Dunăre, făcu un pod de vase pela *Isaceea* și trecu dincolo, în locurile Sciților. Sciții nu voiră să se lupte cu Darius, ci se retrăgeau mereu din fața armatei persane, pustiind și arzând în urma lor, ca să nu găsească Perșii nici adăpost, nici merinde. Dela o vreme, asta începù să plictisească, ba chiar să despereze pe Darius. După vre-o trei luni de călătorie zadarnică prin pustiile Schiției, Darius se întoarse îndărăt în Asia, fără nici o ispravă.

Curând după întoarcerea lui Darius în Asia, se născu un războiu între Perși și Greci, cari ajunseră acum a fi vecini și în contact unii cu alții.

Intinderea regatului persan.—Regatul persan, sub Darius, ajunsese statul cel mai puternic din Orient. Se întindea în cele trei continente, și anume în *Europa* până la Dunăre și până la Macedonia; în *Asia*, spre nord, până la Marea Neagră, Caucas, Marea Caspică, fluviile Oxul și Iaxarte (Sir-Daria și Amu-Daria); spre răsărit, până în India și spre apus, până la Marea Mediterană sau Interioară; în *Africa* ocupa Egiptul.

Era o forță uriașă, care crescuse repede.

Avea ca orașe mai principale: *Persepolis*, *Pasargade* și *Suza*.

Religia Medo-Perșilor. Dualismul—Religia Medo-Perșilor era mai curată și mai distinsă decât a celorlalte popoare orientale. Ei credeau că lumea e făcută de o putere bună, *Ormuzd*; dar că, pe lângă această putere bună, mai este și una rea, *Ahriman*, dela care vine în lume tot răul și moartea.

Ormuzd lumina și *Ahriman* întunericul sunt în luptă dela începutul lumii; dar, la urma urmei, tot puterea cea bună o să rămână biruitoare. Așa credeau Medo-Perșii; iar întemeitorul

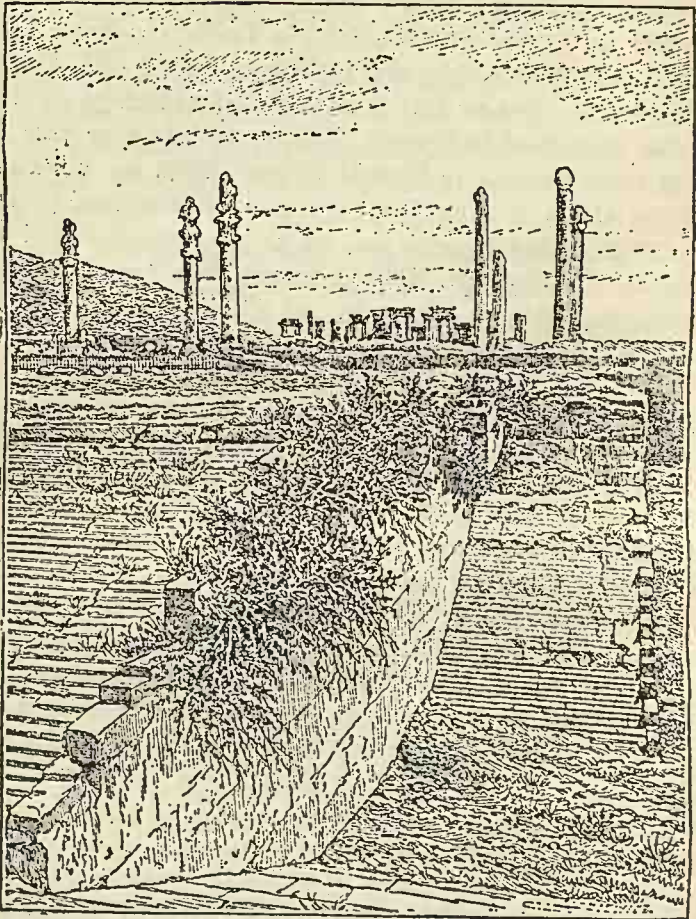

Fig. 33. Din ruinele dela Persepolis.

religiei lor este marele reformator *Zoroastru* sau *Zaratuștra* (care însemnează «strălucire de aur»).

Credința în existența a două puteri dușmane, ce-și împart

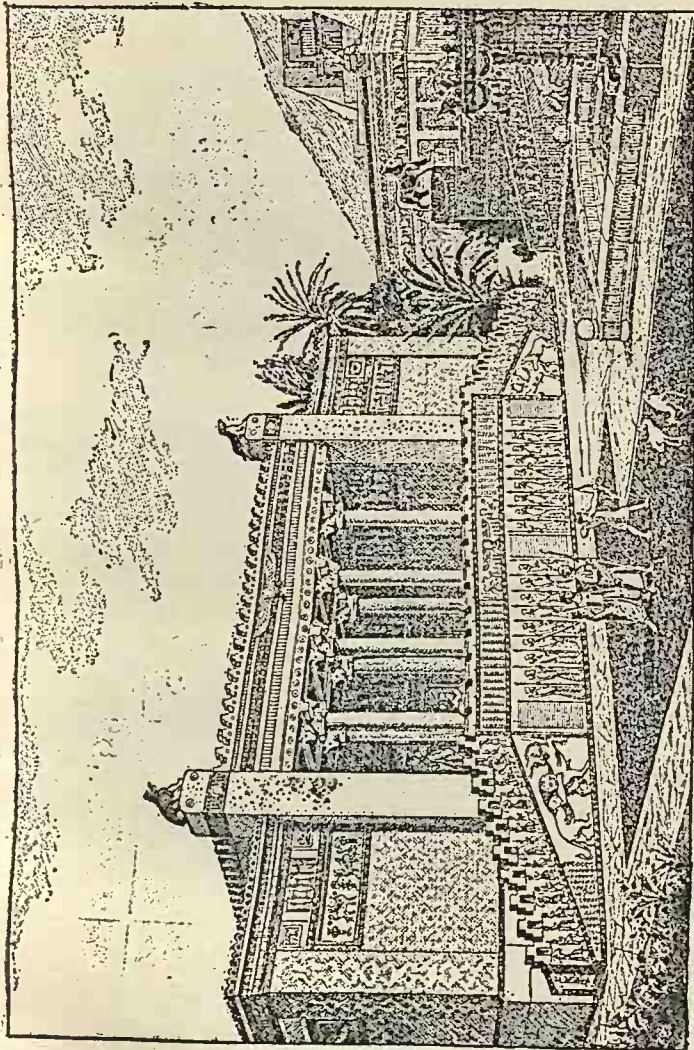

Fig. 34. Din cultura persană.
Fajada palatului lui Artaxerxes, la Susa. (Restaureție).

domnia și soarta lumii, se cheamă cūlis n,

gat altele și mai însemnate. Literatura, arta și filosofia lor sunt podoabele culturii omenești, în genere.

Strălucirea de civilizație, la care s'a ridicat Grecii vechi, se

Fig. 35. Muntele Taigetul.

datorește, negreșit, naturii lor sufletești alese și fericite. dar în bună parte și mediului în care au trăit, țării și climei în care s'au dezvoltat.

Se pot deosebi două regiuni, pe cari se găsește răspândit

poporul grecesc, sau două Grecii: Grecia de uscat sau continentală și Grecia de apă sau maritimă.

Grecia continentală, având o lungime dela Nord la Sud de 410 Km. și o lărgime de 210 Km. (deci o suprafață de 55.500 Km. p.), se desparte în; 1) Grecia de Nord, 2) Grecia centrală sau Helada, cu cetățile mai însemnate *Teba* și *Atena*; și 3) Grecia meridională sau *Peloponesul* (Morea de azi), cu vestita cetate *Sparta*.

Toată Grecia de uscat este străbătută de munți stâncoși și drepți, între cari se deschid și se închid văi și câmpii frumoase, unde s'au întemeiat și au înflorit cetăți ca cele de mai sus (*Teba*, *Atena*, *Sparta*) și altele.

Muntele cel mai însemnat este *Olimpul*; dar renumiți au fost și *Parnasul*, *Hericonul*, *Himetul*, *Taigetul*. ș. a.

Din cauza munților, cetățile cari se ridicau în câmpiile dintre ei, trăiau izolate și neatârdate unele de altele și fiecare alcătuiă pentru sine un mic stat deosebit și de sine stătător. Poporul grecesc a fost astfel totdeauna împărțit în mai multe stătulețe mici, cât o cetate ca *Atena* ori *Sparta*, și n'a putut să întemeieze un singur stat mare grecesc.

Vederea Grecilor, strâmtorată între munți, găsiă orizont larg în fața mării. Coastele de răsărit ale Greciei sunt scăldate de apele Mării Egee, care o desparte de Asia; iar cele de apus sunt scăldate de apele Mării Ionice, care o desparte de Sicilia și de Italia. Și acele coaste nu sunt netede, trase în linii drepte, ci scobite adânc, în multe locuri, de apa mărilor, care a intrat în pământul țării săpând golfuri mari, ca golful dela *Corint* și dela *Egina*. Tot țărmul de răsărit, de sud și de apus este crestat de golfuri și sbârlit de promontorii, cari înaintează în mare, ca niște vase legate de mal, îndemnându-te parcă să te duci mai departe pe luciul întins al apelor.

Insule—Indemnul de a călători pe mare e și mai puternic când, de pe hotarul maritim al Greciei, vezi cu ochiul, presărate pe apă, atâtea insule frumoase, cari se țin lanț. Când sosești, în una, vezi dincolo de ea și aproape de tot alta, care te chiamă s'o vizitezi și pe dânsa. Și așa mereu înainte, până

străbați toată Marea Egee și ajungi la țărmul Asiei Mici. Astfel de insule sunt Eubea, aproape de tot de Grecia, apoi poșidicul Ciclodelor, apoi Lesbos, Chios, Samos, Rhodos, Creta.

Colonii.— Grecii au profitat de poziția aceasta geografică înlesnitoare pentru călătorii și s'au reslățit cât mai departe, așezând *colonii*.

Cele dintâi colonii au fost făcute de nevoie. Parte din Greci au fost siliți să părăsească patria, fiind împinși de năvălirea altui popor peste dânși, în sec. XII în. de Ch.

Grecii veniseră în aceste locuri ale Greciei continentale, cam între al 14—15 secol în. d. Chr. Unii au venit mai de vreme, alții mai târziu. Cei cari au venit mai de vreme, au înaintat mai departe până în sudul peninsulei; cei cari au venit mai târziu, au rămas prin părțile mai de nord. Astfel s'au așezat, în rânduri succesive unii după alții: *Achaili* la sud de tot, în Peloponez; *Ionienii* mai mult prin Grecia centrală; iar mai la nord *Dorienii* și *Eolienii*.

Cam prin secolul 12 a. Ch., vin tot din nordul peninsulei *Tracii*, cari împing pe Eolieni și pe Dorieni spre sud. Parte din Eolieni vin de se așează în Beoția; iar Dorienii înaintează mai mult către miază-zi, în locurile pe unde se aflau Achaili, gonesc pe aceștia și le iau locurile. Achaili fug, parte prin insule, parte spre nord, în locurile ocupate de Ionieni, ceea ce face, din cauza îmbulzelii, ca dintre Ionieni să plece mulți prin insulele din vecinătate și pe țărmul Asiei mici.

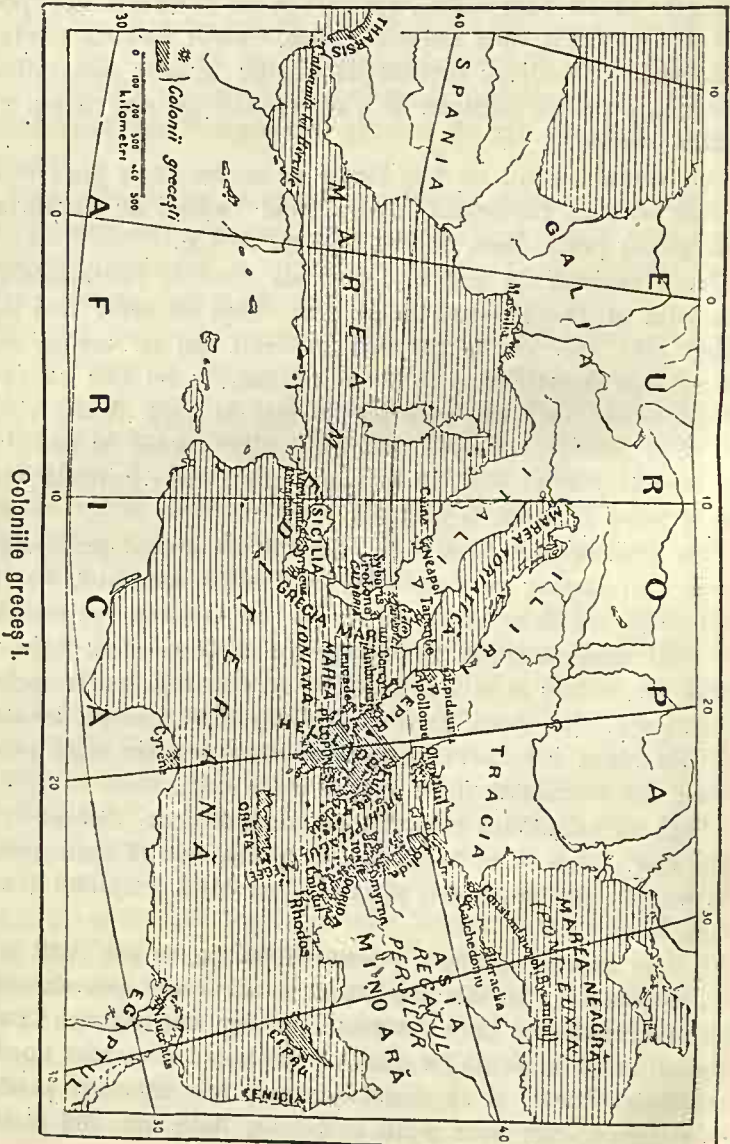
Atunci se întemeiază coloniile *Miletul*, *Smirna*, *Efesul*.

Dorienii, după ce se așează în Peloponez, trecură și ocupară și ei insulele din apropiere, până în Asia Mică, stabilind și ei colonii.

Alt roiu de colonizări s'a pornit mai târziu, în sec. VIII în. Chr., nu din o cauză din afară, însă, ci din cauze interne, din lupte și neînțelegeri între cetățenii aceluiași stat. Atunci, Grecii nemulțumiți în patria lor, ieșiră și se duseră care spre nord, pe coastele Traciei și ale Calcidiei, care spre miază-zi în Africa și Egipt, care spre apus în Sicilia, Italia de sud și în alte părți ale Mediteranei de apus.

Când plecau Grecii din patrie, cu hotărârea de a întemeia

Coloniiile greceș'i.

colonie aiurea, știau că săvârșesc o faptă cu urmări însemnate

pentru soarta lor: se rupeau de țara lor strămoșească, unde trăiseră adăpostiți și apărați de zeii protectori ai cetății. De aceea aveau grije să iea la plecare cu dâșii foc din focul sacru al templului, precum și chipurile zeilor locali; și unde se așezau, ca să întemeieze colonia, cel dintâiu lucru era să facă slujba religioasă, să depună focul sfânt spre păstrare în altarul zidit pentru noua cetate și s'o încredințeze în paza zeilor aduși din patria mumă.

Altfel, coloniile nu aveau față de patria mumă nici o legătură de supunere; erau de sine stătătoare, cu legile și cârmuirea lor proprie. Intemeiate de oameni trecuți prin multe încercări, întreprinzători, isteți și curajoși, se dezvoltară repede și deteră naștere primei civilizații grecești. Cele mai vechi poezii de seamă ale Grecilor (poeziile homerice) și cei dintâi filozofi ai lor au apărut în coloniile grecești de pe coastele Asiei Mici (*Thales* la Milet și *Pithagoras* la Samos).

LEGATURILE DINTRE GRECI.

Jocurile, Oraculele și Zeii.

Jocurile olimpice. — Grecii, cum se așezară în sudul peninsulei Balcanice, își făcură cetăți, cari pe unde apucară, fiecare grup de familii pentru sine.

Nevenind uniți și nevenind odată împreună dela început, au rămas răsleți între ei; apoi au mai găsit și niște locuri muntoase înăuntrii peninsulei, iar pe țărmurile, scobite adânc de apa mării, locuri cari îi izolau pe unii de alții și împedicau legăturile mai strânse și mai dese dintre ei. Așa că, după cum am spus, Grecii nu formară un singur stat din capul locului ci trăiră despărțiți, fiecare cu cetatea și cu căpetenia sa deosebită.

Cu toate acestea, fiind acelaș popor, aveau aceeaș limbă și aceeași lege sau credință religioasă. Limba și religia îi uniau. Din când în când, se adunau cu toții din toate cetățile, ori-

cât de departe erau, și făceau la un loc sărbătorile lor religioas,

Fig. 36. *Aruncătorul cu discul* sau «*Discobolul*» (statue de sculptorul atenean Miron).

petrecând cu toții, jucându-se, și întrecându-se la alergări și la luptă dreaptă. Astfel de jocuri publice se organizau la început numai în *Olimpia* (din Elada); de aceia se numiau *jocuri olimpice*. Apoi au început și în alte locuri; dar tot acelea au rămas cele mai vestite.

Când venia vremea jocurilor olimpice, toate neînțelegerile și certurile, ce ar fi existat între cetățile grecești, încetau. Grecii se pregăteau de ducă, și roiuri-roiuri curgeau din toate părțile la Olimpia. Acolo, lângă o colină, se află o dumbravă, închisă cu ziduri, numită dumbrava sacră, pentru că în ea se află altarul pe care se aduceau jertfe lui Joe, cel mai mare zeu al Grecilor. Imprejurul altarului erau patru temple frumoase, dintre cari unul avea înăuntru o statuie uriașă a marelui zeu, făcută numai din aur și din fildeș.

Mai înainte de a se începe jocurile, se aduceau jertfe zeilor și li se cântau cântece; apoi, în zori de ziuă, judecătorii aleși a hotărî meritele și a împărți premiile, dedeau semnalul. Cei veniți spre a concura se pregăteau să se ia la întrecere; iar mulțimea, venită spre a privi și aplauda, se grăbiă să-și ia locurile. Alergările începeau. Cel mai iute de picior, care ajungea mai repede la țintă, era salutat de popor cu strigăte de admirație și cu aplauze nesfârșite. Se întrebau cu toții cine e? al cui este? de unde este? Și era mare cinste pentru părinții lui și pentru orașul unde se născuse.

Întregerile țineau astfel cinci zile în rând. La sfârșit se împărțeau premiile. Învingătorului i se da o coroană de ramuri de măslin sălbatec, tăiate cu un cuțit de aur din dumbravă sfântă. Când i se puneă coroana pe cap, se spunea cu glas tare, să audă toți, cum îl chiamă pe el, cum se chiamă tatăl lui și cetatea lui de naștere. Bucuria era la culme. O coroană de foi de măslin nu era vre-o bogăție; dar nu pentru câștig se luau Grecii la întrecere, nu pentru daruri bogate, ci pentru onoare și pentru glorie. Coroana o păstrau, ca pe niște moaște sfinte, toată viața, și prețuia în ochii lor mai mult decât orice comoară de aur.

Când se întorceau învingătorii acasă, ce primire, ce triumf

nu li se făcea! Renumele lor înălțase renumele orașului lor natal. De aceea, locurile de onoare în teatru și pretutindeni lor li se dă; pe unii îi întreținea orașul toată viața pe cheltuiala sa; altora le ridică și statui.

La început întrecerile din Olimpia se făceau numai în alergare; după câțiva timp a început treptat să se mai adauge, una câte una, ba să se întrecă cine e mai tare la luptă dreaptă, ba cine sare mai bine, ba cine aruncă lancea ori discul mai departe, ba cine călărește mai frumos, ba cine mână mai cu meșteșug un car cu două roate, tras de patru cai, învârtindu-l în loc, înprejurul unei colonne. Mai târziu, au început să vină la jocurile astea de întrecere și poezii. Când se odihneă lumea de alergări și lupte, în pause, ori seara, după frământările zielei, se luau și ei la întrecere: își recitau poeziile. Cel mai aplaudat, care spusese ori cântase poezii mai frumoase, câștigă premiul.

Dela anul 776 a. Ch. se hotărî ca jocurile olimpice să se țină regulat *din patru în patru ani*, în luna lui Iulie. Timpul de 4 ani, cât treceă dela o sărbătoare la alta, se numia *olimpiadă*; și pentru că toată lumea știa și ținea minte petrecerile acestea publice, la cari luă parte tot poporul grec, de aceia Grecilor le veni mai lesne să socotească vremea cu ajutorul *olimpiadelor*. Când voiau să-și aducă aminte în ce timp s'a întâmplat cutare lucru, ziceau: în prima olimpiadă, or în a doua, or în a cincia, etc., și ca să precizeze, mai spuneă și în al câtelea an al olimpiadei, buniolară în al 3-lea an din prima olimpiadă, or în al 2-lea an din a 4-a olimpiadă, etc.

Amfictionia și Oracolul dela Delfi.—Încă de mult, curând după venirea lor în peninsula, Grecii își înjghebaseră societăți compuse din aleșii mai multor cetăți, având de scop a judecă și împacă unele neînțelegeri și certuri dintre cetăți. Aceste societăți se numiau *amfictionii*. Cea mai celebră dintre ele a fost cea dela *Delfi*.

Tot la Delfi se află și preoteasa sfântă, numită *Pitia*, care spuneă viitorul.

Grecii își închipuiau, că se poate afla scarta omu'ui după

unele semne din natură. Din cele mai vechi vremuri ale lor, se pomeniă că la *Dodona*, în Epir, eră un stejar, din al cărui fășiit de frunze se puteă ghici viitorul cuivă. In alte țări se afaiau profeți sau profese, cari pretindau că pot află voința zeilor. La ei veneă lumea din toate părțile să-și afle destinul aducând daruri, și ziceă că vine la *oracol*.

Dintre toate oracolele, însă, cel mai renumit a fost oracolul de la *Delfi*. Când prorociă *Pitia* înconjurată de preoți, sedea pe *tripod*, un scaun de aur cu trei picioare așezat d'asupra unei prăpăstii, din fundul căreia se ridicau aburi. După ce aburii o învăluiau și o amețeau, *Pitia* începeă să bolborosească niște cuvinte neînțelese. Preoții scriau acele cuvinte, apoi le tălmăceau, și de multe ori alcătuiau cu șiretenie un răspuns cu două înțelesuri, așa că ori cum ar fi eșit viitorul,

tot se potriveă cu spusele oracolului. Acolo se întâlneau Grecii din toate părțile; și la întrebările lor primiau, ca din partea zeilor, adesea sfaturi înțelepte, și în afaceri particulare ca și în cele publice. Preoții oracolului trebuie să fi fost, prin urmare, niște oameni cu mult spirit și cu multă judecată. La ei veniau trimișii cetăților și ai statelor din mare depărtare spre a-i consulta, dacă e bine să facă războiu or pace, sau dacă e bine să facă cutare lege.

Zeii. — Jocurile dela Olimp se făceau în onoarea *zeilor*, la sărbători religioase. La Delfi, asemenea, Grecii veniau să afle din gura preoților chiar voința *zeilor*. Amficioniile, din cari cea mai celebră eră cea dela Delfi, erau puse tot sub scutul și apărarea *zeilor*. *Zeii* aveau deci mare rol în viața Grecilor.

Poporul grec nu credeă numai într'un singur D-zeu, ci în mai mulți (*Politeism*). Cel mai mare dintre toți eră *Zeus* (sau

Fig. 37. *Pitia* pe tripied.

Joe, la Romani *Jupiter*). De el ascultau toți zii și toate zeițele. Ceilalți aveau fie-care câte un rost deosebit, câte o putere anumită în lume. Unul erà zeul mărilor, *Poseidon*. Când plecà Grecul pe mare, lui îi aduceà jertfe, ca să-l aibă în paza lui. Altul erà zeul focului, *Efestos*; altul al luminei și al zilei, *Apolon* (soarele); altul al războiului, *Ares*; altul al comerțului și al darului vorbirii, *Hermes*. Zevs sau Joe, care erà mai mare peste toți, erà zeul cerului. Când

Fig. 38. Joe sau Zevs, (Jupiter), zeul cerului, părintele zeilor.

Fig. 39. Zeița Hera sau Junona, soția lui Joe, zeița atmosferei.

se adunau zii la sfat în muntele *Olimp*, el presidă consiliul.

Afară de acești zei, mai erau zeițele: *Hera*, soția lui Joe, zâna atmosferei, sprijinul căsătoriilor și al familiei; *Afrodita*, zâna rumuseții; *Atena* (Pallas Athene), zâna înțelepciunii; *Demeter*, zâna agriculturii și a belșugului; și *Artemis* (luna), sora lui Apolon, zâna vânturilor.

Mai aveau Grecii și alți zei, dar mai mici. Cei pomeniți

mai sus erau cei mai de căpetenie. Când aveã Grecul vre o nevoie, se rugã de unul sau de altul din ei, dupã felul nevoii sale.

Zeii, dupã credința Grecilor, erau niște ființe puternice și nemuritoare, cu chip omenesc; dar nu se arãtau omului, decât cui voiau ele, și când voiau. Puteau să facă mult rău acelora pe cari îi urau. Unul, Zeus, aruncã cu fulgere și cu trãznete în ei; altul le răsturnã corãbiile în mare; altul stãrniã vânturile în contra lor; altul le stricã bucatele pe câmp; fie-care dupã felul puterii sale de zeu. De aceea Grecii cãutau toate chipurile sã-i îmbuneze. Noroc numai cã nu toți zeii se porniau

Fig. 40. *Apolon*, zeul soarelui.

Fig. 41. *Apolon*, zeul luminii, al poziției și al profetiei.

de-odată contra unui biet muritor; uneori se întâmplã cã un om erã urât de un zeu, dar iubit de altul. Atunci omul aveã și el un sprijin în Olimp; dar tot nu se știã cum are să fie soarta lui, cãci se nașteau certuri, ba chiar bătăi și între zeii, și se puteã să învingã tocmai acela

care-i pusese gând rău. În fine, bine nu erã în nici un caz să

aibă cinevã dizgrația unui zeu. Prin urmare Grecul cãutã, pe cãt se puteã, sã nu supere pe nici unul din ei.

Cel mai însemnat eveniment din timpurile vechi, eveniment la care au luat parte mai toate cetãțile din peninsula în frunte cu regii sau cãpeteniile lor, a fost *rãzboiul troian*.

Fig. 42. *Pallas Athene*, (Minerva) zeia înțelepciunii și artei războiului.

Fig. 43. *Homer*.

El s'a făcut pentru că Elena, soția regelui Menelau din Sparta, a fost răpită de Paris (sau Paride), fiul lui Priam, regele din Troia. Războiul a ținut, se zice, zece ani; s'a terminat cu dărãmare și arderea Troei. Cel mai viteaz luptãtor în partea Troienilor, a fost *Hector*, alt fiu al lui Priam; din partea Grecilor a fost *Achile* cel ager și neîntrecut la uptã; iar cel mai isteț și sfãtos și mai bun de gurã a fost *Uise* sau *Odiseu*.

Fig. 44. *Aphrodita* zeița frumuseții și a iubirii (*Venus*).

Intâmplările acestui războiu au fost povestite în poezie de cel mai mare poet din vechime, *Homer*, în poema numită *Iliada*. Tot dela *Homer* a mai rămas o poemă, *Odisea*, în care se cântă călătoriile pe mare ale lui *Ulise*, la întoarcerea lui în țară, după războiul troian. Amândouă aceste peeme sunt foarte frumoase și au rămas ca model pentru felul d'a se povesti mai pe larg isprăvile vitejilor, ale eroilor ori ale popoarelor, adică pentru *epopee*. După el s'a luat și marele poet roman *Virgil*, când și-a scris epopeea sa *Eneida*, unde povestește venirea în Italia a lui *Eneu* (tot un fiu a lui *Priam*), cere se crede că a fost străbunul vechiu al Romanilor.

ORGANIZAREA STATELOR GRECEȘTI

Sparta și Statul spartan.—Licurg.

Dintre toate cetățile înființate de Greci, *Sparta* și *Atena* au fost cele mai însemnate. Ele s'au întrecut întotdeauna care să fie căpetenia celor l-alte.

Să vedem mai întâi cum s'a format statul spartan.

Dintre *Dorienii*, cuceritorii *Peloponezului*, cei care au jucat un rol mai important, sunt cuceritorii *Laconiei*, cu capitala *Sparta*. Aceștia avuseră lupte cu *Achailii* pentru ocuparea locurilor. *Achailii*, parte au fugit, după-cum am spus, parte au rămas supuși și robiți sub numele, unii de *Hiloți* alții de *Periehi*. *Hiloții* erau acei *Achailii* cari se luptaseră mai mult pentru neatărnarea lor. Ei deveniseră robi, proprietatea statului spartan, împărțiți pela diferiții cetățeni ai *Spartei*, cari aveau dreptul să-i pună la orice fel de munci, dar nu erau stăpâni pe viața lor și nu puteau nici să-i libereze. *Periehi* erau țărani liberi cari plăteau biruri foarte mari și cu toate acestea nu aveau drepturi politice; nu puteau luă parte la adunările *Spartanilor*.

Cu timpul *Spartani*, cârmuiți de regi, trăind într'o țară roditoare, lucrată de *periehi* și de *robi* sau *hiloți* și așezată în drumul popoarelor comerciale de pe marginea mării despre răsărit, precum mai așes *Fenicienii*, se îmbogățiră treptat, dar nu toți de o potrivă. Unii ajunseseră prea bogați, începură a se lenevi, a trăi în lux și a imita viața trândavă și vițioasă a

bogaților de prin țările Asiei; alții, rămași mai săraci or scăpați, râvniau și ei o viață mai ușoară. D'aci nemulțumiri în stat. Apoi nu se știu bine până unde merge puterea regilor, până unde a poporului. Când dintr'o parte, când din alta se ridicau pretenții prea mari. Erau mereu certe și neînțelegeri. Pe lângă toate acestea nu existau legi hotărâte, după cari să se judece și să se dea dreptate fiecăruia.

Atunci norocul Spartei a scos la iveală pe un bărbat înțelept și cinstit, un fiu de rege, anume *Licurg*, cam pela 750 a. Ch. Acesta, văzând tulburările din țara sa, înțelese curând că nu e altă scăpare decât să se facă legi strașnice și să se reformeze cu totul moravurile.

Licurg.—Voind să se prepare mai bine pentru sarcina măreață de reformator și legiuitor al țării sale, Licurg pleacă în străinătate, spre a vizita și studia legile și așezămintele din alte țări mai vechi decât Sparta, și a lua dela ele pilde și învățăminte. Astfel călători el timp de 10 ani prin Asia Mică și prin insula Creta, până ce compatrioții săi, ne mai putând-o duce cu starea de desordine în care se aflau și cunoscându-i destoinicia, îl cheamă să le dea legi. Licurg, întorcându-se în țară, se duse mai întâiu la Delfi, să întrebe oracolul: ce să facă? Când îl văzu Pitia intrind, se zice că-l salută cu vorbele: «O Licurg, tu vii la templul meu cel lăudat. Cum să te salut, o favorit al zeilor? Ca pe un nemuritor sau ca pe un simplu om? Dar nu; tu ești mai mult decât un zeu, o Licurg!» Asta a făcut pe lume să creadă în tot ce spuneă și zicea Licurg, ca în poruncele unei divinități.

Atunci Licurg dete *legi* țării sale. Prin acele legi, el voia să vindece și relele din prezent, dar mai ales să asigure pacea și mărirea Spartei în viitor.

Legile lui Licurg.—1. Licurg căută să cumpănească puterea politică a regilor și a poporului și înființă *senatul* sau sfatul bătrânilor (*gerusia*), compus din 28 de inși, în vârstă fiecare de cel puțin 60 de ani, și aleși pe viață. Acestia aveau să studieze pe viitor legile, și numai după-ce le găseau ei bune, eră chemat poporul să-și dea părerea asupra lor și să zică *da*,

dacă-i plac, *nu*, dacă nu-i plac, fără multă vorbă. Nimeni n'avea voie că vorbească mai cu meșteșug și mai pe larg înaintea poporului; ci trebuia să spună tot ce avea de spus, scurt și coprinzător, ca să nu tulbure sufletul auzitorilor și să le zăpăcească mintea.

Pe deasupra senatului a mai pus Licurg *cinci efori*, aleși numai pe un an, dar cu mare putere. Eforii supravegheau pe toți și toate autoritățile statului; și trebuiau să țină cu poporul, adică cu dreptatea, când s'ar întâmplă ca regii să se unească cu *gerusia* spre a săvârși vre-o asuprire.

2. Licurg voi să facă a nu mai fi așa mare deosebire de avere între cetățeni. El înțelese că, dacă în țara sa unii vor fi prea bogați iar alți n'or avea ce mânca, o să se întâmple fel de fel de turburări, de lupte, de asupriri și răsvrătiri.

De aceea, el împărți încă odată pământul în părți egale, dând la toți Spartanii la fel câte o bucată de pământ, și tot așa la toți periechii; acestora, ce e drept, le dete bucăți ceva mai mici; dar tot de o potrivă între ele. Nici un Spartan n'avea mai mult pământ decât alt Spartan; nici un periech n'avea mai mult decât alt periech. Nici unii nici alții nu aveau dreptul să-și înstrăineze pământul, vânzându-l ori dăruindu-l; și ca să nu-și risipească nimeni averea în ospete luxoase, s'a hotărât ca toți cetățenii să mănânce la un loc, la o masă comună, din aceleași bucate, contribuind fiecare cu partea sa la cheltuielile mesei. Bucatele erau foarte simple. Se obicinuia mai ales un fel de *zeamă neagră*, gătită cu carne fiartă în sângele animalului și dată cu sare și cu puțin oțet, ca să o facă mai gustoasă. Dar așa de gustoasă era zeama asta neagră a Spartanilor, încât nici un străin nu se putea împăca cu ea.

Lui Licurg nu-i părea deloc rău că zeama neagră a Spartanilor nu plăcea la altă lume. Din contră, tocmai asta doria și el: să nu se poată lipi străinii de țara lui. Până atunci prea trecuseră și se perindaseră prin Sparta tot felul de negustori străini, aducând cu ei nu numai luxul, dar și obiceiuri de traiuleneș și moleșit. Spartanii se molipsiseră dela ei și se îndulciseră la câștig și la negoț. De aceea Licurg hotărî ca Spar-

tanii să nu mai fie negustori, să nu mai călătorească și să nu mai aibă aface cu străinii. Iar spre a îngreuiă grămădirea de mari bogății, și a le tăia pofta de câștig, el stabili să nu mai fie decât bani groși, de fier, anevoe de purtat.

3) Licurg s'a gândit că viitorul țării lui va fi și mai asigurat, dacă s'o îngrijî mai ales de *creșterea copiilor* și de *formarea tinerimii*.

Ceeace doriă el mai întâiu de toate, eră să facă din Spartani oameni voinici și vițeji, sănătoși și curagioși la luptă, așa că toți dușmanii să știe de frica lor. De munca câmpului și de meserii s'or ocupă periechii și robii. Spartanii însă să fie și să rămăe oșteni vânjoși și îndrăsneți, războinici și fără teamă de dureri și de moarte. De aceea el a hotărît ca, de aci înainte, cum s'o naște vr'un copil schilod, să-l arunce pe un munte (Taiget) spre a se prăpădi; iar pe ceilalți să-i încerce mai întâiu, dacă sunt sănătoși sau nu, scaldându-i într'o baie de vin tare. Numai cei ce vor scăpă cu viață din o astfel de scaldătoare, merită să trăiască și să fie creșcuți.

Aceia rămăneau, până la 7 ani, în paza și îngrijirea mamelor, cari trebuiau să nu-i cocoloșească, să nu-i facă plăpânzi, ci să-i poarte și vara și iarna tot cu un fel de îmbrăcăminte și să-i deprinză a răbdă de frig și de căldură, spre a se întări. Apoi trebuia să-i învețe de mici cu mâncarea simplă.

Când împlinea copilul șapte ani, eră luat dela părinți și crescut la un loc cu toți copiii de seama lui, luați dela ceilalți cetățeni. Acolo trăiau și se jucau între ei, ca niște frați. Toată ziua alergau, săriau, se luau la luptă, făceau gimnastică. Umbrau îmbrăcați ușor, desculți și cu capul gol, ca să se întărească. Noaptea dormiau afară pe paie, fără așternut și fără învelitoare. Câte odată, ca să-i deprindă cu nevoile, nu le da nici să beă nici să mănânce, mai multă vreme; și ei se întreceau între ei: cine putea să rabde mai mult. Alte ori, din nimica toată, ba chiar dinadins, îi loviau cu vergcaua or cu biciul, ca să-i învețe cu durerile. Băieții se întreceau care mai decare să suferi mai multe nuiiele, fără se se plângă, fără că scoată nici un țipăt, fără să facă nici o strâmbătură ori vr'un gest de durere.

La vârsta de 18 ani tinerii Spartani, astfel educați, intrau în armată, în care serviau până la vârsta de 60 de ani. La 30 de ani se căsătoriau, dar nu mâncau cu nevestele la un loc, ci acestea mâncau acasă cu copiii, iar bărbații la masa comună. Ca militari, se pregăteau mereu de bătae, de credea că toată Sparta nu e decât o tabără sau o mare cazarmă. Când venea vremea să plece la război, apoi atunci eră toată lumea a lor, de bucurie. Asta așteptau și ei. Veseli, cu coroane pe cap, gătiți ca de sărbătoare, în haine roșii, ca să nu se cunoască sângele când or fi răniți, zburau la luptă, în zgomotul surselor sau al buciului. Bărbații aceștia războinici nu știa ce va să zică a se da îndărăt dinaintea vrăjmașului. Mumele, când le dădeu scutul la plecare, le ziceau numai atât: «Cu el sau pe el!»

Și femeile erau voinice, căci și fetele erau educate tot ca băeții, numai în jocuri și alergări. Astfel, copiii Spartanilor, născuți din mume sănătoase și din tați puternici, apoi îndemnați și obligați mereu la dezvoltarea forțelor trupești, ajunseră cu timpul cei mai viteji și mai luptători ioameni din tot Polonesul.

Despre partea spirituală, însă, copiii Spartanilor nu căpătau multă învățătură. Erau învățați doară să fie modești, să respecte pe bătrâni și să vorbească scurt și cu înțeles. De aceea a și rămas de atunci până azi zicătoarea: cutare «*vorbește laconic*», adică scurt și coprinzător.

Astfel de regulă de viață și de legi a dat Licurg Spartanilor, ca să liniștească țara înăuntru și s-o întărească în afară. Apoi s-a dus iar la oracolul dela Delfi, să întrebe: bine a făcut ce a făcut? Pitia răspunse: «Spartanii vor rămâne un stat înfloritor, câtă vreme vor păzi legile lui Licurg». Licurg duse acest răspuns compatrioților săi; apoi le ceru să jure că nu vor schimba nimic din legile lui, până nu s-o întoarce el din călătorie, și plecă din țară. Spartanii jurară, dar Licurg nu se mai întoarse; murì prin Creta, lăsând cu limbă de moarte ca tovarășii săi să-l ardă și să-i risipească cenușa în mare, ca să nu se întoarcă nici pulberea lui în țară.

Intinderea Spartei.— Cam după un secol dela aplicarea legilor lui Licurg, Spartanii, simțindu-se tari și siguri pe puterile lor, nu se mulțumiră numai cu moșia lor strămoșească, ci se gândiră să pună mâna și pe ținuturile învecinate, locuite tot de Dorieni, și să se întinză în tot Peloponesul. Așa și făcură. Căutară ceartă mai întâi *Mesenienilor*, din pricina hotarelor, făcură în contra lor două războaie, cari ținură în total vre-o 80 de ani (748—668 a. Ch.). Mesenienii, după mai multe lupte, fură în cele din urmă învinși și deveniră și ei niște iloți sau sclavi ai Spartanilor; iar cei cari putură să fugă, merseră în insula Sicilia și întemeiară acolo orașul *Mesena*.

Inceputul fusese mai greu pentru Spartani. După Mesenia, supuseră apoi pe rând *Arcadia* și *Argolida*; astfel că prin secolul al 6-lea a. Chr., ei porunciau, adică aveau *hegemonia*, în tot Peloponesul.

Dacă s-ar fi întins mai departe, ar fi dat de Atica, de statul atenian. Nu e vorbă, voiau Spartanii să aibă egemonia peste toată Grecia; și s-ar fi început încă de pe acum certurile și luptele dintre ei și dintre statele din Grecia centrală, mai ales cu Atena. Dar tocmai atunci venea o mare primejdie despre răsărit, din Asia, o primejdie care era să prăpădească toată Grecia, dacă ar fi găsit-o chiar în toiul certelor și al luptelor năuntrice.

Acea primejdie era puterea înspăimântătoare a *Perșilor*, cari voiau să se întindă și în Europa. În fața ei Sparta s'a unit, pentru un moment, cu Atena, spre a scăpa de peire.

Dar să vedem mai întâi cum s-a format și organizat și statul Atenian.

Atena și statul ateneean. — Solon. Clistene.

Atena, capitala Aticei, se folosește de soarta acestei peninsule stâncoase, pusă în fața mării ca îndemn la navigație și negoț. Locuitorii Aticei, prin firea lucrurilor, erau ursiți să devină negustori și să ducă o viață de călătorii pe mare. Din cauza asta ei se îmbogățiră și se îndulciră la o viață mai rafinată.

Ageri la minte cum erau, se deteră la plăcerile spiritului, la arte, știință și filosofie și desvoltară cea mai frumoasă civilizație a lumii vechi.

Intr'o vale roditoare a Aticei se ridică cetatea Atenei. O stâncă înaltă și dreaptă de vre-o sută de metri, cu un platou neted sus, anume *Acropolea*, a fost locul unde s'a clădit templul zeiței *Atena*, protectoarea cetății, și unde și-au făcut locuințe cei dintâi regi.

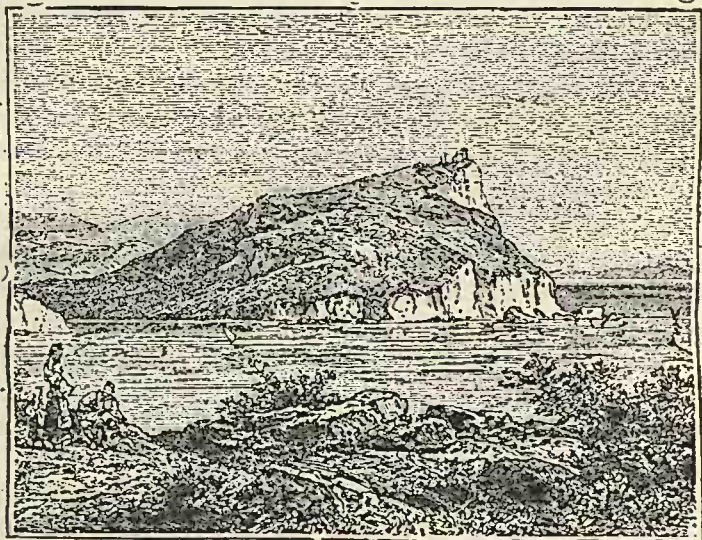

Fig. 45. *Capul Sinium*, din peninsula *Aticei*.

Cel dintâiu rege se zice că ar fi fost *Tezeu*, iar cel din urmă *Codru*. După încetarea regalității, căpeteniile familiilor, *Eupatrizii* (adică bine-născuții, nobilii) aleseră, în loc de rege, un cărmuitor numit *Archonte*.

La început, arhonte era ales pe viață. Dar mai târziu (pe la 752 a. Chr.), oamenii ambițioși isbutiră a face ca să fie ales numai pe 10 ani, nădăjduind astfel să le vină și lor vre-o dată rândul a fi arhonți; iar și mai târziu (pela 683 a. Chr.) se hotărî ca să nu fie numai un arhonte, ci să fie 9; și să nu stea la putere

10 ani, ci numai un an, ca să poată să le vină rândul la mai mulți de a ocupa această înaltă funcțiune.

Nu aveau însă dreptul să fie aleși arhonți decât numai nobilii, *eupatrizii*; căci poporul era împărțit în trei clase: *eupatrizi, agricultori și industriași*. Numai clasa I, adică a nobililor, avea dreptul să ia parte la cârmuirea țării. Poporul, compus din celelalte două clase, era deci nemulțumit. Afară de aceasta, poporul era sărac și îngropat în datorii, făcute la nobili, cari se bucurau de toate bunurile. Și ceeace era și mai rău, nu se aflau legi scrise, după cari cetățenii să fie judecați la fel, dându-se dreptatea cui se cuvine. În mai multe rânduri cerură oamenii din popor să li se dea legi scrise. În fine, fu însărcinat unul, numit *Dracon* (620 a. Chr.), să alcătuiască niște legi. Dar legile acestuia fură așa de aspre, încât nici nu se putură aplica. Pentru orice greșală, *Dracon* puneă pedeapsa cu moarte; căci tot vinovat ești, zicea el, și dacă furi un ou, ca și dacă omori un om; prin urmare tot o pedeapsă trebuie să se dea pentru amândouă greșelile. De aceea a rămas numele de legi *Draconice* pentru orice legi prea aspre și prea grele.

Solon. — Atunci se ivi *Solon* (pela 600 a. Chr.), un urmaș din neamul lui Codru. Ca om înțelept și prevăzător, *Solon* înțelese ce trebuia țării sale și se gândi să-i dea niște legi, cari să-i aducă liniștea înăuntru și să-i asigure propășirea pe viitor. El căută să ușureze poporul de nevoile și de grijile materiale, și să-i dea o putere mai mare în Stat.

1. În privința economică, *Solon* luă măsuri ca pământul țării să nu fie împărțit în moșii prea mari, numai la câțiva; ci să apuce mai mulți din el, în proprietăți mai mici. Dar el se gândi să ușureze mai grabnic starea claselor de jos. Ceeace apăsă mai grozav asupra acestor clase, erau datoriile către nobili și către stat. Din cauza lor bieții oameni erau închiși, făcuți robi, ba chiar vânduți. *Solon* hotărî, ca toate datoriile către stat să fie iertate; cele către particulari să fie micșorate cu dobânzile plătite de datornici până atunci, iar restul să se achite tot în banii de mai înainte, însă prețul monedei să fie urcat (cu 27%). Cei închiși pentru datorii să fie puși în liber-

tate, iar cei vânduți să fie răscumpărați. Și să nu mai aibă nimeni dreptul pe viitor de a face pe cineva rob, numai pentru că acesta nu și-a putut plăti datoriile.

2. Solon căută apoi să dea poporului sau mulțimii putere în conducerea statului. «Poporul» sau mulțimea *cetățenilor* se compunea însă numai din locuitori băstinași, liberi și cu oarecare avere. Străinii, numiți *meteci*, adică oameni veniți din alte părți și care se ocupau cu industria și cu comerțul, erau foarte mulți; dar ei, ca și *robii*, nu făceau parte din poporul de care se ocupă Solon și legile sale. «Poporul» lui Solon era compus din acei locuitori ai Aticei, cari nu făceau parte dintre *eupatrizi* și totuși aveau destulă avere și destule merite, ca să poată aspira și ei a jucă în stat un rol mai însemnat.

Ca să șteargă deosebirea dintre nobili sau epuatrizi și dintre oamenii din popor, Solon împărți toată populațiunea în 4 clase, după avere, fără deosebire din ce familie era născut cineva, dacă era nobil sau moșic, după naștere. Astfel orice om harnic și inteligent putea să se urce, prin muncă, în clasa I; iar un nobil trândav și vișios putea să cază în clasa IV. Cu cât era cineva într-o clasă mai superioară, cu atât se bucură de mai multe drepturi în stat. Clasa din urmă, cl. IV, fiind lipsită de avere, nu posedă nici drepturi.

Tot cetățeanul din cele trei clase, dacă împlinea 20 de ani, putea să ia parte la *adunarea poporului*; și adunarea poporului avea, după legile lui Solon, mare putere în stat. Ea declară război sau încheie pace, ea discută și aprobă sau respinge legile, ea alegea pe arhonți dintre membrii clasei I-a. Dar nu se adună decât de patru ori pe an.

De aceea Solon mai prevăzu o adunare, numită *sfatul bătrânilor*, «*senatul*», compus din 400 inși, aleși dintre membrii în vârstă de 30 ani trecuți ai celor trei clase și cari se strângeau mai des, ca să îngrijească de afacerile statului. Iar din acești 400 se mai alegeau cu rândul 100, cari lucrau întruna (*pritanii*).

Senatul pregătea legile, apoi le aducea înaintea poporului. Unii le apărau, alții le criticau; se nășteau discuții lungi și

atrăgătoare. Din cauza asta s'a și dezvoltat la Atena darul vorbirii frumoase, al *elocuenței (retorica)*, precum și talentul de a fermeca și îndupleca poporul, talent, prin ajutorul căruia unii oameni izbuteau a câștiga iubirea și sprijinul mulțimii și a deveni astfel tari și mari în stat.

Se mai află o veche instituție foarte înaltă, numită *areopag*, din care făceau parte mai mult *foștii arhonți*, oameni cinstiți și respectați de toată lumea. Areopagul era tribunalul suprem; el putea să cheme la răspundere și la judecată pe ori-cine. Ținea ședințele sale noaptea, pe întuneric. Putea să condamne chiar la moarte pe cineva. Acolo nu mai era voie să se țină, ca înaintea poporului, cuvântări lungi și atingătoare. Cine avea să vorbească, trebuia să spună, ce avea de spus, scurt, liniștit și lămurit. Judecătorii ascultau fără să vadă pe vorbitor, steteau de se gândeau, dacă are ori nu dreptate; apoi se sculau în tăcere și puneau niște coji de scoică (voturile) care unde-i spuneau cugetul său: unii în urna (cutia) pe care sta scris *moarte*, alții în aceea cu *ertare*. Dacă voturile erau, din întâmplare, tot atât de multe în amândouă urnele, acuzatul era iertat, ca și când ar fi fost mai multe în urna *iertării*.

3. Ca să asigure viitorul țării, Solon, ca și Licurg, se gândi să reguleze *educația* și să îndrepteze moravurile. El nu se mărgini însă ca Licurg numai la dezvoltarea și întărirea corpului; ci, pe lângă aceasta, se îngrijii și de dezvoltarea și de înfrumusețarea spiritului. Copiii Atenienilor erau puși să facă și mișcări corporale, jocuri, sărituri, alergări, tot felul de exerciții gimnastice; dar învățau și să scrie, să citească, învățau poezii din *Homer*, învățau muzica; apoi, când se făceau mai mari, învățau filozofia și arta de a vorbi frumos, adică *retorica*.

Solon n'a oprit pe nimeni de a se face meseriaș or neguțător. Din contră, fie-care era dator să aibă o ocupație onestă, din care să poată trăi. Părintele, care nu îngriji să dea fiilor săi vre-o meserie, n'avea dreptul să pretinză dela ei ajutor la vreme de bătrânețe. Fie-care trebuia să muncească. Solon nu putea suferi lenea. Din cauza lenei vin multe rele, cari strică pe oameni și aduc ruina statelor.

După-ce dete aceste legi, Solon ceru dela compatrioții săi să jure că nu vor schimbà nimic din ele în timp de *10 ani*; apoi plecà din țară și călători prin Asia mică, prin Creta și prin Egipt.

Legile lui Solon n'ayură norocul să împace lumea și să liniștească certurile din statul Atenian, și se născură iarăși tulburări. De aceste tulburări se folosi o rudă a lui Solon, Pisistrat om bogat, frumos, șiret și bun orator. Grecii țineau la toate aceste calități. Frumusețea singură prețuia la ei mult. Prin educația lor fizică tindeau și la acest rezultat: să dea corpului forme frumoase, mișcări plăcute, elasticitate și eleganță. Dacă mai era apoi cine-và și bun de gură, la Atena mai ales, făcèa minuni. Pisistrat mai erà, pe lângă aceasta, și bogat și isteț.

El se dete în partea poporului, îi susținù plângerile. Poporul atenean fu fermecat de bunătățile și de talentele lui. Văzând aceasta, Pisistrat se gândi să devină mare și tare în Atena și să ia el singur toată puterea, sprijinindu-se pe popor. În acest scop, el veni într-o zi în piață înaintea mulțimii, plin de sânge și de răni, pe cari și le făcuse singur a-casă și se plânse că aristocrații au voit să-l omoare, pentru că i-a părăsit și a trecut în partea poporului. Mulțimea crezù, i se făcù milă de el și se înfurià pe vrășmașii lui. I se dete atunci o gardă de 50 de oameni, ca să-l păzească. El mări garda cu alți oameni plătiți (mercenari) și merse de luă cu forța cetățuia Acropolea din Atena și se făcù *domn*, pe grecește *tiran*. *Tiran* nu înseamna, din capul locului, un stăpân asupritor și rău; ci un domnitor, care a luat singur puterea. Numai mai târziu, din cauză că unii din aceștia nu s'au purtat cu dreptate, a început lumea să numească tirani pe stăpânitorii cu inima neagră.

Pisistrat a păstrat domnia sau *tirania*, până la moartea sa (527 a. Chr.), vre-o 34 de ani. Solon, întorcându-se din călătorie, văzù cu ochii săi această călcare a legilor date de el. Dar, altfel, în alte privințe, Pisistrat se purtă bine, înțelept și cu blândețe. În lunga lui domnie nu se gândi să schimbe legile lui Solon; îngriji de popor, îmbunătățind mereu soarta celor săraci; încurajă pe oamenii, cari se ocupau cu literatura, cu știința,

cu negoțul, cu industria; puse de se adună poeziile lui *Homer*, care până atunci erau împrăștiate în popor, recitate și cântate pe de rost în diferite locuri, cum erau poeziile noastre populare înainte de fi culese și publicate de poetul *Alexandri*. Făcu o bibliotecă, etc., așa că *tirania* lui a fost binecuvântată de popor.

Clistene.—Legile lui Solon se modificară de către *Clistene* (510), făcându-se și mai democratice. Poporul se împărți, de astădată, în *10 triburi*, nu după avere, ci după locuință sau teritoriu. În ele se coprindeau toți locuitorii din acelaș cartier, fie ei băștinași or străini. Prin urmare, d'aci încolo, luau și *metecii* parte la adunarea poporului, care se hotări să se convoace mai des. La funcțiunea de arhonte avea dreptul să aspire orce cetățean, din orce clasă, numai dacă avea merite.

Dar, ca să nu se mai găsească vr'un șiret, care, cu fel de fel de amăgiri și ademeniri, să înșele poporul și să devină tiran, se decise ca orice om prea popular sau care s'ar părea la 6000 de cetățeni că voește a se ridică mai presus de toți, să fie gonit din țară, exilat. Părerile cetățenilor, în această privință, adică voturile, se însemnau de fiecare pe un fel de scoică, numită grecește *ostracon*; de aceea exilarea se zicea că se face prin *ostracism*. Dar o astfel de goană nu se consideră ca o rușine; ci mai de grabă ca o cinste. Prin ea se de a se înțelege că exilatul ajunsese un om mare, ba încă prea mare, încât cetatea se temeă de el să nu devină stăpânul ei.

Prin astfel de măsură statul atenean se asigură în contra tiraniei, se întări în forma republicană, care deveni în acelaș timp mai democratică, și căpătă mai multă liniște înăuntrul astfel că puteă acum mai bine să preîntâmpine pericolele ce ar fi venit din afară.

Tocmai se apropiă acum de întreaga Grecie un mare pericol: anume puterea uriașă a întinsului regat persan, care-și revărsă potopul oștirilor sale peste Asia mică și amenință să treacă Bosforul și să înnece toate țările ce ar fi întâlnit în cale.

RĂZBOELE CU PERȘII.

Miltiade, Maraton. Temistocle. Leonida. Termopile. Salamina. Aristide. Confederația Elenică.

Perșii aveau sub stăpânirea lor directă pe Grecii din Asia mică (sau din Ionia) și pe cei de pe insulele din vecinătatea Asiei. După întoarcerea lui Dariu în Persia, din expediția în potruva Schiților, toți acești Greci, atât Ionienii cât și insularii, se revoltară. Semnalul revoltei îi dăde chiar *Miletul*, gonind garnizoaua persană din oraș. Ca să aibă mai multe puteri de luptă, Ionienii cerură ajutor dela frații lor din Grecia. Spartanii nu le veniră în ajutor, dar Atenenii le veniră. Răsculații merseră drept la *Sardes*, reședința satrapului din Asia mică, o atacară, o jefuiră și o arseră (a. 500 î. Chr.) Auzind de aceste întâmplări, Dariu se înfură. Ionienii fură bătuți, supuși și pedepsiți. *Miletul*, care începuse răscoala, fu ars.

Dar și mai mare necaz avea Dariu acum pe Atenieni. Încă mai demult, un servitor avea ordin să-i pomenească în toate zilele de Atenieni și să-i zică în-totdeauna ala masă: «Stăpâne» adu-ți aminte de Atenieni!»

Miltiade. Maraton.—Dariu trimise mai întâi la statele grecești soli să le ceară *pământ și apă*, în semn de supunere. Grecii erau inimoși. Dar păcatul lor a fost, că erau desbinați. Dacă ar fi fost toți uniți dela început, s'ar fi simțit și mai tari și mai siguri. Când veniră însă solii lui Dariu în Grecia, mai toate statele își pierdură cumpătul. Nici unul nu se bizuia, firește, să dea singur piept cu uriașul Persiei, iar pe cuvântul vecinilor, pe promisiunile de sprijin ale fraților, nu puneau nici un temein. N'aveau singuri încredere unii în alții. De aceea, numai două state refuzară a se supune. Toate cele-lalte deteră pământ și apă.

Cele două state mândre și pline de suflet, cari preferiră mai bine să piară decât să se dea învinse, așa de-a gata, fără luptă, au fost: *Atena* cea mintoasă și *Sparta* cea războinică. Acestea

se indignară așa de tare, când auziră propunerile solilor persani, încât Sparta îi aruncă într'un puț, iar Atena într'o prăpastie, zicându-le să caute acolo pământul și apa, de care au nevoie.

Atunci, firește, Darius făcù pregătiri de războiu, dar niște pregătiri înspăimântătoare. Nu plecâ însă chiar el în persoană; ci trimise (490) pe alți doi generali. Aceștia trecură cu flota pela insula *Samos*, prin Ciclade, drept spre Atica. Atenienii văzând pericolul, cer ajutor dela Spartani, tovarășii lor de îndrăzneală. Spartanii le promet că le vor da ajutor, dar nu îndată, ci numai peste cinci zile, căci tocmai atunci începea luna plină, și ei aveau credința că nu trebuiau să plece la războiu înainte de lună plină. Astfel rămân Atenienii singuri în fața marii primejdii! Vedeau cum s'apropie de țara lor o armată de 10 ori mai mare decât a lor. (Grecii nu erau decât 10.000, iar perșii 100.000). Dar aveau în capul lor oameni curajoși și deștepți, *Miltiade* și *Temistocle*, și oameni cuminți și buni patrioți, ca *Aristidi*. Zece comandați aveau ei, numiți *strategi*, hotărâți după lege să comande pe rând armata, fiecare într'o zi. Dar dintre toți, cei mai de frunte erau acești trei, și dintre acești trei cel mai încercat, în care aveau Grecii de atunci mai multă încredere, eră *Miltiade*.

Grecii se așezară în linie de bătae la *Maraton*, ceva mai sus de Atena, așteptând acolo potopul de oștire al Perșilor. Aceștia sosiră cu grămada. Dar una e să te bați de poruncială, cum se băteau turmele de Perși, aduși cu biciul la război, și alta e să te bați pentru a-ți apăra țara, cu sufletul aprins de dorința neatârării și a gloriei, cum se băteau Grecii. Conduși cu istețime de *Miltiade*, după o crâncenă încăerare, Grecii înving și resping în sfârșit pe Perși. Unul dintre ei, alergând de bucurie, din toate puterile, la Atena ca să ducă știrea despre victorie, abia putu să zică, ajungând: «Bucurați-vă, am invins!» și căzù jos mort, dându-și sufletul de oboseală.

A doua zi după victorie, sosiră și *Spartanii* în ajutorul Atenienilor. Ei priviră câmpul de luptă, plin de cadavre, și simțiră mulțumire că au scăpat de primejdie, dar și gelozie că o victorie așa de strălucită au câștigat-o Atenienii, iar nu ei.

Nu va trece mult și va veni timpul să se illustreze și Spartanii în luptele cu Perșii.

După bătălia dela Maraton, Grecii, în focul entuziasmului și în toiul bucuriei, ceruseră a se zugrăvi, pentru amintire, un tablou, în care se reprezintă războiul. În el se vede Miltiade stând în mijlocul celor 10 comandanți (*strategi*) și conducând armata.

Curând însă după această onoare veni urgia. Miltiade fu trimis să pedepsească una din insulele Ciclade (*Paros*), care se supusese lui Darius prea ușor. Din nenorocire, eroul dela Maraton nu isbuti în expediția sa, ba încă fu rănit și se întoarse acasă bolnav. A fost destul atât pentru ca vrăjmașii să-i aducă fel de fel de învinuiri. Ziceau că el s-ar fi înțeles cu Perșii, și de aceia s-ar fi prefăcut că nu poate să ia un ostrov neînsemnat. Fu dat în judecată ca trădător; și vestitul Miltiade, bolnav cum era, fu adus pe pat înaintea poporului, care, cu toate meritele lui de mai înainte, îl osândi să plătească o amendă de câteva sute de mii de lei. Miltiade, neavând de unde plăti o sumă așa de mare, fu aruncat în închisoare, ca orice om de rând, și muri acolo în scurtă vreme, din pricina rănilor primite în războaie. Fiul său, *Cimon*, care ajunsese asemenea un om mare, achită statului atenian datoria de bani impusă tatălui său. E drept că mai târziu, după moartea eroului, Grecii se căiră de modul cum s-au purtat cu Miltiade și i-au ridicat un monument frumos chiar la Maraton.

Aristide și Temistocle.—Câțiva ani după urgisirea lui Miltiade, veni rândul lui *Aristide*. Cei doi oameni mari ai timpului, cari mai rămăseseră, Aristide și Temistocle, se geloziau unul pe altul pentru numele ce-și căpătaseră. Mai ales Aristide, care își căpătase renumele de *cel drept*, se ilustrase cu deosebire prin purtarea sa corectă și înțeleaptă. Viața lui strălucia albă ca zăpada, fără nici o pată, la lumina soarelui.

Lumea începuse să aibă încredere în el ca într'un oracol. Ce zicea Aristide, era sfânt. Odată Temistocle propuse Grecilor să ardă pe furie flota spartană, ca să rămână tot Atenienii

mai tari între Greci. Poporul întrebă pe Aristide, ce zice el despre planul acesta? Aristide răspunde. «*Ar fi folositor pentru noi, dar nu este drept.*» Poporul îl ascultă și se feră de o greșeală. Temistocle, om ambițios, gelos de atâta încredere, și viclean, îl acuză că e periculos pentru republică și propune să-l exileze prin *ostracism*. Se povestește că, pe când se votă exilarea lui, Aristide se află și el în mulțime, și că unul din cetățeni, neștiind să scrie, s'ar fi dus cu scoica chiar la el, rugându-l să fie bun a scrie pe dânsa numele «Aristide.» «Dar ce ți-a făcut Aristide?» întrebă el. «Nici nu-l cunosc, răspunde omul, dar prea mi s'a urât de când tot aud lumea vorbind de el că e drept.» Aristide ticu, luă scoica și scrisse pe dânsa numele său. Astfel Aristide cel drept fu gonit din Atena.

Rămase singur *Temistocle* mai mare. Nu e vorba, el nu stete degeaba și nu-și perdu timpul. Sporî flota, întări portul Atenei (numit *Pireu*) și ridică un zid împrejurul Atenei, pregătindu-se de apărare în contra Persilor. Și avea dreptate să se îngrijească, căci în același timp în Persia se făceau pregătiri ne mai pomenite de războiu în contra Grecilor.

Termopile. Leonida. — Darius murî în timpul acesta, mâhnit că nu și-a putut răzbună pe Greci. După el urmă fiul său *Xerxe*. Acesta urmă mai departe planul tatălui său. Oștire, câtă strânse el de astă dată, eră lucru de groază. Nu mai eră armată, ci potop de oameni. De când lumea, nu se mai văzuse așa oaste, pe apă și pe uscat. Se zice că secau râurile, pe unde trecea ea. (Ar fi fost două milioane și jumătate de soldați, o flotă de 1200 corăbii și alta de 3000 corăbii cu provizii de războiu). Chiar regele *Xerxe* se puse în capul ei și pornî spre Grecia (480 a. Ch.), apucând pela *Helespont*.

Grecii, cum aflară primejdia, se adunară la *Corint*, să se sfătuiască. Dar sfatul lor semănă mai mult a ceartă și a gălceavă. Ba unele state că nu se învoiau cu Sparta, ba altele că nu se învoiau cu Atena, ba altele că ele se sîpun mai bine Persilor; ba, în fine, statele din Pelopones, că e mai cuminte și mai sigur să se strângă toata puterile Greciei la *Corint* și să apere încai Peloponesul. Apoi nici Sparta cu Atena nu se în-

țelegau. Cine să aibă comanda supremă în contra vrăjmașului? Una, eu; ailaltă, ba eu.

În vremea asta Xerxe înaintă mereu cu oastea lui numeroasă ca frunza și ca iarba, de înegrise pământul și marea. Cine vedeă atâta furnicar de oameni pe uscat și de corăbii pe apă, simțea că i se înfioară carnea. Era natural ca Atena, care venea mai aproape în drumul inamicului cotropitor, să intre mai de grabă la grijă. Ea cedă Spartei comanda armatei și pe apă și pe uscat.

Harta Termopilelor.

Leonida, regele Spartei, alergă atunci cu mica sa armată, spre nord, să iasă înaintea Perșilor la *Termopile*. *Termopilele* erau singura trecătoare, pe unde putea pătrunde cineva din Tesalia mai departe în Grecia. Trecătoarea era foarte îngustă, strânsă spre răsărit de mare, spre apus de munți înalți, care și întindeau ramurile până departe spre apus, așa că nu era chip să treacă cine-va peste ei. *Leonida* intră în strâmtoare și ocupă trecerea. Aci colosul armatei persane eră de prisos. Cât încapea din ea în strâmtoare, eră prăpădită de Greci.

Unul dintre Greci, văzând dincolo de *Termopile* atâta oaste, ar fi zis «Sunt așa de mulți, că săgețile lor o să întunece

soarele» «Cu atât mai bine, ar fi răspuns Leonida. Ne vom bate la umbră.» Xerxe trimise la el soli, cerând să-i dea armele, în semn de supunere. Leonida răspunse; «Vino de le ia!».

Mai multe zile ținù astfel Leonida pe Xerxe în loc; și l'ar fi ținut nu se știe cât, dacă tot un grec, *Efialte*, nu și-ar fi trădat pe ai săi. El arată lui Xerxe o potecă ascunsă în munți, pe unde se putea urcă și putea trece mai departe, spre a lovi pe Greci pela spate. Când simți *Leonida* trădarea, nu fugi, dar dete drumul unei părți însemnate din armată, ca să nu o piardă pe toată de geaba în luptă, și el rămase cu Spartanii săi și cu alți câți-va din aliați, să se bată. Imbrăcați în haine de sărbătoare, și cântând, se repeziră desnădăjduiți asupra Perșilor, uciseră mulțime nenumărată, dar și ei periră cu toții, până la unul. Pe acest glorios loc de jertfă națională și de eroism admirabil, unde zăceau îngropate cadavrele atâtor viteji, se ridică mai târziu spre amintire un monument, pe care stă scris: «Trecătorule, du-te și spune Spartei că noi am murit pentru patrie, supunându-ne legilor ei!»

Când oastea de uscat a lui *Xerxe* trecù *Termopilele*, o frică de moarte coprinse întreaga Grecie. Deși flota grecească înfrânse pe a Perșilor într'o bătălie navală (la *Artemisiu*), Grecia își vedeă peirea cu ochii. Se consultă *oracolul dela Delphi*. Acesta răspunse Atenienilor, că ei nu vor putea scăpa decât între ziduri de lemn. *Temistocle* tâlmăci că, prin «ziduri de lemn» *Pitia* a vrut să înțeleagă *corăbii*. Sfătuì deci pe Atenieni să se imbarce toți câți se pot lupta. Femeile și copiii fură duse pe insulele din vecinătate. Atena rămase pustie, afară de câțiva unchiași bătrâni, cari nu se mai puteau mișca. *Xerxe* înaintă și pustiă tot ce întâlneă în cale. Ajungând la Atena puse de ucise pe bieții moșnegi, cari mai rămăsese la vechile lor căminuri, și dete foc orașului.

Pe când ilustra cetate eră în flăcări, căpeteniile Grecilor se sfătuiau ce să facă și iar nu se înțelegeau. Spartanii erau de părere, că de astădată, negreșit să părăsească cu desăvârșire. Atica și să se mărginească a apăra Peloponesul, strângându-se cu toții la Corint; iar flota să meargă spre a feri cel puțin Sparta de urgia Perșilor. *Temistocle* nu se învoia cu planul ăsta. Nu-l răbdă inima să părăsească așa cu totul patria sa în furia vrăjmașului. Se încinse atunci o ceartă între el și unul din șefii Spartani. Ajunseră chiar până la bătae. Spartanul ridică

bastonul asupra lui Temistocle. Acesta rămase liniștit, se stăpâni și zise: «Lovește-mă, dar ascultă-mă;»

Temistocle. Salamina.—Temistocle trimese în secret la Xerxe un om să-i spună din partea-i, chipurile ca prieten, că ar fi bine să grăbească cu flota și să apuce la Salamina pe Greci din toate părțile, cât timp sunt toți la un loc, spre a-i prăpădi pe toți odată. Altfel, după ce Grecii s'ar împrăști, ar fi mai greu să-i nimicească pe fiecare în parte.

La *Salamina* apele erau așa de strâmte, încât corăbiile prea mari și greoaie ale Perșilor anevoie s'ar fi putut mișca și înainta; pe când ale Grecilor, mici și ușoare, mergeau în toată voia. Din cauza asta, *Xerxe*, care se așezase pe țărmul mării, în tronul său de aur, ca să privească sfârșitul puterilor grecești, vedea cum se cufundau în mare, una câte una, namilele sale de corăbii, străpunse, sparte ori aprinse de sprintenii Greci, cari se strecurau cu agerime printre ele, le isbeau și le dădeau foc din toate părțile. Perșii fură învinși și nevoiți să fugă. *Temistocle*, spre a-i face să fugă mai tare și să se ducă grabnic de prin apropierea țării lui, trimise altă veste lui Xerxe: că flota greacă a plecat la *Elespont* spre a strică podul și a împiedica armata persană de a trece.

Astfel scăpă Grecia de pieire, ca prin minune.

Aristide.— In aceste împrejurări grele, pe când grija și nesiguranta strânsese inima Grecilor la Salamina, veni și *Aristide* singur din exil, ca să-și ajute cu sfatul și brațul său patria la nevoie. Deși nu-și făcuse terminul de exil, Grecii, când îl văzură, îl primiră cu mare bucurie. *Aristide* luă parte la luptă; iar după victorie, fu rugat de compatrioții săi, chiar de *Temistocle*, să rămâe în țară.

Xerxe se întoarse în Asia fără nici o ispravă desăvârșită; dar Grecii, deși însuflețiți de victoria lor strălucită dela *Salamina*, încă nu se simțiau cu totul ușurați de grijă. Marele rege lăsase o armată numeroasă în *Tesalia*, sub conducerea lui *Marodoniu*. Sabia Perșilor ședea mereu spânzurată d'asupra gâtului Greciei, mai ales al *Atenei*, care, prin istețimea ei, făcuse atâta rău puterii persane.

Mardoniu voi să încerce a supune pe Greci și prin alte mijloace, decât prin arme. Cunoscând ambiția lor, trimise soli la Atenieni să le spună că, dacă s'or unî cu el, el va face ca Atena să fie în fruntea tuturilor statelor grecești, pe cari le va unî într'o mare putere. Aristide sfătui pe Atenieni să nu primească. «Nici o pace între noi și între Perși, zise el, cât timp soarele se află pe cer. Zeii, ale căror temple le-au ars, nu ne vor lăsa să perim în luptă cu barbarii». *Mardoniu* atunci porni cu armata. Atena trimise la Sparta să vină grabnic în ajutor. Ajutorul spartan nu sosi însă la timp, și Atenienii se văzură nevoiți să părăsească iar orașul. Perșii îl pustiiră din nou.

Curând după aceia sosesc și Spartanii, conduși de regele lor *Pausania*, și, împreună cu Atenienii, conduși de *Aristide*, merg în contra Perșilor tăbărăți în *Beoția*. Perșii fură învinși și risipiți. *Mardoniu* perî în luptă (479). În acelaș timp o flotă persană eră nimicită de cea grecească lângă țărmlul Asiei mici (între Samos și Milet).

Luptele ofensive sau de atac în contra Perșilor. — Îmbărbătați de atâtea izbânde, Grecii, văzând colosala putere a Persiei spulberată pe mare și pe uscat, simțindu-se liberi la ei acasă, nu se mulțumiră cu atât. Se gândiră să meargă mai departe, să libereze de sub jugul Perșilor pe frații lor de prin insule și din Asia mică.

Flota greacă, comandată de regele spartan *Pausania*, de *Aristide* și de *Cimon*, fiul lui *Miltiade*, merse de luă *Bizanțul* (477).

Grecii ionieni și insulari prinseră curaj, începură a spera în mântuire. Mai în ascuns, mai pe față, ei ridicară câte puțin capul; și, unii de voe, alții de nevoe, își uniră forțele lor cu ale Greciei. Așa că peste câțiva ani (469) *Cimon* îndrăsnî să atace pe Perși chiar în Asia, și-i bătî în *Pamfilia*. Atunci se făcî în sfârșit pacea cu Perșii. Prin tractatul încheiat în urma victoriei lui *Cimon*, Perșii renunțară la stăpânirea lor asupra Grecilor din Asia mică și din insule.

Astfel, neamul grecesc, în loc să fie stins după fața pământului, cum dorise Dariu, își căpătă neatârnairea și un avânt mai mare.

Când vezi ce deștepți și viteji erau acei oameni, simți o părere de rău și mai profundă, că ei n-au fost tot așa de uniți între ei și decinștiți măcar unii cu alții. Dacă ei, chiar în fața primejdiei, se mâncau ca niște câini, se gelozeau și se prigoneau, se trădau și se urgisiau, dar încă în timp de liniște din afară! Ce păcat că stricăciunea caracterului și a moravurilor a făcut să se piarză atâtea calități strălucite ale spiritului grec! De aceea țara lor o să cadă în curând sub Macedoneni și apoi sub Romani.

Confederațiunea helenică—Dela începutul războaielor pentru eliberarea fraților de sub Perși, se iviră neînțelegeri și certuri între Sparta și Atena. Și una și alta voia să aibă *egemonia*, să fie în frunte și să conducă războiul. Grecii din insule și din Ionia înclinau mai mult către Atena, căci dânsa avea mai multe corăbii și mai buni marinari; prin urmare, se putea mai mult bizui pe puterea și dibăcia ei. De aceea cu toate intrigile Spartei, ei se uniră și fondară o *confederațiune*, sub președenția Atenei, alegând însă de capitală insula *Delos*. Ei contribuiau cu bani, cu corăbii și armată, și Atena trebuia să le poarte de grijă, să-i apere la nevoie.

Ca păzitor și administrator al averii întregii confederațiuni, toată lumea alege pe *Aristide*, pentru că în el avea deplină încredere. Și nu s'au înșelat în alegere. *Aristide cel drept*, deși a prefirat prin mâinile sale atâția bani din tezaurul public, a murit sărac. Nu s'a găsit la el nici măcar cu ce să fie îngropat. A trebuit să plătească statul cheltuelile de înmormântare. În contra lui n'a mai putut să bârfească nimeni nimic.

Omul cel mai cu vază în Atena era *Cimon*. Acest om era tot așa de viteaz ca tatăl său, tot așa de cinstit ca *Aristide* și tot așa de deștept ca *Temistocle*. Dar îi întrecea pe toți prin bunătate și blândețe. Orice om se fermeca de persoana lui, care, pe lângă toate calitățile sufletești, mai era și foarte chipeșă și frumoasă. La el sa uită lumea ca la un soare. *Cimon* fusese primul Grec, care avusese norocul să deschimbă luptele de apărare în lupte de atac în contra Perșilor. El avusese cel dintâiu curajul să înainteze în țara Perșilor, după cum Perșii înaintaseră în Grecia, și să lovească și să bată armata persană chiar la ea acasă.

Bogația ce-și adunase prin meritele și economiile sale, *Cimon* o puneă la dispoziția concetățenilor săi, în toate chipurile și împrejură-

rile. Grădinile și ținuturile lui nu erau niciodată împrejmuite și păzite. Ori cine putea să intre și să ia din ele cât avea nevoie. La masa lui, de altfel moderată, totdeauna se aflau puse mai multe tacâmuri, pentru oricine se însemnă și ospăta pe oricine venia la casa lui. Când ieșea pe drum, totdeauna luă cu dânsul câțiva servitori, cari duceau cu ei bani mărunți și câte un rând de haine noi. Pentru bietul om sărac, care se întâlnea cu Cimon atunci, răsăria soarele mângâerii, ca și cum s'ar fi întâlnit cu D-zeu. Cât a trăit, nu numai că n'a făcut rău nimănui, dar oricine avea vre-o nevoie, știa că la el poate găsi sprijin și ajutor sigur.

Cu toate acestea chiar nobilul și desinteresatul Cimon căzu odată în disgrafia compatrioților săi. Lui n'au putut să-i găsească pete, ca altora. Dar le-a fost de ajuns invidioșilor un prilej, cât de neînsemnat, spre a-l lovi. Spartanii, având luptă cu iloții revoltați și cu Mesenienii, ceruseră ajutor Atenei (la 465). Un tânăr atenian, nepotul lui *Clistene*, anume *Pericle*, care d'abia atunci se făcea cunoscut ca om politic, deja foarte iubit de popor, susținea să nu le dea ajutor. Cimon sfatul pe Atenieni, din contră, să nu-i refuze și plecă însuși el cu armata în ajutor. Ce li s'o fi părut însă Spartanilor, că-și luară seama și respinseră ajutorul trimis de Atena. Atunci Atenienii, indignați, exilară pe Cimon (416), care-i puse la cale să le asculte rugăciunea.

Asta a fost toată vina lui Cimon. După ce-și termină exilul, se întoarse în patrie, și iar fû ca mai înainte privit de toți ca cel mai de frunte cetățean. Cimon murî în insula Cipru într'un războiu, anume în cel din urmă războiu cu Perșii. Fû plâns ca un părinte de toată lumea.

Cu el s'a stins cel din urmă om însemnat dintre aceia cari au condus pe Greci în luptele glorioase cu Perșii. Caracterul lui blând și înțelepciunea lui împăciuitoare poate ar mai fi făcut să mai dispară din zăzaniile dintre Greci. Norocul Atenei a fost că îndată se ridică alt om, tot așa de înțelept ca Cimon și foarte talentat, anume *Pericle*, care a isbutit să conducă în pace, timp de 40 ani, interesele Grecilor.

Hegemonia Atenei. — Pericle și secolul său.

Pericle întruneă în sine toate calitățile cari fermecau pe Greci: inteligență vie, darul vorbirii, statură frumoasă, hotărâre în acte. Pe lângă acestea eră și bogat și de neam mare. Bătrânii îl asemuiau, în multe privințe, cu Pisistrat. Deaceia Pericle avu multă grijă să caute a se feri, ca nu cumva concetățenii să înceapă a se teme de el din capul locului. Ce e drept, bătrânii nu se înșelără. Pericle, ca și Pisistrat, ajunse

să guverneze mult timp Atena (dela 465—429 a. Chr., într'un mod fericit, părintesc, patriotic, așa ca să rămână după urma lui cele mai frumoase amintiri.

Nu e vorbă, a fost și om norocos. A venit tocmai la timp să profite de rezultatele luptelor și de mărirea patriei sale.

Fig. 46. Pericles.

Atena era în capul unei confederațiuni bogate și puternice. El a voit, și a știut, să se folosească de această situație favorabilă, spre a înfrumuseța Atena și a o face acum să strălucească, prin științe și prin arte, cum a strălucit înainte prin arme și vitejie, a o face să devină «școala Greciei întregi.»

Ca să ajungă la acest scop, era însă nevoie de două lucruri: 1) să fie pace între Greci, și mai ales între Sparta și Atena; 2) să ajungă el tare și mare în Atena.

În funcțiunea de *strateg* (general, comandant), în care s'a ales mai mulți ani de a rân-

dul, Pericle avuse ocazia să se distingă. Mai întâiu de toate, el înțelese că pacea între doi vrăjmași se asigură și prin contracte, e adevărat, dar și mai mult prin teamă. Dacă dușmanul te vede totdeauna gata de luptă, cu sabia scoasă și bine ascuțită, nu-i prea vine să te atace, chiar dacă nu ai cu el contract de pace. Iar dacă te vede slăbit, cu armele ruginite și în păragină, nu te lasă să trăiești, chiar dacă ai avea cu el tractate cu o sută de peceți.

Pericle ştia că Sparta nu se uită cu ochi buni la Atena, mai ales de când Atena luase egemonia. Deci el căută să întărească oraşul şi să-l facă o adevărată cetate cu neputinţă de luat de inamic. Trase împrejurul lui, la mare distanţă, încă trei rânduri de ziduri înalte (pelângă cel ridicat de Temistocle), prelungindu-le spre mare până la port (la *Pireu*). În spaţiul dintre ziduri puteau să încapă, la vreme de nevoie, şi locuitorii de-a ţară.

Dar, pentru construcţia acestor fortificaţii şi pentru orice împrejurare nenorocită de războiu, era trebuinţă de mulţi bani. Ce făcu Pericle? Aduse dela Delos la Atena tezaurul confederaţiunii (454). Se înţelege: dacă i s'a încredinţat odată Atenei paza şi administrarea averii atâtor state, apoi se părea că e drept ca acele comori să fie chiar la Atena. Statele confederaţiunii însă cam începură să murmure. Nu fusese vorba aşă la început. Dar n'aveau ce face. Erau cu părul în mâinile Atenei. Sparta se mâniă fireşte, de întăririle rivalei sale; dar se mângâia cu ideea că odată şi odată statele de sub egemonia Atenei or să înceapă a se arăta tot mai nemulţumite şi atunci ea o să caute a le atrage în partea sa.

Pericle era însă foarte diplomat. După ce întărise cetatea şi mărise flota, el propuse Spartei un *tractat de pace* pe timp de 30 ani. Fie-care din cele două cetăţi să fie lăsată în pace de cea-laltă, să nu se amestece una în egemonia celei-lalte. Iar cetăţile şi statele greceşti să fie libere a se uni ori cu Atena ori cu Sparta, după voie, şi fără supărare din partea cuivă.

Sparta primi deocamdată aceste condiţii, că n'avea încotro (445). Dar pacea n'a durat nici 15 ani, necum 30; şi s'a încins apoi între Sparta şi Atena un războiu, care în adevăr a ţinut tocmai vre-o 30 de ani, după cum vom vedea.

Până atunci însă, Pericle avu timp să-şi împlinească dorinţa. Infrumuseţă Atena şi făcu din ea «şcoala Greciei». Şi putu să facă acest lucru, pentru că ajunsese a fi cel mai ascultat şi cel mai puternic cetăţean, iubit şi susţinut de popor. Şi cu toate acestea, el nu linguşia poporul. Nu-i vorbiă totdeauna pe plac; nu se luă după capriţile lui. Dar se impunea tuturor prin gra-

vițate, prin liniștea, prin judecata lui serioasă și cumpănită, prin demnitatea înfățișării sale, prin farmecul și energia cuvântării. Adesea el muștră cu asprime pe cetățeni, când îi vede că apucă ușurateci pe o cale greșită; nu se teme de ei, căci se știa fără pată și n'avea nevoie de nimeni. Și poporul îl ascultă, căci tot Pericle îl îmbărbătă la vreme de restriște și îi înălță curajul prin sfatul și cuvântul lui plin de energie și de înțelepciune. Când vorbea Pericle mai aprins, deși nu făcea nici un gest, poporul zicea că parcă aude tunetele zeilor din Olimp, așa de adânc se înfiora de vorbele lui pătrunzătoare. De aceea îi ziceau *olimpicul*. Nu doară că Pericle era vr'un vorbăreț, care înșiră înaintea mulțimii tot ce poate să înșele auzul și să orbească pe cei simpli. Din contră, vorbea rar, numai la zile mari; și atunci nu spunea o vorbă de prisos; ba chiar, înainte de a începe discursul, se ruga lui Joe, cel mai mare zeu al Grecilor, să-l ajute a nu spune nici o vorbă mai mult decât trebuie. Dar Pericle era așa de cult, în toată puterea cuvântului, așa de pătruns de ideile înalte ale științei și filosofiei din timpul său, așa de stăpân pe cugetările și pe voința sa, încât ce spunea el, lumina mintea omului și mergea drept la inimă. El convingea și mișcă. De aceea poporul se închină în numele lui.

Dar și Pericle iubea sincer poporul. E drept că nu se lăsa a fi împins de mulțime pe căile ce nu-i plăceau lui; dar înțelegea interesele adevărat democratice ale țării sale. El nu era *demagog*, ci *democrat*. Demagogul lingusește mulțimea cu fel de promisiuni, prefăcându-se că tot ce zice și cere ea, crede și el că e drept și sfânt, până ce capătă încrederea ei; și apoi își vede de interesele sale personale, uită pe ale poporului; ba chiar lucrează în contra lor. Democratul iubește poporul și susține interesele lui, chiar atunci când poporul, orbit, nu-l înțelege și nu-l aprobă.

Așa om era Pericle. Scopul democrației este, zicea el, «*folosul celui mai mare număr, nu al unei minorități.*» Și de folosul celui mai mare număr se îngrijea dânsul. De aceea făcu ca drepturile, pe cari le avea înainte *Areopagul* să le aibă

d'aci încolo *adunarea poporului*; făcù, ca d'aci înainte *tot cetățeanul*, numai dacă are nume bun, să poată ajunge prin sorți sau prin alegere la orice funcțiune în stat; iar celor săraci să li se dea leafă pe timpul cât slujesc statului căci până aci funcțiunile erau pentru toți onorifice, adică se îndeplineau gratis, doar pentru onoare.

Pericle mai făcu, ca din producțiunile frumoase ale geniului artistic să se împărtășească toată lumea, nu numai bogătașii, îngriji astfel ca cei fără mijloace să poată merge la teatru fără să plătescă.

Tocmai p'atunci se jucau la teatru cele ma frumoase piese, scrise de cei mai însemnați poeți ai Greciei, anume de *Eschil* (525—456), de *Sofocle* (496—404), de *Euripide* (480—406) și de *Aristofane* (480—444). Cei d'intâi trei scriau și făceau să se represinte pe scenă lucruri serioase, jalnice, și grozave, dureri sfâșietoare și nenorociri înspăimântătoare, de puneau lumea pe gânduri, o înflorau, o făceau să se cutremure, să plângă, și să se teamă de zei, de păcat, de nedreutate și de soarte. Cel-alt, Aristofane, din contră, scria și făcea să se reprezinte pe scenă lucruri vesele, glumețe, ba chiar caraghioase, de făcea lumea să răză cu lacrimi. Iși bătea joc de cusururile

Fig. 47. *Sofocle*.

oamenilor din timpul său, uneori chiar de persoane cunoscute. Operele lui se numesc *comedii*, pe când ale celor trei dintâi se numesc *tragedii*. Și astăzi se admiră scrierile acelor autori și multă vreme poezii altor națiuni s'au luat după ele și le-au imitat.

Pericle iubea și încurajă din suflet pe artiștii de talent și

doriã ca toatã lumea sã simțã și sã guste frumusețea operilor

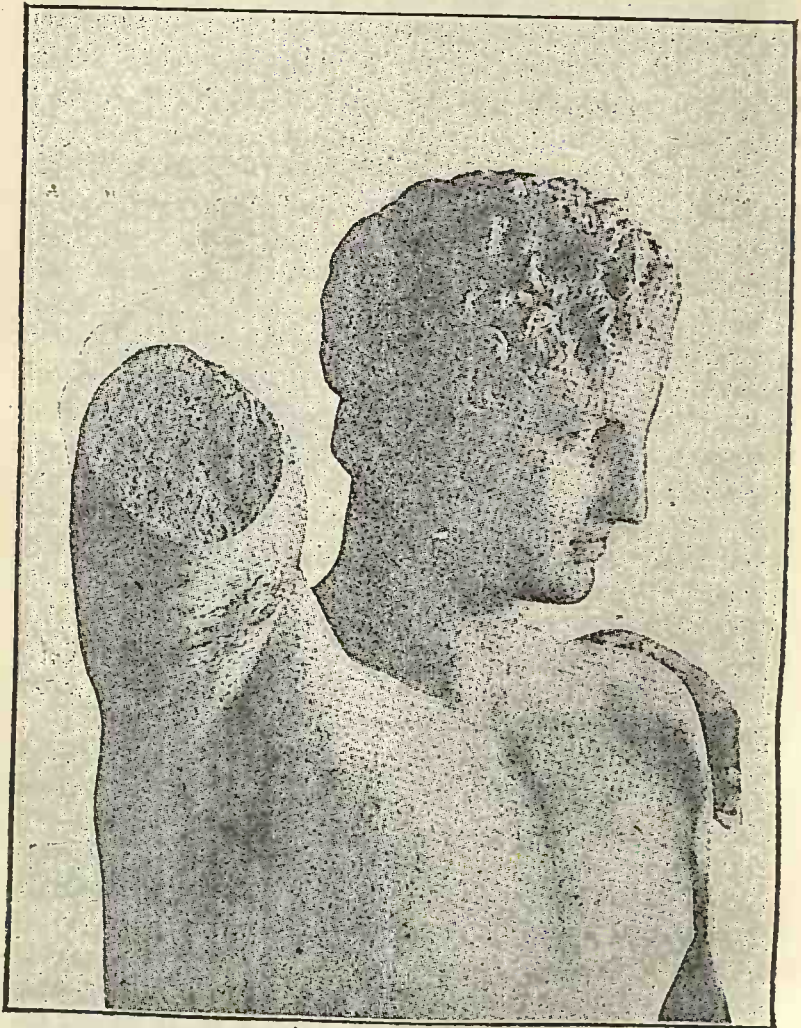

Fig 48. Capul lui *Hermès*, statuie de *Praxiteles*, care împarte cu *Fidias* gloria artei grece.

or. Cu unii din ei erã chiar prieten. În casa lui se întâlneau tot felul de celebritãți: pictori mari, sculptori vestiți, arhitecți

renumiți, poeți însemnați, filosofi celebri. A avut și parte de o soție deșteaptă și învățată, *Aspasia*, care a știut să facă din casa lor un adevărat templu al artei și al științei.

În timpul lui Pericle au trăit, afară de scriitorii amintiți mai sus, filosofii *Anaxagora* și *Socrate*, din cari cel dintâiu i-a fost chiar profesor; istoricii, *Herodot* și *Tucidide*, din cari cel din urmă povestește în istoria sa multe lucruri interesante și frumoase despre Pericle; apoi ilustrul sculptor, *Fidias*, ale cărui statui și azi ne pun în mirare prin frumusețea lor, etc. Veacul acesta așa de bogat în oameni mari, e cunoscut în istorie sub numele de *secolul lui Pericle*.

Mare noroc a fost pe artiștii, mai ales pe arhitecții și pe sculptorii din acele zile. Pericle care ținea așa de mult la înfrumusețarea orașului, le-a dat destule ocazii de a-și desfășura talentul în lucrări de artă ne mai pomenit de mari și de frumoase. Atena ajunsese să fie nu numai «școala,» dar și *muzeul* Greciei. Ori-încotro îți aruncai ochi, vedeai monumente mândre, temple mărețe, grădini întinse și statui de marmoră.

Dintre toate minunile orașului, însă, *Acropolea* era cea mai neîntrecută. Acropolea era o cetățuie, așezată pe stânci înalte în mijlocul orașului și înconjurată de trei părți cu ziduri. Despre partea unde rămânea liberă și deschisă, se aflau trepte, pe cari puteai să te urci în cetățuie. Acolo pe înălțime, Pericle, pusese să se construiască, între altele, un templu numai de marmură, admirabil de frumos, în onoarea *Atenei*, zeita înțelepciunii și patroana orașului Atena. Templul acesta, cunoscut sub numele de *Partenon*, era împodobit cu o mulțime de statui, lucrute toate de mâna vestitului *Fidias*. Nu te mai sătura-i, privind, chiar numai pe dinafară, acest giuvaer gingaș. În fiecare punct, în fiecare întorsătură ochiul găsea o dulce ademenire, care-l atrăgea și-l fermeca prin mângâietoarea grație și dragălășie a liniilor și a formelor.

La intrarea în curtea templului se aflau galerii cu mai multe grupe și rânduri de colonade, tot de marmură, numite *Propilee*, dar așa de plăcute, așa de mândre și de mărețe, că par'că ai fi zis că prin ele o să intri în raiu sau în cer, nu într'o curte

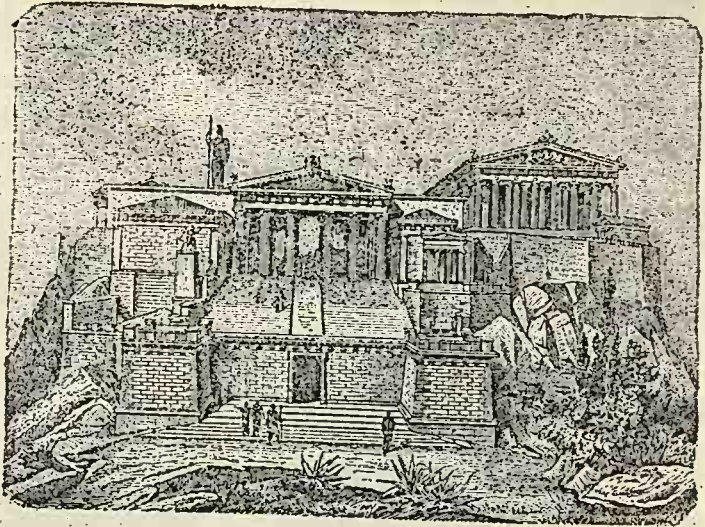

Fig. 49. Vederea Acropolei din afară, de jos.

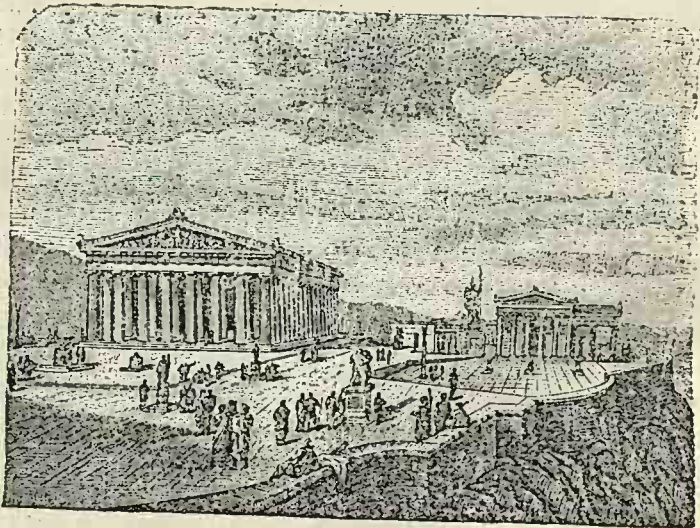

Fig. 49. Vederea Acropolei din năuntru, de sus.

de templu pe pământ. Plimbarea acolo sus în *Acropole*, printre

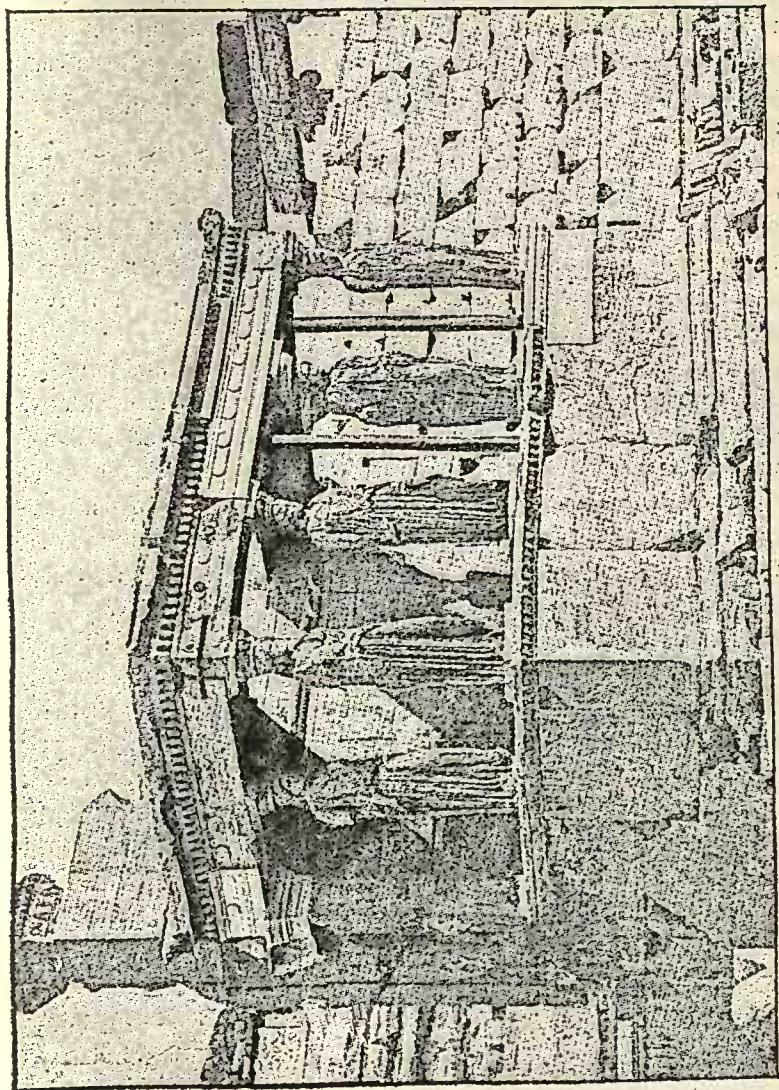

Fig. 50. Caryatide la templul de marmură *Erechtheion* din *Acropole*.

coloane de marmură și printre statui, erà tot ce poate fi mai

încântător. De acolo puteai să vezi tot orașul și să privești departe pe mare. Jos în vale, chiar la poalele cetății, se observă un edificiu, care se distingea dintre celelalte prin frumusețea sa. Eră *Odeonul*, zidit tot de Pericle, spre a servi la tot felul de reprezentații, dar mai ales la producțiuni muzicale.

Dar și de jos, din afară, nu eră mai puțin plăcut să te uiți la Acropole. Vedeai *Propileele* și *Partenonul* și o colosală statuie de bronz, a Pallas Athenei cu lancea în mâna dreaptă și cu scutul în cea stângă, statuie pe care călătorul pe mare o zărea delă o distanță de vre-o 16 ceasuri, ca pe o santinelă ne-adormită a cetățuiei și a orașului.

Acolo, în Acropole, păstrau Atenienii tot ce aveau mai scump. Tot acolo adusese Pericle să se păzească tezaurul confederațiunii delă Delos. Dar acest tezaur începuse acum să cam scadă. Cheltuețele de înfrumusețare a orașului siliseră pe Pericle să se atingă de banii confederației. Aceasta nemulțumiă pe Atenieni, dar mai ales pe confederați. Adversarii lui Pericle începură a face gură. Il criticau că e risipitor, că a asvârlit o grămadă de bani pe lucrări de lux. Și de una aveau dreptate. Numai *Propileele* constaseră, socotit în moneda de azi, vre-o 12 milioane de lei. Pericle, când auzi aceste plângeri, spuse poporului că el e gata să întoarcă statului banii cheltuiți pentru atâtea monumente publice; dar atunci să-l lase a-și pune pe ele, pe toate, numai numele său. Nici aceasta nu convenea adversarilor, căci atunci renumele lui Pericle ar fi întrecut p'al tuturor nemuritorilor. Și astfel poporul se liniști, aprobând tot ce făcuse Pericle.

Dar Spartei nu-i venea la socoteală să vază pe rivala sa dezvoltându-se și înflorind așa de splendid. Eră legată, chipurile, prin contract să respecte pacea; dar tot pândea cea mai mică ocazie să tabere pe Atena și s'o umilească. Ocasiunea se ivi îndată.

Rivalitatea dintre Atena și Sparta. (sau războaiele peloponesiace).

Infrângerea Atenei.—Atena se amestecă în o ceartă dintre *Corint* și *Corcira*, sprijinind pe aceasta din urmă. Atâta fû destul pentru Sparta; începû a muștră pe Atena că de ce calcă învoiala din contract. Atena, bizuidu-se pe puterea sa, i-a răs-puns și ea în termeni aspri și d-acî certuri și lupte.

Regele Spartei porni (la 431 a. Chr.) cu o armată mare drept asupra Atenei. Locuitori de prin satele din prejurul Atenei intrară și se grămădiră cu toții în cetate. Spartanii prădară tot ce găsiră în Atica. Dar nici Atena nu se lăsă mai jos. Ea eră tare pe apă, precum Sparta eră tare pe uscat. De aceea își trimise flota, ca să devasteze și să prade și ea coastele Peloponesului, după cum făcê și armata spartană în Atica. Și așa se băteau una pe alta: Sparta pe Atena în Atica; Atena pe Sparta în Pelopones. Asta dură doi ani și mai bine.

Din nenorocire, în timpul acesta în Atena, din cauza înbulzilei prea mari de oameni, se ivî *ciuma* (430) care seceră lumea cu sutele și cu miile, mai groasnic chiar decât războiul. Ar fi fost și minune să nu se întâmplesă așa ceva în Atena. Oamenii nu mai aveau loc prin case. Dormeau pe unde apucau: prin grădini, pela ușile templelor, pe uliță, ca vai de ei. Dar inamicii lui Pericle profitară de ocazie și puseră vina pe el, făcându-l responsabil de toate întâmplările rele. Astfel reușiră să-i iea comanda.

Când se încinse molima, o destrăbălare la culme se întinse în oraș. Afară din cetate, dușmanul; în cetate moartea. Locuitorii, știind că tot or să piară, se lăsau la voia întâmplării și se dedeau la tot felul de desordini. Priveliștea îngrozitoare a devastărilor ciumei a descris'o în culori vii și isbitoare istoricul *Tucidide*.

Intre marile nenorociri produse de acest biciu al destinului fû și *moartea lui Pericle*. Ilustrul cetățean, care fără a fi arhonte, condusesse, prin autoritatea meritului și a demnității

sale, afacerile statului atenian timp de aproape 40 de ani, se stinsese la anul 429. Pe patul de moarte, prietenii săi îi vorbeau despre faptele lui mărețe, cari se vor pomeni cât lumea în istorie. El se întoarse atunci către ei și le zise: «Uitați să amintiți un lucru, la care știu foarte mult, anume: că n'am făcut pe nici un Atenian să poarte doliu din cauza mea.»

După moartea lui Pericle, războiul dintre Sparta și Atena se urmă încă și mai înverșunat. Invingea când una, când alta, și nu se lăsau. Așa ținū până la 421 a. Chr., când Sparta învinse mai tare pe Atena și se făcū pace, (numită pacea lui *Nicia*).

Dar pacea nu ținū mult. Atena avū nenorocul să se fermece de deșteptăciunea și de frumusețea unui tânăr bogătaș ușuratec, fără caracter și stricat, numit *Alcibiade*, care o îndemnă să reînceapă lupta în contra Spartei.

Spartanii, unindu-se cu Perșii, deteră Atenienilor o bătaie îngrozitoare la *Egmos-Potamos*, lângă *Elespont* (444), sfărâmandu-le cu desăvârșire flota; apoi înconjură Atena și o ținură astfel împresurată, până ce o siliră să se predeă din pricina foamei.

De astă dată Sparta îngenuchiă cu totul pe Atena.

Condițiunile de pace puse de Sparta Atenei fură din cele mai umilitoare: 1) Să dărâme zidurile de întărire ale cetății; 2) să nu mai aibă nici o pretenție de egemonie asupra altor cetăți; ba ceva mai mult: 3) să recunoască egemonia Spartei. Sparta schimbă legile și forma de guvern a fostei sale rivale; în locul democrației, cu care se făliă Atena, se ridică aristocrația, cu care se mândreă Sparta.

Decăderea Atenei.—Afacerile statului ateneean se încredințară la 30 de tirani, aleși după placul Spartei; pentru siguranța și paza acestora, se așeză în Acropolea o garnizoană spartană. Atâta urgie nu mai văzuse niciodată Atena. Toți cetățenii bănuți că ar fi democrați, erau persecutați, goniți, chiar omorâți.

Nu mai eră Atena stăpână în casa ei. Această stare nu puteă dură mult timp. E adevărat că încă de pe timpul lui *Pericle* începuseră a se strică moravurile, a se lenevi oamenii, a se îndulci la lux și petreceri. Semnul decăderii începuse să se

arate. Bărbăția și seriositatea deveniseră calități din ce în ce mai rare. Oamenii se ocupau de afacerile lor personale și de câștig. Deveniseră tot mai egoiști și mai indiferenți pentru binele altora și pentru dreptate.

De câțiva ani se înjghebaseră societăți, unele pe față altele mai secrete, numite *Heterii*, cari urmăreau, ca niște lupi turbați, pe toți oamenii mai independenți, mai onești, mai mândri. Prin mijlocul unor spioni, numiți *sicofanți*, aflau tot ce se petrece prin casele oamenilor, și se denunțau unii pe alții vrăjmașilor, ca să se pună bine cu cei puternici. Asta eră încă un semn de putreziciune a statului atenian.

Dar, ce e și mai rău, e că se găsiu și învățați, ce se pretindeau înțelepți și filosofi, numiți *sofiști*, și cari susțineau că dreptatea nici nu se știe ce este. Ba unii dintre ei aveau îndrăzneala să spue oamenilor, că orice lucru e drept ori nedrept, după cum ne vine nouă la socoteală; adică: dacă ne folosește, e drept; dacă nu ne folosește e nedrept. De aceea și oamenii politici nu se mai gândeau la binele și la folosul majorității, cum se gândiă mai înainte un *Cimon*, un *Pericle* și alții, ci numai la interesul lor. Înșelau mulțimea cu vorbe meșteșugite, îi făgăduiau câte în lume și în soare, se întreceau care să-i vorbească mai frumos și mai lingușitor, până o orbiau; apoi, după ce puneau mâna pe putere, făceau ce le veniă lor mai bine, pentru interesul lor personal. *Demagogii* luaseră locul *democraților*.

Un stat, în care oamenii politici uită interesele generale ale țării, cetățenii se spionează și se denunță unul pe altul dușmanului, iar învățații predică idei ca ale sofiștilor, e un stat gata să moară. Și în adevăr, că nici nu mai e mult până când statul atenean își va da sfârșitul. De-o camdată însă tot mai licărește în el o scântee de viață și de energie. Unul din exilații celor 30 de tirani, (*Trasibul*), adunând, cu mai mulți tovarăși, o mână de oameni, intră în Atena, goniește pe tirani, răstoarnă aristocrația și restabilește iar domnia legilor democratice.

Socrate.— Democrația ateniană, din nou restabilită într'un

stat ce începea a putrezi, n'a știut să-și păstreze cumpătul nici să înțeleagă adevărata primejdie a poporului. Ea a făcut una din cele mai mari greșeli și nedreptăți, osândind la moarte pe cel mai mare și mai înțelept filozof al timpului, pe *Socrate*. Tocmai acest om nu merită să fie persecutat dintre toți filozofii timpului. Socrate nu putea să sufere pe Sofiști cari stricau spiritul poporului. El se luptă în toate chipurile să dovedească tuturor că ideile lor sunt greșite; învăța pe concetățenii săi

că sunt și lucruri drepte, pe cari trebuie să le facem, chiar dacă nu ne folosesc nouă; și sunt lucruri nedrepte, pe cari nu trebuie să le facem, chiar dacă ne folosesc nouă.

Socrate vorbea de virtute, de bine, de dreptate. Și felul lui de a învăța pe alții era așa de atrăgător, încât venea lumea dede departe la dânsul să-l asculte. Nu ținea discursuri lungi auditorilor, ci stă cu ei de vorbă, plecând dela lucruri reînsemnate, și tot întrebându-i de una de alta, știă să aducă

Fig. 51. *Socrate*.

vorba de toate și să facă pe cei de față să găsească adevărul singur și să se lumineze. Mijlocul acesta de a învăța pe altul prin întrebări și răspunsuri scurte, nu prin cuvântări lungi, s-a numit de atunci: metod *socratică*. Cu chipul acesta învățați dela Socrate, problemele mari ale vieții, fără să bagi de seamă că înveți filozofie. Și Socrate n'avea vr-un loc hotărât, o casă de școală pentru lecțiile lui; dela elevii lui nu cerea să aibă cărți

ori caete, spre a studià pe ele. El avea a face mai mult cu tineri și cu oameni în vârstă. Mergeà în piață, mergeà prin grădini, pe unde se întâmplà; intrà în vorbă cu lumea și întrebà pe unul una, pe altul alta; oamenii, curioși să afle dela el vre-o idee nouă, se strângeau pe lângă el; și astfel învățau dela dânsul multe lucruri, cari îi puneau pe gânduri și-i făceau mai buni.

Socrate trăia foarte modest și spunea că omul e cu atât mai liber și mai fericit, cu cât are mai puține poște și trebuințe. Cine s'a deprins cu tabeturi și obiceiuri de lux la mâncare, la îmbrăcare, la locuință, etc., acela e rob, și prin urmare nefericit; că, dacă nu-și face tabetul, n'are dispoziție, i se posomorăște sufletul. Odată, plimbându-se prin piață și văzând fel de fel de scule și de mobile, de haine la modă și de obiecte de lux, a exclamat: «*Ce de lucruri, de cari eu nu am nevoie!*»

Noul guvern democratic nu se uită însă cu ochi buni la *Socrate*. Il credea și pe el tot un fel de sofist, bî încă mai periculos, pentru că erà mai învățat și atrăgeà mai multă lume împrejurul său. Afară de aceasta, *Socrate* cunoscuse foarte de aproape pe unul din fștii Tirani și erà deci bănuït că nu ține cu democrația. I-au căutat astfel pricină, l-au învinovătit că tulbură ordinea publică, l-au dat în judecată ca om periculos statului și l-au condamnat la moarte.

Fu aruncat mai întâi în temniță și ținut acolo o lună de zile. În tot timpul acesta, și la judecată și în închisoare, *Socrate* și-a păstrat tot cumpătul; nu s'a plâns, nu și-a cerut iertare, nu s'a umilit. Erà tot ca mai nainte bine dispus, hazliu, vesel, ocupându-se cu cestiuni înalte. Ziceà că știe el că-i nevinovat, că a făcut bine ce a făcut, că învățăturile lui sunt adevărate; dar că se supune autorităților, chemate a reprezintă și păzi legile statului. Amicii și elevii lui, cari veneau să-l vadă în temniță, se mirau cum de nu se revoltă el, când știe că e nevinovat și totuși va trebui să moară, «V'ar părea bine oare, întrebă el, dacă aș muri fiind vinovat?» Li propuseră apoi să-l scape din închisoare, să cumpere pe temnicier și să-i înlesnească fuga. El nu voi, zicând că cetățeanul trebuie să se supună le-

gilor, chiar atunci când ele sunt în contra lui; căci legile sunt temeliea statului. Astfel, în ziua din urmă, hotărâtă pentru moartea sa, Socrate luă paharul cu otravă, ce i se dete, și stând de vorbă vesel cu prietenii și școlarii săi despre probleme frumoase de filozofie, îl bău fără să se sperie, fără să stea măcar la îndoială. Curajul lui la moarte a fost tot așa de frumos, cum au fost de frumoase învățăturile și viața lui.

Socrate n'a scris cărți, dar a format elevi, cari au ajuns și dâșii mari filosofi, precum *Xenofon* și mai ales *Platon*. Din scrierile acestora se văd învățăturile marelui lor dascăl. Ilustrul *Platon*, a lăsat după el mai multe cărți de filozofie, foarte frumoase, scrise sub formă de convorbire, așa cum văzuse el pe Socrate că învață pe oameni. Și astăzi simți o mare plăcere citindu-le. *Platon* a avut de elev pe alt mare filosof, *Aristotel*, dela care iar au rămas multe scrieri renumite.

Acești trei oameni, *Socrate*, *Platon* și *Aristotel*, au fost cei mai mari filosofi ai Grecilor și ai lumii întregi în antichitate.

Ridicarea Tebei. Epaminonda și Pelopida

După înfrângerea Atenei, Sparta rămase cea mai puternică cetate din Grecia. Triumful ei o făcuse să se mândrească și să se încumeteze prea mult. De ar fi îndrăsnit vre-o cetate să n'asculte de ordinele ei, numai decât eră lovită. Trata de sus și în mod tiranic pe toate cetățile. Pretindea ca toate să aibă numai felul său de guvern, *aristocratic*.

În Teba se află guvern *democratic*. Asta fû destul pentru Sparta, ca să meargă în contra ei cu armată și s'o silească a-și schimba guvernul în «tiranic», punându-l sub paza unei garnizoane spartane. Noul guvern nu dură însă mult timp. Din cetatea *Teba*, care până atunci nu se însemnase prin nimic mareș, se ridicară, în aceste timpuri de decădere generală a Greciei, doi oameni, doi eroi, demni a fi puși alături cu eroii din timpurile de mărire.

Aceștia sunt *Epaminonda* și *Pelopida*. Ei scăpară *Teba* de tirania guvernului aristocratic, impus de Sparta. Ba ceva mai

mult, izbutiră a dà țării lor un moment de strălucire și s'o facă a deveni cea mai de frunte cetate din Grecia. Virtuțile lor de cetățeni și geniul lor militar au ridicat renumele *Tebei*. In epoca, în care preocuparea mai tuturor eră desgustătoare a alergare după câștig, petrecerea și luxul molesitor, *Epaminonda* și *Pelopida* desprețuiau și averea și viața de plăceri. *Pelopida* eră bogat, dar tot timpul nu și-l ocupă decât cu afacerile publice, neglijând cu totul pe ale sale. Unii îl muștrau pentru aceasta, ca și cum ar fi risipit avutul lor; și se sileau să-i demonstreze că bogăția e cel mai folositor lucru. «Da, răspunde *Pelopida*, folositor pentru schiopi și pentru orbi.» Timpul ce-i mai rămâneă liber, îl întrebuiță la întărirea corpului, făcea exerciții militare; iar pentru recreație, se ducea la vânătoare.

Epaminonda eră sărac; dar nici el nu eră ahtiat după avere. Regele Perșilor, voind odată să-l corupă, îi oferì prin un prieten o sumă foarte mare de bani. *Epaminonda* ar fi putut deveni bogat, dacă ar fi vrut. El răspunse însă: «Ce vreă regele prin asta? Să facă bine *Tebei*? Binele acela îl fac eu și fără parale. Să mă servească pe mine? Nu-mi trebuie bani. Să mă cumpere? Iubirea mea de patrie nu se poate plăti cu toate comorile lumii.»

Epaminonda, care se ocupă mult cu filozofia, și — ca distracție, — cu muzica, adevereă, ca și *Socrate*, în practică, prin purtarea lui, că omul e cu atât mai liber cu cât are mai puține trebuițe. El puteă trăi foarte bine și numai cu o singură mantă. Când această unică mantă se rupeă or se murdăriă, *Epaminonda* rămâneă bucuros acasă, până ce i se repară și i se spală. Mai mult decât toate iubiiă însă adevărul. Nici în glumă n'ar fi spus o minciună. Deși nu umblă după slujbe, dacă i se încredință vr'una apoi știă să și-o îndeplinească cinstit și scrupulos.

Când un stat are parte de astfel de cetățeni și când le încredințează lor afacerile publice, statul se înalță la glorie și afacerile lui prosperează. Ceea ce a ajutat și mai mult la ridicarea *Tebei*, a fost că acești doi luceaferi ai ei n'au stat de

loc în vrajbă și ură, ca fruntașii altor cetăți. Din contră, ei se iubiau, erau prieteni, trăiau uniți, se ajutau unul pe altul.

Spartanii, auzind că la Teba guvernul, pus de ei, fusese gonit și garnizoana nimicită, trimiseră în contra Tebei o armată, sub comanda vestitului lor rege *Agesilau*. Dar *Epaminonda* descoperise un nou mijloc de luptă; și Spartanii, cari intraseră în Beoția, fură învinși strașnic. Tebanii, aprinși de triumf, nu se mulțumiră cu atât. Sub conducerea celor doi eroi trecură Corintul în *Pelopones*, resculară cetățile în contra Spartei, dădură independența Meseniei, răsturnară la rândul lor guvernele aristocratice, puseră pretutindeni pe cel democratic, și se îndreptară chiar asupra *Spartei*, care, de când era ea, nu văzuse inimicul apropiindu-se de dânsa.

Atena, văzând izbânzile și îndrăzneala Tebei, pe care o ajutase până acum, intră în grijă; și, ca să n-o lase să-și ridice capul prea sus, o părăsi, dete din contră ajutor Spartei. Aceasta, apărută cu vitejie de *Agesilau*, scăpă de primejdie. Oriși cum, Teba devenise acum cea mai puternică cetate din Grecia.

Dar cei doi generali ai ei ținuseră comanda armatelor prea mult în *Pelopones*, mai mult decât se hotărâse la plecare. La întoarcere fură dați în judecată, și trebuiau să fie pelepsii cu moartea pentru nesupunere. Ei se apărară însă așa de frumos, încât judecătorii îi achitară. Mai ales *Epaminonda*, care era și bun orator, a zis între altelele: «Bine, osândiți-mă la moarte, după lege; dar să-mi scriți pe mormânt că am călcat legea pustiind *Laconia*, împrejurând *Sparta* și restabilind *Mesenia*».

Curând după aceea, și *Pelopida* și *Epaminonda* plecară iar cu oaste, dar nu la un loc, ci în părți deosebite. *Pelopida* merse spre nord, în contra *Tesaliei* și a *Macedoniei*; iar *Epaminonda* spre sud, tot în contra Spartei. Și amândoi muriră p'acolo în luptă. *Pelopida* isbutise să ia ostatic pe *Filip*, fiul regelui *Macedoniei*, și să-l trimită la Teba. *Epaminonda*, în *Pelopones*, învingător dar rănit într'o înverșunată luptă cu Spartanii, în *Arcadia*, căzù lovit în piept de o săgeată. Nu muri însă imediat, ci avu timp să cercetere și să afle care armată e îngingătoare. Când se convinse că Tebanii săi au bi-

ruit, trase din pept săgeata, lăsă sângele să curgă zicând: «Acum pot să mor!» (362).

Viteji au fost și *Epaninonda* și *Pelopida*; prin eroismul și virtuțile lor isbutiră ca din Teba, oraș neînsemnat până atunci, să facă prima cetate din Grecia. Dar ce folos de aceste isbânzi, căci ele au fost câștigate tot în contra fraților, tot în contra Grecilor, nu în contra unui vrășmaș din afară. Din cauza luptelor dintre ei, Grecii se slăbiseră tot mai mult. Pe lângă aceasta se mai adăuga corupția, pe care am văzut-o întinzându-se. Astfel se pregătea *căderea Greciei* în stăpânirea celui dintâi înanic mai priceput și mai puternic, care ar fi venit în contra ei.

Acest inamic tocmai se ridică acum despre nord. Era *Macedonia*.

MACEDONIA

Filip și Demostene. Cheronea.

Macedonia, o țară muntoasă, înconjurată de dealuri, ca de niște ziduri naturale, eră destinată, prin poziția sa, a fi bulevardul de trecere al tuturor popoarelor din nordul Dunării.

În munții ei s'adăposteau, și apoi rămâneau de veci, resturi din diferite neamuri de oameni. Astfel că Macedonenii par a fi un amestec provenit din rămășițe de Pelașgi, Traci, Iliri, Dorienei, Geți, etc. După limbă, după obicei și după religie însă îi luai drept Greci. De aceia Grecii îi și primeau în cele din urmă la jocurile lor olimpice. Mai ales după războaiele cu Perșii, legăturile dintre Greci și Macedoneni deveniră tot mai dese. Totdeauna Grecii au fost superiori în cultură muntenilor din Macedonia, cari se ocupau cu păstoritul și din vremurile vechi cu năvăliri prin țările vecine, după prăzi.

Regatul Macedoniei începe cam pe la 600 a. Ch. Dar întâmplările din năuntrul lui n'au importanță pentru istoria omenirii. Abia acum, în epoca în care am ajuns cu istoria Grecilor, intră Macedonia pe scena mare a lumii.

Pelopida, venind să astâmpere niște certuri din Macedonia, luase ca zălog și ca siguranță de pace pe tânărul *Filip*, fiul regelui de pe atunci. Filip crescă în casa lui *Epaninonda*, și,

find deștept, învăță dela Tebani tactica lor de luptă și înțelese totdeodată că Grecii erau așa de căzuți încât unul din filosofi lor, ciudatul *Diogene*, aveà dreptate, pe vremea aceea, să umble ziua namiază mare cu un felinar aprins în mână, spunând trecătorilor mirați: «Caut un om!»

Cum se făcù rege, el își puse în gând planuri mari: să supună și să unească toată Grecia sub sceptrul său; apoi în capul tuturor, să pornească în contra vrășmașului lor comun, în contra Perșilor. Regele Macedoniei voià astfel să răsbune Europa de invaziunile și loviturile făcute de cel mai puternic regat din Asia. Pentru acest scop el pricepù că-i trebuie și oaste, dar și bani. Banii, în gândul lui, aveà să-i întrebuițeze mai ales pentru supunerea și astâmpărarea Grecilor, pe cari îi văzuse cât erau de stricați și venali, în marea lor majoritate. Aurul din minele bogatei sale țări și *falanga* macedoneană, organizată după cea tebană, apoi spiritul său de intrigă, îl ajutară să-și ajungă o parte din planul său, adică *supunerea Greciei*. Partea a doua a planului, adică *răzbunarea în contra Perșilor*, rămâne s'o îplinească fiul său, viteazul *Alexandru*. Filip, după ce supuse mai întâi pe *Traci*, pe *Iliri* și bătù pe *Schiți*, căută un prilej ca să se amestice în certurile dintre Greci. Prilejul nu lipsi. Focienii prădaseră și jefuiseră templul dela *Delfi*. Tebanii, însărcinați de amficionie să-i pedepsească, neputându-i bate, cerură ajutor dela Filip. Acesta veni bucuros, bătù pe Focieni, apoi pretinse să-l primească pe el în amficionie, în locul Focienilor, dați afară din societate pentru nelegiuire.

Cum se făcuse acum prieten cu Grecii, începù să pună mâna pe câte o colonie grecească de prin apropierea Macedoniei. Nimeni nu-l băgà încă în seamă. Grecii erau ocupați cu lucruri mari: cu zaviștii și cu zăzâanii. Cine erà să-și piardă timpul spre a cercetă ce gând o fi având regele Macedoniei?

Numai un om înțelese pe Filip din capul locului: *Demostene*, cel din urmă om mare al Atenei. Demostene, prin puterea curântului său, ca orator fără seamăn de tare ce erà, făcù mai mult rău lui Filip decât nu știu câte armate.

De mic se arată el că o să ajungă odată să însemneze ceva în țara și în timpul său. Eră muncitor și d'o voință de fier. Ce a ajuns, se datorește mai mult tot hotărârii neclintite de a se perfecționa în arta vorbirii. La început avea o mulțime de cusururi: voce slabă, peltic, și pe lângă toate astea mai înalță și din umăr, când voiă să spună ceva. Voind și el să vorbească în public, într'o împrejurare, răsé lumea cu hohot de stăgăciile lui. Grecii erau deprinși cu oratori meșteri, nu așa. Dar Demostene nu se descurajă. Ca să-și întărească vocea, se plimba pe malul mării și citea ori declamă așa de tare, încât să întrecă cu glasul său sgomotul valurilor isbite de stânci. Ca să se vindece de pelticie, ținea în gură pietricele și se siliă să pronunțe totuși lămurit; iar ca să se dezberă de a da din umere, puneă în dreptul lor sulii spânzurate de tavan: ori de câte ori înalță din umăr, se înțepă în suliță. În acelaș timp se pusea a studiă filosofia, poezia, ca să-și îmbogățească spiritul cu idei și cu vorbe frumoase. Spre a fi silit să stea în casă și să lucreze, își răsese părul capului. Un astfel de om trebuia să ajungă mare.

Fig. 52. Demostene.

Când Demostene văzù că Filip iea, între altele, și *Olintul*, o colonie ateneeană, el care devenise cel mai însemnat orator din cetate, ținu mai multe discursuri, arătând lămurit planurile lui Filip. Acele cuvântări, numite *olintiacele*, păstrate până azi, erau așa de frumoase și de puternice încât și pietrele s'ar fi deșteptat și ar fi înțeles pericolul ce se vestiă prin ele.

Regele Macedoniei eră însă foarte șiret. Impărția bani în dreapta și stânga printre Greci, și-și făcea dintre ei partizani.

Astfel cumpără pe un orator însemnat, pe *Eschine*, ca să combată pe Demostene. De aceea Atenienii nu se mișcă deocamdată la glasul patriotic al neîntrecutului lor orator. Dar, când văzură că Filip ocupă și Bizanțul, și când mai auziră încă odată înflăcărata vorbire a lui Demostene, a cărui elocvență acum turnă și fulgeră în contra vrăjmașului și în contra prietenilor lui din cetate, Atenienii se hotărâră să trimeată o flotă spre a lua Bizanțul îndărăt. Filip nu voi să se dea nici acum tocmai pe față și nu apără Bizanțul, așa cum ar fi putut.

Curând după aceea, i se prezentă un nou prilej ca să vină în Grecia, chipurile ca prieten și împăciuitoare, dar în realitate ca un cotropitor. *Locrienii* făcuseră și ei ca *Focienii* o nelegiuire în contra templului dela Delfi, uzurpându-i niște proprietăți. Filip, care acuma era membru în amficionie, fù chemat să pedepsească pe nelegiuiți. El veni și mai bucuros de cât întâi. Așa ocazie așteptă și el.

Dar Demostene nu-l slăbiă de loc din ochi; îl urmăriă pas cu pas, să vază ce face. Filip, după ce bătù pe Locrieni, luă, la întoarcere, o cetate întărită dintre Atica și Beotia (Elatea). Demostene, văzând mâna șiretului răpitor întinzându-și ghiara asupra unei cetăți din Grecia, gemu de mânie. *Discursurile* ce le rosti el atunci în contra lui Filip, numite *filipicele*, înfiorară și cutremurară pe Atenieni. Cu toate că moliciunea și nepăsarea coprinsese, ca un somn al morții, sufletele Grecilor, ei se treziră și tresăriră un moment la glasul tunător de revoltă adâncă al genialului orator profet. Atena se unì cu Teba în fața primejdiei. Armatele lor merseră în contra lui Filip. Dar acesta le zdrobi la *Cheronea* (338).

Grecia întreagă își pleacă, în sfârșit, capul înaintea Macedoniei. Filip nu voi s'o aducă la disperare. Se purtă bine cu toți, voind să-i împace și să-i facă a-l privi nu ca pe un străin cuceritor, ci ca pe unul d'ai lor, care e însă mai mare. Strânse toate statele într'un congres la Corint și le spuse că scopul lui este de a se uni Grecia cu Macedonia în o confederație, sub comanda lui, și a porni astfel uniți în contra Persilor, inamicul lor comun. De voe de nevoe, toate primiră propu-

nerea. Pe-când însă Filip se pregătia în Macedonia de războiu, fû ucis mișe'lește de un serv. (336 a. Ch.).

Alexandru cel Mare sau Alexandru Machedon. Cuceririle lui în Asia și Africa (336—323).

Intinderea culturii grecești în Orient. Statele întemeiate pe ruinele imperiului lui Alexandru cel Mare.

Acum ocupă tronul Macedoniei *Alexandru*, fiul lui Filip. Deși tânăr, numai de 20 ani, el uimise pe cei dimprejur prin geniul său.

Acest om a fost o minune a lumii vechi. Nu era numai viteaz, cum nu se mai găseă altul; nu era numai frumos, de fermecă privirea; nu era numai învățat, ca școlar silitor și inteligent ce a fost al marelui *Aristotel*; nu era numai înflăcărat de planuri și de idealuri mari, ca admirator ce era al eroilor lui Homer, mai ales al lui Achile; nu era numai puternic, ca stăpânitor ce ajunsese în curând al lumii întregi; ci era, mai presus de toate, om bun la inimă, generos, mărinimos. Cu mână largă împărția iertările și binefacerile.

Fig. 53. *Alexandru cel Mare Machedon.*

Un singur cûsur avea, care l'a costat multe dureri în viață:

eră iute. El, care stăpâneă o lume întreagă, nu știă să-și stăpânească mânia. Ii treceă repede, nu e vorbă; dar, în minutul supărării, spuneă și făceă multe lucruri, de cari pe urmă se căă amarnic.

Iute eră el însă nu numai la furie, ci în toate eră iute. Repeziciunea, cu care se arătă Alexandru când ici când colo în

Fig. 54. Aristotel.

capul neobositei lui oștiri, speria și încremenea lumea. Ca un fulger apărea fără veste la miază-zi, pe când toți îl credeau la miază-noapte; și apoi deodată iar la miază-noapte, pe când toți îl credeau la miază-zi. Repede străbătă el și supuse atâtea țări și atâtea popoare, până la India și până la pustiele Etiopiei și ale Saharei; repede întemeia cel mai uriaș regat ce s'a văzut până atunci pe pământ; și repede iar se sfârși, în mijlocul gloriei și al măririi, lăsând lumea uimită prin dispariția lui, cum o lăsase

și prin ivirea lui. Ca un mareț meteor, el lumineă câmpul istoriei, înfiorând omenirea de admirație și de iubire.

Când veni știrea despre moartea lui Filip, toată Grecia răsuflă și popoarele dela Nord se mișcară. Pretutindenii se făceau pregătiri de luptă. Demostene nu mai putea de bucurie. Se arătă în fața poporului gătit în cele mai frumoase haine de sărbătoare. Alexandru nu stăte mult pe gânduri, nu le lăsă timp de veselie și de planuri. Ca fulgerul trecă prin Tesalia, pe care o liniști; străbătă Termopilele și se arătă cu oștirea în fața Tebei. Grecii, înmărmuriți, trimit înaintea lui soli, să-i

spună că ei n'au gând de răsvrătire, că se țin de cuvântul dat lui Filip și recunosc în el, Alexandru, pe comandantul care îi va duce contra Perșilor, în locul lui Filip.

Numai Spartanii nu voiau să se supună. Alexandru deocamdată nu le făcù nimic, și plecă repede îndărăt, spre nord, să aducă la ascultare pe *Iliri* și pe *Traci*. În lupta cu Ilirii, el, fiind-că se bătea în rând cu soldații, bă chiar în fruntea lor, fù rănit. Se răspândi chiar zgomotul că ar fi murit. Grecii iar săltară de bucurie. Demostene îi îmbărbătă să-și recapete neartărnarea de altă dată, că e rușine să fie îngenunchiați de un copil. Afară de aceasta, regele Perșilor, *Dariu Codomanul*, aflând de planurile lui Alexandru, răspândi la bani cu chila printre Greci, spre a-i face să se răsvrătească în contra Macedoniei.

Alexandru iute liniștește lucrurile la nord, și se repede într'o clipă în Grecia, arătându-se iar ca o nălucă înspăimântătoare în fața Tebei. Grecilor le perî răsul și își plecară capul cu supunere înaintea viteazului Macedonean. Alexandru iertă bucuroș pe cei supuși; dar când întâlnește în drumul lui vre-o încăpățănare și vre-o pedică, trece cu sabia peste toate. Teba, care n'a vrut să i se supună, a pășit-o astfel rău de tot. Alexandru dete ordin s'o arză, până în temelii, și pe Tebani să-i vânză ca robi. Dar și aici se vede simțul lui politic, și recunoștința lui pentru cultura elină, din care își adăpase sufletul. Porunci ca nu care-cumva să se ardă templele zeilor și casa poetului *Pindar*. Indreptându-se apoi către Atena, trimise vorbă lui Demostene: că dacă l-a numit copil, pe când se află în Iliria, are să-i arate că el e bărbat când o veni sub zidurile Atenei. Înaintea lui Alexandru eșiră soli de pace, declarându-i că se supun și rugându-l să nu facă nici un rău marelui lor orator. Alexandru îi iartă pe toți. Într'o întrunire la Corint, hotărî plecarea în contra Perșilor.

Fiind în acel loc, unde trăia *Diogene*, dorî să vadă și el pe ciudatul filozof, care, spre a-și bate joc de luxul din timpul său și spre a dovedi, ce zicea Socrate, că omul e cu atât mai liber și mai fericit cu cât are mai puține tabeturi și poște, trăia

într'un butoi în loc de casă, bea apă cu pumnul de prin râuri și umblă desculț, îmbrăcat cu o manta ce abia se ținea pe el. Dar, altfel, era foarte deștept și învățat.

Alexandru se duse la el și-l întrebă: «Nu te temi de mine?» «Spune-mi mai întâi, răspunse Diogene, ce ești tu: bun sau rău?» «Bun». «Atunci nu mă tem de tine; că cine se teme de ceva bun?»

«Dar nu vrei să-ți fac vr'un bine?» mai întrebă Alexandru.

«Ba da, răspunse Diogene: să te dai mai la o parte din dreptul soarelui, ca să nu-mi iei, ce nu poți să-mi dai». Alexandru admiră istețimea și adâncimea răspunsurilor lui Diogene.

Doi ani după suirea sa pe tron (334), Alexandru trecu Elespontul în Asia. Ajungând pe locul unde fusese odată vestita cetate Troia, el se oprî, și aduse jertfe pe mormântul eroilor cântați de Omer, ale cărui poezii le purtă vecinic cu sine, spre a-și înflăcăra și mai mult inima, citind vitejiile lui Achile. Luase cu el și învățați, ca să observe și să-i explice obiceiurile și legile popoarelor. Intre alții se află și profesorul său, nemuritorul *Aristotel*.

C. a d'întăiu oaste persană, care îl întâmpină la râul *Granic*, fu distrusă. Dar inimosul Alexandru, care, după obiceiul său, se vâra în toiul luptei, era să-și piardă viața. Coiful său fusese spintecat de o lovitură de spadă și un Pers era cât pe aci să-l taie și pe el cu sabia, dacă nu se află acolo *Clitus*, care se repezi și reteză numai-decât mâna Persului ridicată asupra lui Alexandru.

De aci merse de luă *Sardes*, capitala Lidiei; apoi se oprî la *Gordiu*. Acolo se află o funie mare de teiu, înnoțată așa de grozav, că nimeni nu putuse s'o deslege până atunci. Și se zicea că cine o desface nodul acela, o să cucerească toată Asia. Alexandru merse să-l vadă, se uită la el, apoi scoase repede sabia și-l tăia dintr'o lovitură. Atunci lumea înțelese că numai așa se putea desface nodul, și că prin urmare lui Alexandru îi e ursită împărăția Asiei.

Trecând râulețul *Cidnu*, îi veni lui Alexandru pofta să se scalde în apele lui cele limpezi, dar reci. Se îmbolnăvi rău de

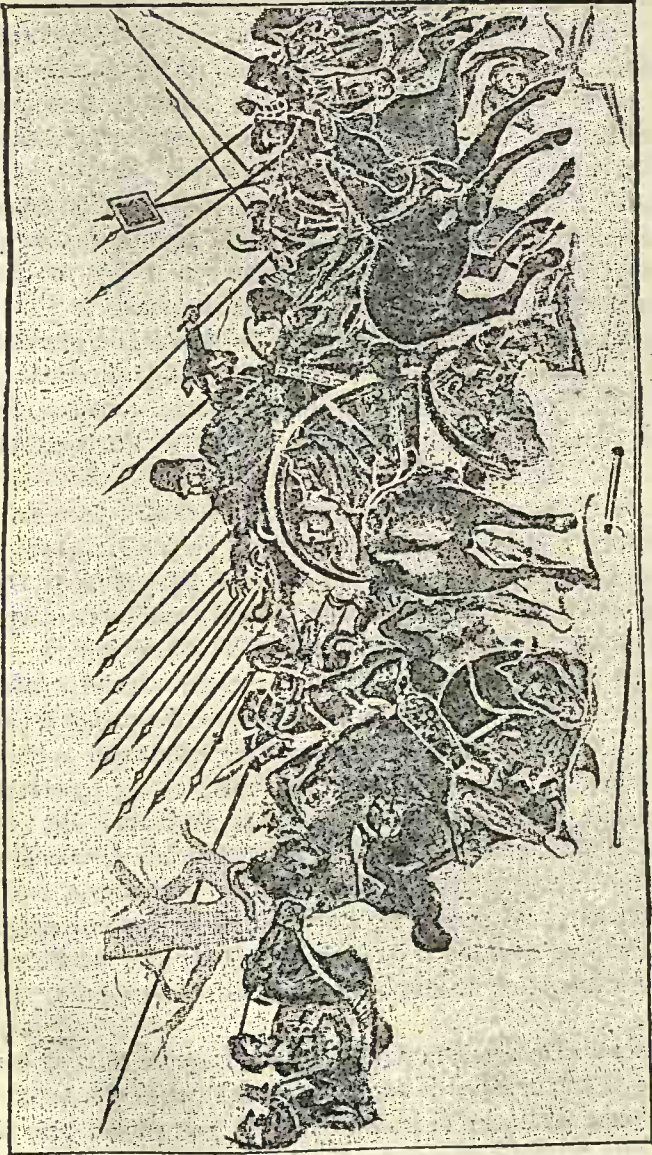

Fig. 55. O luptă a lui Alexandru Machedon. (După un mozaic din Pompei).

friguri. În toiul boalei îi veni o scrisoare dela un credincios al său, în care i se spune că medicul său e cumpărat de regele Perşilor şi deci o să-i dea otravă în loc de doctorii. Alexandru, ca să-i arate medicului său că nu se teme de moarte şi că se încrede în el, cu o mână îi întinse scrisoarea şi cu cealaltă luă doctoriile şi le bău, pe când medicul cetia. Aşa om-eră în adevăr menit să domnească peste oameni.

Dariu Codomanul, regele Persiei, văzând că îndrăzneţul Macedonean se înfige tot mai adânc în regatul său, se puse în capul oştirii şi îl întâmpină la *Issu*. Aci se dete o bătălie groaznică (333), în care *falanga* macedoneană, învăţată de Filip dela Tebani, dar perfecţionată de Alexandru, sfărâmă cu totul armata persană. Soţia şi fetele lui Dariu căzură în mâinele lui Alexandru, care le trată foarte omenos şi delicat. Dariu scăpă cu fuga. Viteazul Macedonean nu se luă după el, ci merse mai departe.

Siria şi *Palestina* se supuseră lui Alexandru de bună voe. Asemenea mai toată *Fenicia*, afară de oraşul *Tir*. Şapte luni fû ţinut Alexandru în loc din drumul lui victorios. Dar în urmă nimic nu mai putu scăpa oraşul: nici lupta desperată a locuitorilor, nici rugăciunile şi jertfele aduse zeilor.

După distrugerea Tirului, Alexandru, cucerind tolul în calea lui, se îndreptă spre minunata ţară a Egiptului. Egiptenii îl primiră cu bucurie, că-i scăpa de domnia cam apăsătoare a Perşilor. Alexandru îi trată cu blândeţe. Nu rase, ca regii persanii, de obiceiurile şi de religia lor veche şi curioasă; din contră ca să le facă plăcere şi să-i atragă prin iubire, merse cu ei în templele lor şi aduse sacrificii zeilor. Alexandru, om politic înţelept şi cu prevedere, s'a făcut că le respectă religia, ca să nu supere degeaba o ţară supusă. Şi de una, marele cuceritor aveà dreptate: fie-care cu credinţa lui. Numai om de treabă să fie.

Alexandru întemeiă în Egipt o cetate, la gurile Nilului, *Alexandria*, care luă, în afacerile de comerţ, locul Tirului şi se înălţă treptat la mare strălucire în istoria omenirii, prin ştiinţe, prin filosofie şi prin bibliotecile ei vaste. Apoi merse, pe un drum foarte ane-

voios, prin deșertul Libiei, la *oaza* vestitului oracol al lui *Amon*. Oracolul îl salută, numindu-l «fiul lui Amon!», numire care făcă din Alexandru chiar un zeu. Popoarele credincioase și superstițioase din orient fură foarte impresionate de aceasta. Incepură a se uita la Alexandru ca la o divinitate.

Alexandru nu stete nici un an întreg în Egipt și porni, în fine, din nou în urmărirea lui Darius, care în timpul acesta adunase oști din toată împărăția lui și se pregătise de luptă desperată. O bătălie îngrozitoare se dete la *Arbela* (331). Darius fu învins și fugi în Bactria. Alexandru nu se luă nici de astă dată după el, ci se duse la Babilon, celebra ca pitală a fostului regat babilonian, și sărbătorì acolo victoriile sale timp de o lună de zile.

Aici, ca și în Egipt, ca pretutindeni pe unde trecea, Alexandru, ca să câștige dragostea populației, aduse jertfe pe altarul zeului local. Când îl văzură Babilonenii pe neîntrecutul viteaz macedonean aducând împreună cu ei sacrificii de animale, de cereale și de fructe pentru zeul lor *Bal*, parcă le creștea inima și simțeau că iar înviază țara lor, scăpată de sub jugul persan. Cevă mai mult, cu cât înainta mai adânc în centrul Asiei, Alexandru își schimbă portul lui european și luă pe al asiaticilor; și tot așa și soldații lui; aceasta și din cauza climei de prin acele locuri, dar și pentru ca să nu pară prea străini în ochii locuitorilor. Unora din căpeteniile macedonene nu prea le plăcè schimbarea asta, dar tăcură de o cam dată, că nu aveau ce face.

Din Babilon, Alexandru porni, în fine, să intre chiar în regatul persan propriu zis. *Suza*, capitala de p'atunci a regatului, îi deschise porțile de bună voe. Din *Suza* merse la *Persepolis*, altă capitală a Persiei. La «strâmtorile persice», un fel de *Termopile*, avu mult de luptat spre a le putea trece, fiind bine apărate.

Precum în Babilonia, așa și în Persia palatele foștilor regi puternici ai Asiei deveniră casele de repaus ale marelui cuceritor european. De astă dată ca să arate Persiei că puterea ei s'a prefăcut în fum și cenușă, și ca să răsbune totodată pe

Grecia de arderea Atenei de către Xerxe, poate și de necaz că fusese cât-va timp oprit la «strămtorile persice», Alexandru dete foc palatului din Persepolis.

D-aci Alexandru o luă spre *Ecbatana*, bogata capitală a fostului regat al Mezilor, având de gând să urmărească apoi pe Darius. Dar tocmai atunci nenorocitul rege al Persiei eră ucis de un satrap al său. Asta făcù asupra nobilului Alexandru o impresie adâncă și dureroasă. Plânse nefericirile marelui rege, a cărui împărăție căleă acum în mâinile sale, puse de-l înmormântă cu mare pompă și pedepsi cu moartea pe ucigaș.

De aci în colo, una câte una provinciile regatului persan (*Bactria*, *Partia*, *Aria*, etc.), fură străbătute de Alexandru și cucerite în timp de trei ani .

În timpul acesta, o mare nenorocire căzu pe capul lui Alexandru din cauza iușelei lui. Infuriindu-se la un ospăț de niște cuvinte mai aspre ale amicului său *Clitus*, îl ucise chiar cu mâna sa. Trei zile n'a eșit atunci din cort, de rușine și de durere.

După ce ajunse la râul *Iaxarte* și-l trecù spre a bate pe *Schiți*, Alexandru se coborî la miazăzi către *India*, ca să supună și această țară. Dintre mulții regi de acolo cel mai însemnat eră *Por*. Alexandru îl învinse, și voi să meargă și mai departe spre răsărit. Dar soldații săi cerură să se oprească și să se întoarcă îndărăt.

Întoarcerea și moartea lui Alexandru.—După ce își întinse stăpânirea și în *India*, Alexandru ascultă de rugăciunile soldaților și se întoarse pe apele *Indului*; apoi prin deșerturile *Gedrosiei*, îndărăt în capitala Persiei. Multe pățise oastea lui și prin *Bactria*, *Partia*, etc., unde fusese nevoită să mănânce rădăcini și carne crudă ; dar mai grele suferințe a avut de îndurat la întoarcere, prin pustiul nisipos al *Gedrosiei*, unde nu găsiu pic de apă să-și astâmpere setea pe arșița de foc a soarelui. Ce mai făcèa pe soldați, să rabde atâtea nevoi, eră că vedeau și pe Alexandru răbdând împreună cu dânșii. În adevăr, Alexandru, după obiceiul lui, unde vedeă greul, acolo alergă și el. Mergea pe jos în capul armatei prin pustiu, ca cel mai de rând soldat, ca să îmbărbăteze pe tovarășii lui de

călătorie și de lupte. Odată, pe când toți nu mai puteau de sete, un soldat, gășind din întâmplare puțină apă de băut, o duse lui Alexandru în coif. Inimosul erou îi mulțumi; dar, uitându-se la oastea sa însetată ca și el, zise: «E prea puțină pentru noi toți!», și nu voi să bea; o vărsă jos. Bunătăți deastea făcuseră pe soldați să iubească pe Alexandru, ca pe ochii lor din cap.

Ajungând la Suza, Alexandru se însură cu una din fiicele lui Darius; și odată cu el puse de se căsătoriră peste 10 mii de militari macedoneni tot cu fete din Asia. Gândul lui Alexandru era ca, prin astfel de mijloace, și prin tot felul de chipuri, să se contopească cele două neamuri din Europa și din Asia și să iasă din ele un singur neam de oameni, cari să se înțeleagă și să se privească între ei ca frații; astfel ca uriașa lui împărăție să nu fie vremelnică, alcătuită din popoare vrăjmașe între ele, ci trainică, formată din popoare înrudite și legate prin iubire și prietenie.

Ce ar mai fi făcut Alexandru, dacă ar fi trăit mai mult, nu se poate ști. De sigur că el avea planuri mari pentru întărirea și organizarea regatului său. Dar, îmbolnăvinduse de friguri, muri repede în Babilion, tânăr de tot, în vârstă de 32 de ani și ceva (323 a. Chr.). Pe patul său de moarte, soldații, cari îl priveau cu lacrimi în ochi și desperați, cum se stinge, îl întrebară: Cui îi lasă? Cine are să urmeze după el? Alexandru întorcându-se răspunse: «Cel mai demn!» Și astea fură cele din urmă cuvinte ale marelui și nobilului cuceritor al lumii. El fu înmormântat la *Alexandria*, în Egipt, la gurile Nilului, în fața mării.

Intinderea culturii grecești în Orient.—Pe unde a trecut Alexandru cel Mare și până unde s'au întins cuceririle lui, s'a răspândit și cultura grecească. Marele cuceritor luase cu el nu numai armată de războinici, dar o întreagă armată de ingineri, de artiști, de oameni învățați. Pe unde trecea, întemeia câte un oraș, în care trăia și serviă de pildă civilizația grecească. Cuceririle lui au stabilit legăturide tot felul între Europa și Orient. Bogățiile Asiei gășiră drum către piețele Europei, iar artele și filozofia grecească pătrunseră în spiritul

orientului depărtat. Oraşul *Alexandria* din Egipt ajunse a fi capitala civilizaţiei noi, născute din amestecul spiritului grecesc cu cel oriental. Bibliotecile şi Muzeele Alexandriei au fost izvor de cultură pentru toată lumea.

Statele întemeiate pe ruinele imperiului lui Alexandru Cel Mare.

După moartea lui Alexandru se începù cearta între generalii lui pentru domnie. El spusese cu limbă de moarte ca după el să urmeze *cel mai demn*, şi fie-care se credea cel mai demn; în realitate nu erà nici unul demn să ia locul genialului stăpânitor. De aceea urmă un şir de lupte, cari ţinură 22 de ani.

În sfârşit (la 301 a. Chr.) Impărăţia lui Alexandru se desfăcù în 4 părţi şi anume: 1) *Macedonia cu Grecia*, 2) *Siria*, 3) *Egiptul*, şi 4) *Tracia cu Asia mică*, fie-care cu regele său.

Cei mai însemnaţi din aceşti regi au fost *Ptolomzu* cu urmaşii săi, cari au domnit în Egipt. Sub domina lor, Egiptul ajunsese să aibă o viaţă mai răsărită. *Alexandria* deveni un oraş strălucit, unde se adunau învăţaţii, artiştii, filosofi. Dar neatârarea Egiptului nu ţinù mult. El căzù, în sfârşit, sub Romani.

Regatul Greco-Macedonean ţinù încă şi mai puţin decât Egiptul. Mai întâi se rupse în curând legătura dintre Grecia şi Macedonia; apoi se făcură în Grecia două *confederaţiuni*, cea *ahaică* şi cea *etolică*, şi începură din nou luptele interne, ca mai înainte, cerând când unii când alţii ajutor dela străini. Din pricina aceasta, Romanii, tot ajutând când pe unii când pe alţii, ca să-i slăbească prin oarbele lor duşmăni, puseră în cele din urmă mâna pe toată Grecia şi o prefăcură în provincie română. Acelaş lucru se întâmplă şi cu Macedonia.

De aci încolo se ridică pe scena lumii din ce în ce mai mult importanţa *poporului Roman*, şi istoria omenirii se confundă cu istoria acestui popor.

ISTORIA ROMÂNILOR.

Italia. Popoarele mai însemnate : Latinii, Etruscii și Coloniile grecești.

Italia, cum se întinde dela Nord spre Sud, în marea Mediterană în formă de cismă desparte în două părți lumea veche, pe care ajunge s'o stăpânească.

Regiunea continentală dela Nord, numită *Galia cisalpină*, cuprinde roditoarea câmpie a Padului, între Alpi și Apenini.

Peninsula propriu zisă e străbătută în tot lungul ei de șirul munților Apenini, cari se lasă în povârnișuri repezi către răsărit formând țărnul stâncos al Adriaticei; dar se scoboară mai lin și treptat spre apus, dând naștere, între ei și marea Tireniană, la câmpii mai largi ca Etruria, Latiu, Campania, udate de râurile Arno și Tibrul. Spre sud Italia, cu Lucania și Bruum își întinde vârful său de cismă către Sicilia, iar tocul către Grecia, formând la mijloc scobitura golfului Tarent.

Regiunile cari au dezvoltat mai de timpuriu o civilizație, au fost aceea a câmpiilor dintre Apenini și marea Tireniană, și aceea din sud, sau Grecia Mare, numită așa fiindcă eră populată de colonii Grecești. Dar pe când aceste colonii, ajutate de dispoziția maritimă a țărnelui, se ocupau mult cu negoțul pe mare, ca și compatrioții din Grecia, locuitorii din câmpiile apusane ale Italiei se ocupau numai cu agricultura. Țărnelui despre marea Tireniană nu eră scobit de golfuri și crestă de promontorii, cari să îndemne la navigație ca țărnelurile Greciei, Pe multe locuri marea, în loc să atragă, respinge pe locuitori, prin bălțile nesănătoase, cari dau frigurile zise *malaria*.

Popoarele mai însemnate din Italia au fost : *Etruscii*, *Latinii* și *Grecii*, deosebit de *Gali*, cari ocupau partea continentală de Nord.

Etruscii se așezaseră între Arno, Tibru și Apenini, la sudul Galiei cisalpine, apoi se întinseră și în Campania, și până la golful de Neapoli. Popor foarte vechiu, Etruscii fuseseră de mult vestiți

ca *pirăți*, cutreerău mările ca negustori; se distinseseră însă și ca agricultori, și ca dibaci industriași. Urmele rămase din arta lor vorbesc de un neam de oameni iscusiți și talentați. Din civilizația lor a trecut mult în cea romană, care s'a hrănit însă mai ales din cea grecească.

Latinii ocupău regiunea dintre Tibru și munții Apenini (anume Abruzzi), numită *Latium*, și se compuneau din patru populații deosebite: *Umbrii*, *Sabinii*, *Samniții* și *Latinii*.

Fig. 56. *Etrusci*, stând pe pat, așa cum era obiceiul să se stea la masă când mâncau. (După un sarcofag din Luceru).

Cei cari trăiau în munți au rămas mai izolați și mai sălbatici și se ocupau cu păstoria; cei dela câmp, buni cultivatori de pământ, s'au pus în legătură și cu Etruscii dela Nord, și cu Grecii dela Sud, și prinseră dela ei multe idei și învățături.

Tradițiunea despre fondarea Romei și despre regi. — Senatul. — Legenda povestește că *Roma*, orașul cel mai de seamă din Lațiu, aproape de gurile Tibrului, a fost întemeiat de *Romulus*, primul rege al ei.

Rhea Sylvia, fica lui Numitor, regele Albei, avusesă cu Marte, zeul războiului, doi fii: pe Romulus și Remus. Romulus,

coborător astfel direct din zei de pe tatăl său, eră coborător indirect din zei și de pe mama sa, căci întemeietorul Albei fusese un fiu al zeiței *Venus*, anume *Enea*.

Numitor, tatăl Rheeli Sylviei, fiind detronat de fratele său Amuliu, acesta ca să fie mai sigur de tronul ocupat, a poruncit ca copiii Rheeli Sylviei să fie puși într'un coș și aruncați în apele Tibrului, care venise mare și se revărsase. Dar apele revărsate retrăgându-se, lăsară coșul cu cei doi frați gemeni la poalele unci coline, numite Palatin. Acolo Romul și Remu

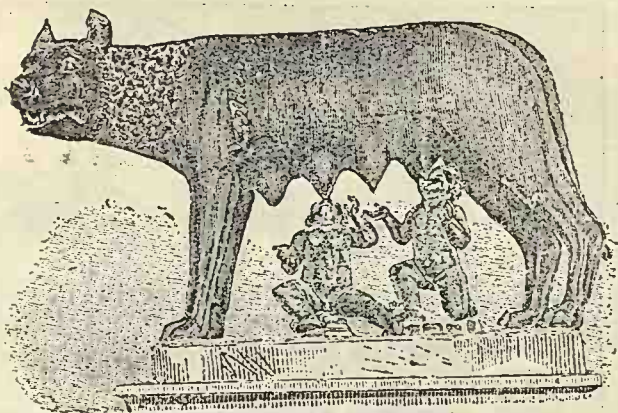

Fig. 57. *Lupoaica, alăptând pe Romulus și Remus.*

fură alăptați de o lupoaică, până se făcură mari. Atunci mer-seră și ajutoră pe Numitor să-și reia tronul. Iar Romulus întemeiă o cetate pe colina unde fuseseră alăptați de lupoaică, și o numi *Roma*. La anul 753 în I. Chr.

La întemeierea cetății, Romul, după-ce a făcut mai întâiu slujbă religioasă, a ridicat un altar zeilor; apoi a tras cu plugul un șanț pătrat, ca să arate întinderea cetății, lăsând loc liber pentru porți de intrare, și porunci ca nimeni să nu treacă peste acel șanț, ca să intre în cetate, ci să treacă numai pe locul destinat porților. Fratele său Remus, ca să-și răză de zidurile închipuie ale cetății Rome, sări într'o zi peste șanț. Atunci Romulus, ca să arătă tăria legilor și să învețe res-

de vijelie. S'a crezut că s'a ridicat la cer, între zeei din cari se coborâse, și fu adorat în urmă ca un zeu.

După el urmă ca rege *Numa Pompiliu*, un Sabin, care s'a ocupat mai ales de religie și de regulele cultului, și a zidit templul lui Janus, care stă deschis în timp de război și închis în timp de pace.

Al treilea rege a fost *Tullus Hostilius*, roman de origină,

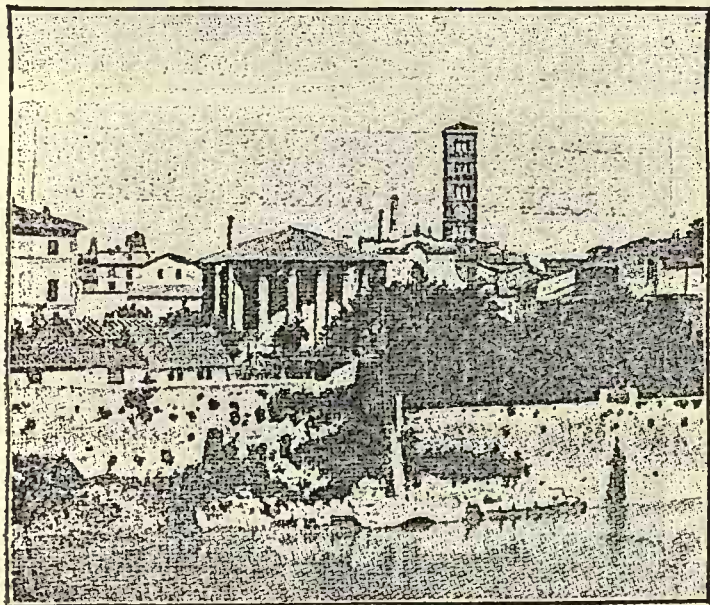

Fig. 59. Cloaca maximă, (jos). Mai sus. Templul vestei.

care a biruit și supus celebra cetate Alba-Longa. Războiul, după învoială între cele două cetăți, s'a ținut astfel: a eșit din partea Romanilor trei luptători, frații Horații, și din partea Albanilor alți trei luptători, frații Curiatii, și s'au bătut între dânsii; au învins Horații.

Ancus Martius, al patrulea rege, Latin de origină, clădi portul Ostia la gurile Tibrului și o fortăreață de partea cealaltă a Tibrului, legând-o cu Roma prin o punte de lemn.

Tarciniu al cincelea rege, etrusc de origine, a adus din Etruria, obiceiuri religioase, îndeletniciri de artă și pompa regală : haină de purpură, sceptru, coroană. Dela el au rămas și până azi urmele unui canal colosal, *Cloaca Maxima*.

Servius Tullius, al șaselea rege, a fost însemnat mai ales prin așezăminte și legi.

Poporul roman era înainte împărțit în *trei triburi* și fiecare trib în 10 *curii*; fiecare curie coprindea mai multe familii.

În capul familiei era *tatăl* (*pater familias*), care avea cea mai mare putere asupra tuturor membrilor familiei lui; putea

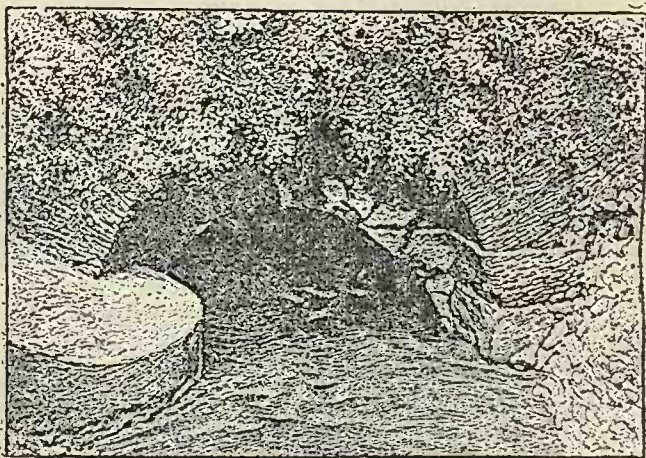

Fig. 60. *Cloaca Maxima*.

chiar să-i vândă și să-i omoare, dacă vrea. Din capii de familii se alcătuiă *senatul*, adică *adunarea bătrânilor*, care da sfaturi regelui.

Cine nu făceau parte din una din acele familii sau curii nu se considera ca cetățean roman, nu luă parte nici la alegerea regelui, nici la facerea legilor, nici la cultul religios; dar luă parte la războiul, cu toate că n'aveau drept la nici o bucată de pământ din teritoriul cucerit.

Pământul, cât ținea de Roma, era împărțit mai tot între

cele 30 de curii sau familii primitive, băstinaşe; o parte din el însă eră proprietatea Statului, *agrul public*.

Cu timpul, unele familii înmulţindu-se mai mult decât altele şi împărţindu-şi pământul la mai mulţi membrii, prin moştenire, au ajuns mai sărace. Astfel că unele familii deveniră bogate de tot, altele prea sărace.

Străinii, cari se pripăşiseră prin Roma, se ocupau cea mai mare parte cu negoţul şi cu diferite meşteşuguri. Ei erau împărţiţi în *bresle*, se numiau *plebei*, spre deosebire de băstinaşi, cari se numiau *patricieni* şi nu aveau nici un fel de amestec cu poporul Roman propriu zis, cu toate că şi ei erau ori Latini, ori Sabini, ori Etrusci, prin urmare tot supuşi ai Romei. Unii din ei deveniseră chiar bogaţi.

Aceşti străini cu timpul se înmulţiră foarte mult, ba chiar întrecuseră la număr pe membrii celor 30 de curii ale poporului roman. Aceasta făcù pe *Serviu Tului* să schimbe împărţirea poporului. El nu mai împărţi pe Romani după naştere şi după familii, ci după teritoriu şi după avere. În loc de 3 triburi, el făcù 30, din cari numai 4 urbane, celelalte rurale; iar după avere, el împărţi tot poporul în 6 clase şi fiecare clasă în mai multe *centurii*.

Şi anume: Clasa I în 98 de centuri, din care 18 ale cavalerilor; a II-a, III-a şi a IV clasă în câte 20; a V-a în 30, şi clasa a VI-a compusă din meseriaşi săraci împărţită în 5 centurii.

Poporul se strângea în adunări sau *comiţii* după triburi şi după centurii; unele se numiau adunări *tribute*, celelalte *centuriate*. Când poporul se adună în *comiţii tribute*, fiecare trib dă un vot; când se adună în *comiţii centuriate*, fiecare centurie dă un vot.

Tarciniu Superbul, ultimul rege.—În clasa I, intrând toţi cetăţenii bogaţi, fără deosebire de naştere, se întâmpla ca, alături cu patricienii, să voteze şi plebeii înavuţiţi.

Asta nu plăcea aristocraţilor. De aceia complotară în contra lui *Serviu Tului* şi ajutară lui *Tarciniu Superbul* să ieşă tronul. Dar acesta s'a purtat cu nobilii şi mai rău decât *Serviu Tului*. Nu voia de loc să-i bage în seamă. Nici nu mai consultă senatul, măcar de formă, când voia să ieşă vre-o hotărâre. Se purtă ca

un tiran. Atunci se făcù și în contra lui un complot, și la anul 510 în. Chr. Tarciniu Superbul fu gonit din Roma, iar după gonirea lui se luă hotărârea, mai ales de către patriceni, ca să nu mai aleagă regi pentru conducerea statului. Astfel încetă regatul și se schimbă forma de guvern în *republică*.

Iniințarea Republicei.

Alcătuirea Republicei.—În loc de regi aleși pe viață, Republica aveà doi *consuli*, aleși pe un an.

Pentru că patricenii au fost aceia cari goniseră pe ultimul rege și declaraseră republica, tot ei traseră la început cele mai mari foloase din noua formă de guvern. Consulii se alegeau numai dintre patricieni; senatul se compuneà tot din patriceni, după listele alcătuite de *Censor*, care erà tot patricean. Senatul aveà o putere foarte mare: el făcè legile, el declarà rebel, el încheià pace, el supraveghià toate. Puterea consulilor se arăta mai ales în timp de răsboiu. Atunci toți ascultau de ordinele lor. În timpuri mai grele, când se cereà să fie multă rânduială și plan în toate afacerile și actele statului, se numià un *Dictator*, care dictà ce trebuià să se facă și să nu se facă în toate. Aveà putere absolută, în timp de șease luni.

Censorul, care erà ales pe timp de 5 ani, și consulii aleși pe un an, erau *inviolabili* în timpul funcțiunii; nu puteà să le facă nimeni nimic, orice ar fi greșit ei. Numai după ce ieșiau din slujbă, puteau fi trași la răspundere pentru faptele lor.

Iuniu Brutu. Horațiu Cocles. Scaevola.—Primele lupte pe cari le-a avut republica romană, au fost cu *Etruscii* și cu *Latinii*. Causa acestor lupte a fost Tarciniu Superbul, care cereà ajutor când dela Etrusci, când dela Latini, ca să-și recapete tronul. El a încercat mai întâi să-și restabilească puterea prin o conspirație sau complot; dar n'a reușit. Conspirația s'a descoperit și unul din primii consuli ai republicei, *Iuniu Brutu*, a avut nenorocirea să găsească printre conspiratori chiar pe fiul său și a avut tăria de suflet să-l condamne

la moarte, ca trădător al patriei, împreună cu ceilalți complici, puiind astfel iubirea de țară mai presus de iubirea de familie. După ce își împlini cu strășnicie datoria de consul, își împlini apoi și pe aceea de tată, plângând amar pe cadavrul copilului său.

Tărciniu Superbul n'a reușit nici cu ajutorul Etruscilor și al Latinilor să-și reia tronul. Etruscii, ce e drept, au făcut multe neajunsuri Romanilor; dar și aceștia s'au purtat vitejește. Se pomenește mai ales de vitejia unui Roman, *Horatiu Cocles*, care s'a așezat în capul podului de pe Tibru și l'a apărat singur, în contra năvălirii vrășmașilor, până ce tovarășii lui au rupt celalt capăt, ca să n'aibă pe unde trece Etruscii Tibrul; apoi s'a aruncat în not și a trecut și el la ai săi. Se mai pomenește și de curajul altui Roman, *Muciu Scaevola* adică *Stângaciul*, numit așa pentru că el, neputând omori pe regele Etrusc, și-a pus mâna dreaptă în foc, ca s'o pedepsească, și a ținut'o în flăcări până s'a făcut scrum.

Afară de Sabini, Romanii bătură și pe alți vecini, cari nu le dedeau pace, precum: *Equii*, *Volsgii* și *Veii*.

Patricienii și Plebeii.—*Starea plebeilor* față de patricieni eră cât se poate de nemulțumitoare. Legile lui Serviu Tului nu folosiau decât plebeilor bogați. Marea mulțime eră nemulțumită. Deosebiriile dintre ei și dintre aristocrați erau prea mari din toate punctele de vedere.

1) Cele două clase trăiau cu totul separate. Nu eră voie să se facă legături de căsătorie între membrii unei familii de plebeu și aceia ai unei familii de patrician.

Acestea erau deosebiri de stare *socială* sau *de clasă*. Veniau apoi deosebiri tot așa de mari *de avere* sau de stare *economică*.

2) Deosebiri *economice*. Plebeii erau foarte săraci. Ei n'aveau dreptul să ia pământ din moșiile statului sau din *agrul public*. Când se cuceria dela vrășmași o bucată de pământ, ea se împărția numai la patricieni, pe o plată de nimic sau pe o arendă oarecare; iar plebeii, cari se luptaseră alătura cu patricienii, cari își vărsaseră sângele și își puseseră viața

în pericol, nu căpătau nimic. Și cu toate acestea, greutățile cele mai mari cădeau tot pe capul lor. Nu numai că plăteau *tributul* sau plata pentru *tribul* din care făceau parte; dar când mergeau la războiu, toată cheltuiala erau pe seama lor. Pe atunci soldatul nu era nutrit și plătit de stat, din tezaurul public. Fiecare trebuia să-și poarte de grijă pentru mâncare, îmbrăcare, etc. Dar niște bieți plebei săraci abia aveau ce lăsa familiei lor acasă, ca să nu le moară copii și nevestele de foame. De unde să mai ieie și pentru ei, ca să aibă de cheltuială în timpul cât ține războiul? Alergau de se împrumutau cu dobânzi mari tot la patricenii bogați, cari mai făcuseră și o lege aspră pentru datornici: cine nu-și plătește datoriile la timp, nu numai că era închis și supus la fel de fel de chinuri, dar putea să fie chiar vândut ca sclav, și el și nevasta și copiii lui, ca să-și scoată creditorul banii, cu cari îl împrumutase, precum și dobânda banilor.

3) Deosebiri *politice*. Pe lângă toate acestea, la cârma statului nu se află nimeni dintre plebei, ca să apere de asuprirea această clasă nenorocită.

Toate funcțiunile erau ocupate numai de patricieni. Și consulii și ponteficele și censorul, toți erau numai patricieni. Ce era și mai rău, nu există încalte niște *legi scrise*, după cari să se judece și să se dea dreptatea cui se cuvine, fără deosebire, dacă e patrician ori plebeu. Când venea la judecată un plebeu cu un patrician, mai totdeauna se da dreptate patricianului, pentru că judecata o făcea tot un patrician, și n'o făcea după o lege cunoscută de toți, ci după cum i se părea lui.

Retragerea plebeilor pe muntele Sacru. Tribunii poporului. — Atâtea nedreptăți de tot felul aducea lumea la desperare. Sufereau plebeii cât puteau; dar când le venia bine, se ridicau și strigau că nu mai pot trăi în așa stare, și cereau să li se ușureze soarta. Asta o făceau mai totdeauna, când vedeau că statul are mare nevoie de brațul lor, adică în vreme de războiu. Atunci se hotărâu cu toții să nu iea parte la războiu, dacă nu li se ridică vr'una din greutățile, ce îi a-

păsau. Una din cele mai grele asupriri eră legea în contra datornicilor. De aceea, odată când aveau Romanii războiul cu vecinii, ei refuzară de a luà parte la luptă dacã nu se desființează aceastã lege. Consulii promisera, cã cererea lor va fi satisfãcutã, și plebeii se înduplecarã a merge la războiul; dar pe urmã, dupã ce scãparã de nevoie, patricienii nu se ținurã de vorbã; și astfel, când se începù alt războiul, plebeii iar nu voirã sã meargã la luptã. Consulii le promisera din nou cã le vor îndeplini cererea, și plebeii se înduplecarã din nou; dar de astã datã, cerurã dela patricieni, numai decãt dupã războiul, sã-și realizeze cele ce au promis; și vãzând cã patricienii îi țin cu vorba, se învoirã cu toții sã pãrãseascã Roma și sã-și întemeieze ei alt oraș al lor. Așã și fãcurã și se retrase pe un munte în apropiere de Roma, lângã Tibru, numit muntele Sacru, pela anul 494 în. de Chr.

Patricienii la început îi lãsarã sã plece; dar îndatã se simți lipsa lor, mai ales cã *Volsgii* amenințau sã vinã cu rezel în contra Romei. Atunci trimeserã la ei pe *Meneniu Agripa*, sã-i facã a veni îndãrãt. Meneniu Agripa, om isteț, ca sã-i convingã, le spuse urmãtoarea fabulã: Membrele corpului se revoltarã odatã contra stomacului, zicând cã de ce numai ele sã lucreze, iar stomacul sã steã și sã primeascã toate de-a gata; și se înțeleserã între ele sã nu mai facã nimic, sã se punã «în grevã». Mâinile nu mai voirã sã lucreze, gura nu mai voi sã mestece, picioarele nu mai voirã sã umble. Ce s'a întâmplat? Tot corpul își pierdù puterea și chiar membrele începurã sã slãbeascã. Atunci bãgarã ele de seamã cã și stomacul are un rost, nici el nu stã de geaba, ci preparã alimentele și face astfel sã se împartã puterea în toate pãrțile corpului. Și atunci se apucarã iar de lucru.

Plebeii se înduplecarã, nu doarã numai din cauza acestei fabule frumoase, ci pentru cã li se îndeplinirã douã mari dorințe, și anume: 1) Nu se mai aplicã legea cea asprã în contra datornicilor; și 2) se creiã o funcție publicã nouã, la care plebeii puteau sã aleagã pe oricine dintre ei, ca sã-i aperse de orice asupriri. Noii funcționari se numiau *tribuni ai poporului*,

erau *doi* și se alegeau numai dintre plebei, pe timp de un an; erau înviolabili în timpul funcțiunii, ca și consuli și aveau mare importanță în stat. Ei asistau la ședințele senatului; și când se votă ceva, care li se părea contrar intereselor poporului, numai se sculau și strigau *veto* (opresc), adică *contra*, și legea cădea. La ei alergă să se jeluiască orice plebeu asuprit. Casa lor eră și ziua și noaptea deschisă.

Aceasta fù cea dintâi victorie a plebeilor.

Decemvirii și cele XII table de legi scrise.

Cum erau patricienii nemulțumiți că dăduseră poporului *tribuni*, tot așa erau plebeii de nemulțumiți că nu aveau mai multe drepturi și mai ales că, din punctul de vedere material, stăteau așa de rău, erau așa de săraci.

Ei cereau să li se deă și lor din moșiile statului sau din agrul public, care se mărise prin cuceriri. Pe terenul politic ei tot mai câștigă ceva: li se sporî numărul tribunilor, în loc să li se desființeze; de unde aveau doi, li se deteră acum *cinci*.

Dar ce eră mai rău decât toate, nu se aflau legi scrise, după cari să se facă judecata.

Unul din tribuni, revoltat de nedreptățile ce se făceau plebeilor la judecăți, din cauza aceasta, ceru să înceteze odată această anarhie și să se deă în fine *legi scrise*, după care să se facă dreptatea plebeului ca și a patricianului, și să fie de o potrivă pedepsit cel vinovat, fără deosebire. Asta nu convenea, firește, patricienilor; și, ca să îmbuneze pe plebei, le deteră mai de grabă încă alți *cinci* tribuni, numai să-i facă să mai uite necesitatea legilor scrise; dar nu se putea uita un lucru așa de necesar, și spre a-i face să mai tacă, li se dete voe să-și zidească și locuințe pe niște locuri publice, cari li se dăruiră. Nici asta nu-i liniști însă; și plebeii nu se lăsară, până ce nu li se satisfăcù cererea.

Dar un eră ușor să se aștearnă pe hârtie *legi*. Lucrul trebuia bine chibzuit; și, ca să nu greșească, Romanii se gândiră să cerceteze cum au procedat alte popoare. Cel

mai înaintat și civilizată popor din lumea veche, pe acea vreme, erau Grecii. Se alege deci o comisiune de trei oameni, ca să meargă să studieze legile Grecilor. Când se întoarseră aceștia, se numără 10 bărbați învățați, *decemviri*, ca să compună și să publice legile, în timp de un an de zile (451 a. Ch.).

În acest timp, *decemvirii* erau cei mai mari în stat; aveau putere fără margini. Se desființaseră toate magistraturile sau funcțiunile, ca să nu turbure și să nu influențeze nimeni pe alcătuitorii legilor romane. După un an, *decemvirii* detură gata 10 table de legi, scrise pe aramă. Dar, fiindcă nu sfârșiră de tot lucrul, li s'a mai prelungit pe un an puterea lor absolută, cu condiție ca de astădată 5 din cei 10 bărbați să fie plebei, și să termine neapărat lucrarea începută. *Decemvirii* însă se îndulciseră cu toții de situația lor excepțională; și, după ce s'a împlinit și al doilea an, în care mai adăogaseră 2 table de legi, la cele 10, ei tot mai atârnavă să rămână la putere. Atunci poporul s'a revoltat și i-a răsturnat.

Romanii aveau acum, în sfârșit, *legi scrise*. Știau cu toți ce este oprit de lege și cu ce se pedepsește vinovatul; știau care e dreptul și datoria fiecăruia; puteau spune într'o împrejurare cine are și cine n'are dreptate, consultând tablele legii.

Alt succes însemnat, care urmă curând după acesta, a fost că nu s'a mai considerat ca ceva oprit căsătoria dintre plebei și patricieni. Astfel deosebirea *socială*, așa de jicnitoare pentru demnitatea omului, a dispărut; cel puțin n'a mai fost consfințită prin legi.

Dar plebeii voiau să ajungă a pune și ei mâna pe putere, a fi și dintre ei funcționari înalți în stat. Dintre funcțiunile principale ale statului, aceea la care aspirară mai întâiu, a fost *consulatul*. Voiau să devină și ei consuli, dacă meritau. Această cerere nu li se acordă deocamdată; însă tot câștigară ceva plebeii, că se creiară posturile de *tribuni militari cu putere consulară*, la cari puteau să candideze și ei. Negreșit că numai cu atât ei nu s'au putut mulțumi decât scurtă vreme.

Egalizarea celor două clase.—Răsboaiele și alte multe nevoi siliseră pe plebeii săraci să se împrumute mereu la patricieni

cu bani. Acum, chipurile, nu mai erau torturați și vânduți, când nu-și plăteau datoriile, ca înainte; dar de plătit tot trebuiau să le plătească odată. Și *dobânzile* erau grele de tot; abia putea omul să răspundă la termen dobânda; despre achitarea *capitalului* sau *capetele* nici nu putea fi vorba: se amână din zi în zi. Când le-a venit patricienilor gândul sau nevoia de a-și încasa datoriile de pela plebei, aceștia simțiră toată greutatea nenorocirii lor. Patricienii își cereau dreptul lor; plebeii, cari plătiseră până acum la dobânzi de se spetiseră, se plâneau că numai au de unde da. Era o criză ne mai pomenită.

Ca să împace lucrurile, doi tribuni, din cari mai însemnat este *Liciniu Stolon*, făcură mai multe propuneri în folosul poporului (la 367). Unele din ele aveau de țintă îmbunătățirea stării *economice* a populației, altele căpătarea de noi drepturi *politice*. Aceste propuneri sunt:

1. Să se desființeze deocamdată camăta sau dobânzile. Cine s'a împrumutat cu dobândă, să socotească sumele ce a plătit în dobânzi și să le scadă chiar din suma capitalului împrumutat. Ce o mai rămâne de plată, după scăderea asta, să se achite în trei rate.

2. Pământul statului să se împartă la toți cetățenii; fiecare să-și aibă ogorul său; iar pentru aceasta, nimeni să nu aibă mai mult de 500 jugere (un juger 3.100 m. p.); și plebeilor să li se dea câte 7 jugere.

3. Unul dintre consuli să fie plebeu.

La început, patricienii nu primiră nici una din aceste propuneri. Dar, văzând că nici plebeii nu se lasă, fură nevoiți să cedeze; însă nu admiseră nici în ruptul capului a doua propunere: împărțirea pământului. Mai de grabă se învoiră ca unul din consuli să fie plebeu; primiră chiar și felul de plată al datoriilor.

Greul a fost până să li se dea voie plebeilor de a fi consuli, că d'aci încolo luară ei una câte una toate celelalte funcțiuni, deveniră și censori și judecători sau *pretori*, etc. În fine, până 300 a. Christ., cuceriseră mai toate slujbele: puteau fi chiar mari pontefici.

Nu mai erau acum între plebei și patricieni nici deosebiri sociale, nici deosebire politice. Erau toți egali înaintea legilor, cari acum erau scrise și cunoscute de toți; și orice plebeu, dacă eră om muncitor și cu merite, putea să ajungă oricât de sus, putea să ocupe orice funcțiune înaltă în Stat.

Această situațiune politică și socială a adus deocamdată liniște între cetățeni. Plebeii uitară pentru câțva timp nevoile

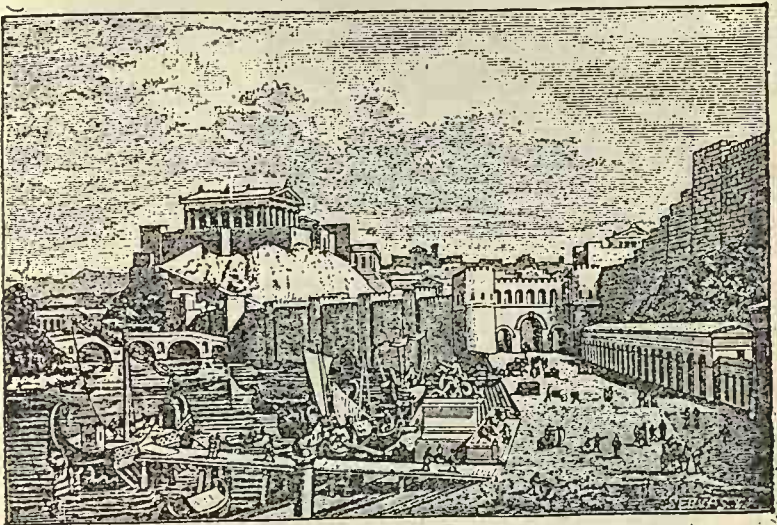

Fig. 61. Roma, cu *Capitoliul*, în timpul Republicei (Reconstituire de Prof. Bühlmann).

lor materiale; și, uniți cu patricienii, însuflețiți cu toții, dela mare până la mic, de iubirea și mândria patriei lor, purtară cu bărbăție, și mai totdeauna cu izbândă, războiul cu popoarele din Italia, precum și cu cele din afară din Italia, supunându-le rând pe rând.

Comițiile tribute și forul. — Tribunii luaseră obiceiul de a aduna pe plebei în o piață frumoasă, numită *forum*, spre a lua hotărâri în timpul luptelor cu patricienii. Aceste adunări populare se organizară cu timpul și se numiră *comiții tribute*, adică pe triburi; hotărârile lor, numite *plebiscite*, priviau la

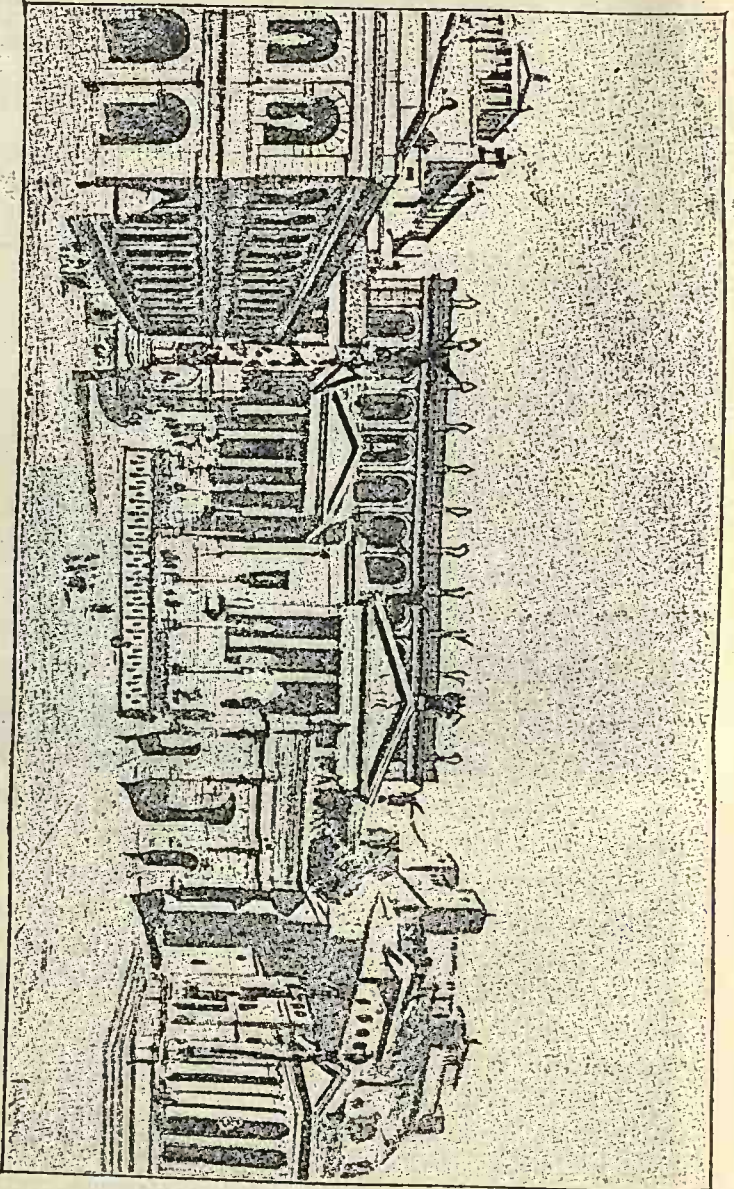

Fig. 62. Forul Roman (Reconstruire).

La mijloc în fund: Tabularium (Arhivele statului)

În stânga sus: Templul lui

Jupiter pe capitoliu.

jos: Basilica Julia

Mai jos: Templul lui Vespasian și
templul Concordiei.

Jos: Rostra (Tribuna oratorilor).

În dreapta, sus: Celăruie.

Jos: Arcul de triumf al lui Septi-
mius Sever și Basilica Amilia.

început numai pe plebei, dar mai târziu și pe patricieni.
Comitiile tribute formau adunarea poporului, deosebindu-se

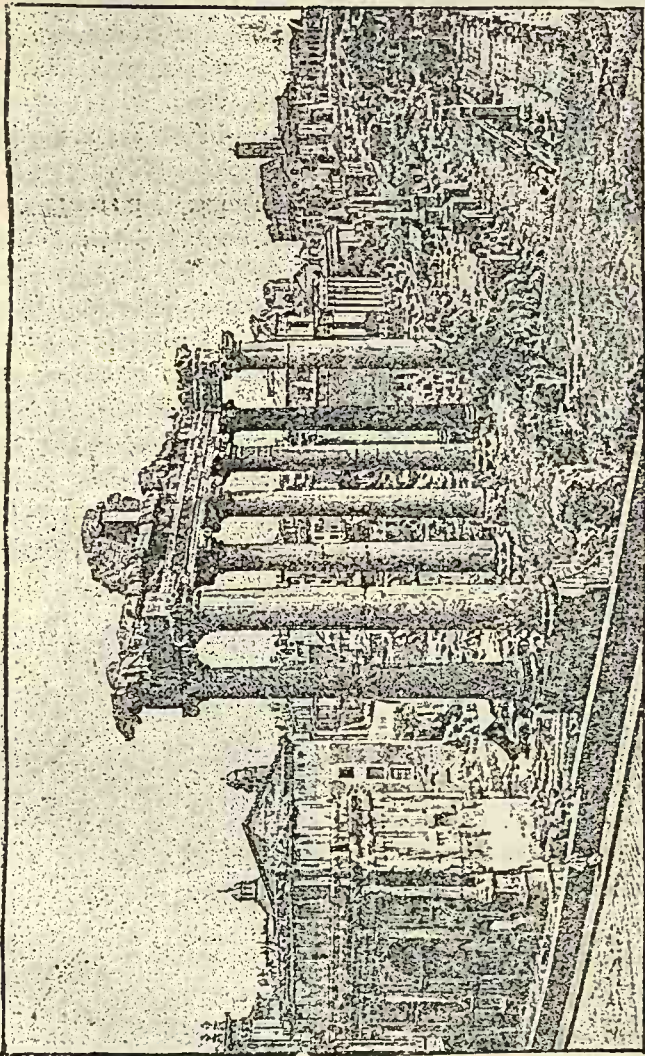

Fig. 63. Forum, în ruine. În față: templului lui Saturn. În fund, la dreapta: Coliseul.

astfel de comitiile *centuriate*, sau adunarea armatei, care numă
mă pe funcționarii romani și făcea legile.

Năvălirea Galilor (390). Camillus. — Galii, cari erau a-

Fig. 64. Din Forum. *Templul lui Castor.*

șezați în Nercul Italiei, năvăliră asupra Etruscilor, iar aceștia cerură ajutor Romanilor. Romanii ieșiră înaintea Galilor, cari înaintau chiar asupra Romei, dar fură bătuti (la râul Allia). Galii înconjurară *Capitoliul*, cetățuia Romei, luptând în zadar s'o ia timp de 7 luni, și poate n'ar fi izbutit să pătrună în ea niciodată, dacă n'ar fi descoperit un drum tainic și primejdios, luându-se pe urmele unui Roman, care intrase pe acolo în cetate. Folosindu-se de această descoperire, Galii se strecurară în timpul nopții pe furiș și erau gata să tabere fără veste

pe Romani în toiul somnului, când niște găște, simțind sgomotul, începură să gâgâe tare și deșteptară pe Romani, cari ieșiră la luptă și goniră pe vrăjmași din cetate. Dar aceștia rămânând în preajma Romei, primejdia nu încetase. Galii auzind că în țara lor au năvălit alte popoare, se învoiră să părăsească Roma, dacă li s'o da o sumă de bani destul de însemnată. Pe când Romanii cântăreau banii ceruți de Gali, căpetenia acestora aruncă în balanță și sabia lui, ca să se mai pună bani și cât trage dânsa, stri-

Fig. 65. Din Forum. O bază de coloană.

gând cu îndrăzneală Romanilor uimiți: Vai de cei învinși! (*Vae victis!*). În acel minut de umilire a Romei intră în cetate, cu ajutor dela vecini, un vestit general roman, *Camillus*, care bate și gonește de tot pe Gali.

Galii pustiiseră, prădaseră, arseseră aproape tot ce întâlneră în cale, și Roma avea înfățișarea unui oraș distrus. De aceea Romanilor le veni gândul să-l părăsească de tot și să se mute la Veii, care căzuse sub stăpânirea lor.

Camillus însă avu destulă autoritate ca să-i oprească. De aceea i s'a dat numele de *al doilea întemeietor al Romei*.

Insemnătatea lui Camillus este mare și pentru că a organizat *armata romană*, punând-o în stare să lupte de aci înainte cu izbândă și mai mare și să întindă stăpânirea Romei peste întreaga Italie, și mai departe. O dispoziție principală a lui a fost că soldații să nu mai meargă la luptă pe cheltuiala lor proprie, ci pe cheltuiala statului, atât pentru hrană cât și pentru arme. Cu modul acesta ostașul putea să stea gata de luptă oricând și mereu: armata deveniă permanentă. Schimbă și armele: în locul săbiei scurte cu două tăișuri, Camillus dete ostașilor o lance lungă de 2 metri.

Fig. 65. *Un Gal*, din cavalerie.

CUCERIREA ITALIEI

Războaiele cu Latinii și cu Samniții.

Impăcarea dintre cele două clase sociale, patricieni și plebei, egalizarea lor politică și socială, armonia și unitatea su-

fletească ce se născuse din dreptatea asigurată prin legi scrise, iar pe de altă parte noua organizare și îmbunătățire a oștirii romane dată de Camillus au întărit puterile statului roman. Popoarele ce locuiau Italia, și cari mai rămăseseră libere, căzură unul după altul sub stăpânirea Romanilor.

Războiul cu Latinii. — Latinii fuseseră încă mai de mult bătuiți și supuși de Romani, și trăiau de atunci uniți cu aceștia, luau parte cu dânșii la războaie, se înarmau ca și dânșii, ba se credeau chiar că fac parte din statul român, căci pretindeau să se aleagă și dintre ei senatori și funcționari în statul roman; și poate că Romanii le-ar fi împlinit dorința, dar ei cereau ca jumătate din numărul senatorilor și funcționarilor să fie Latini și jumătate Romani. Și fiindcă Romanii n'au primit să fie egali cu supușii lor, s'a născut războiul cu Latinii. Armata romană, comandată de doi consuli, *Manlius Torquatus* și *Decius Mus*, învinse pe Latini la Vezuv, prin jertfa de viteaz a lui *Decius Mus*. Se zice, că înainte de a se începe bătălia, amândoi consulii visară acelaș vis: că acea armată va învinge, a cărei căpetenie va muri în luptă. Și acum rămânea să se decidă: care din ei doi să aibă gloria de a muri pentru triumful patriei? Fiecare ar fi vrut căci amândoi erau viteji. S'au învoit ca acela să se jertfească, a cărui parte de armată se va părea cât de puțin că se cleatenă în fata vrăjmașului în timpul luptei. Când *Decius* văzù în toiul luptei că partea de armată comandată de el parcă începe a se da îndărăt, ieși din rânduri și se aruncă hotărât în mijlocul vrăjmașilor, cari tăbărâră cu lăncile pe el și îl străpunseră. Dar exemplul lui îmbărbătă armata romană, care birui pe Latini. De atunci aceștia rămăseră cu desăvârșire supuși Romanilor.

Războaiele cu Samniții. — Cu Samniții, cari trăiau în o parte destul de întinsă a Italiei de mijloc și de sud, și erau și numeroși și voinici, Romanii au avut mai multe războaie îndelungate.

Întâiul războiu. — Campanii, fiind în luptă cu Samniții, cerură ajutor dela Romani. Aceștia le deteără ajutor și astfel începù întâiul războiu cu Samniții, care se sfârși rău pentru Romani.

Samniții bătură groaznic pe Romani, ba încă îi umiliră amarnic, făcându-i să treacă pe toți prinșii pe sub niște furci, numite «furci *Caudine*», după locul (*Caudiu*), unde s'a petrecut această scenă, de care Romani își aduceau aminte totdeauna cu rușine.

Al doilea război.—Romanii erau hotărâți să-și războvească. Samniții, din partea lor, pricepând îndârjirea și cunoscând curajul Romanilor, căutară aliați sau tovarăși de luptă și cerură ajutor dela Etrusci și dela Sabini; dar Romanii nu le dederă pas să se unească. Cum au simțit de această alianță, se reped și bat și pe Sabini și pe Etrusci; apoi se îndreptează și în contra Samniților, îi bat și pe ei, îi silesc să încheie pace și le ia mai multe pământuri.

Al treilea război.—Dar nici Samniții nu se lăsară. Ei se unesc, după aceea, nu numai cu *Etruscii*, dar și cu *Galii* dela Nord și cu *Lucanii* dela Sud. Romanii trimit atunci o parte din armată spre Nord, care întâmpină și învinge pe Etrusci și pe Gali, apoi bat groaznic încă odată pe Samniți la *Sentin* și silesc pe toate aceste popoare să se supună Romei. Astfel până la anul 295, toată Italia de mijloc ajunsese sub stăpânirea Romanilor.

Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus regele Epirului. Unul dintre cei mai isteți și mai viteji căpitani ai timpului era *Pir*, (*Pyrrhus*) regele Epirului. Idealul lui era să-și facă o împărăție mare și să-și întindă domnia mai ales în apus, spre partea Italiei. Tocmai atunci se ivi o neînțelegere între *Tarent* și Romani, cari ajunseră acum vecini.

Tarentinii erau buni negustori, dar nu se pricepeau în ale războiului. Ei chemară deci în ajutorul lor pe regele Epirului, care primi bucurosi invitațiunea, căci tocmai i se da pirlej să-și întinză stăpânirea în părțile locului. *Pir* (*Pyrrhus*) veni cu o groază de armată și aduse și elefanți, ca să-i puie înaintea oștirii și să sperie pe dușmani. Intre armata lui și a Romanilor se dederă *trei* ciocniri înfricoșate. Ce e drept, în cele două dintâi a învins *Pyrrhus*; dar chiar după întâia victorie, (la *Heraclia*) câștigată mai ales cu ajutorul elefanților, cu cari soldații Romani nu erau obișnuiți, *Pyrrhus*, văzând că are de a face cu niște du-

șmani viteji și pricepuți la războaie, ar fi zis «Dacă aş avea eu soldați ca Romanii, aş supune lumea întregă.»

Avea și dreptate să zică așa Pyrrhus, pentru că armata lui era compusă din lefegii sau *mercenari*, oameni din toate părțile și de tot soiul, luați cu plată, cari mergeau la luptă pentru bani și pentru câștig, cum ar merge un muncitor plătit cu ziua ca să cosească ori să treere grâul altuia; pe când Romanii erau toți cetățeni, mânați la luptă de iubirea de țară și de dorul de glorie, împinși de îmboldirea eroismului lor bărbătesc și măreț; ei se luptau ca să-și apere moșia și renumele patriei. Și de aceia nu se oboseau de nevoi și nu se descurajau de o înfrângere trecătoare. Chiar dacă erau învinși odată, de două ori, tot nu se lăsau și duceau războiul mai departe, până răpuneau în sfârșit pe vrăjmaș.

Pyrrhus, om cunoscător în ale războiului, cum a văzut pe Romani, a înțeles cu ce fel de oameni are a face; și, cu toate ca i-a bătut, trimise pe amicul său *Kineas* la Roma ca să încheie pace cu dânșii. *Kineas* era un om deștept și bun de gură; și cu elocința lui era cât pe aci să facă pe senatul Roman a încheia pace, când apărură de odată un bătrân orb, senatorul *Apiu Claudiu*, (*Appius-Claudius Caecus*), care numai putea să umble de bătrânețe și era dus într'un fel de pat, numit *lectică*. *Apiu Claudiu* vorbi cu mult foc senatului și-l convinse că nu trebuie să facă pace cu un vrăjmaș, câtă vreme acel vrăjmaș se află pe pământul Italiei. *Kineas* se întoarse deci fără rezultat la Pir dar fermecat de măreția stăutului Român. Intre altele, el spunea lui Pir: «Cetatea mi s'a părut ca un templu, iar senatul ca o adunare de regi».

Nu trecu mult după aceea și Romanii trimeseră la Pir pe *Fabriciu*, un om sărac dar foarte respectat, ca să ceară prizonerii. Pir, voind să tragă pe *Fabriciu* în partea sa și știindu-l sărac, îi oferă bani. *Fabriciu* refuză, oricât i se dete. Atunci Pir voi să-l înspăimânte. Pe când vorbea cu el, trase o perdea și de odată *Fabriciu* se văzu în fața unui elefant uriaș. Demnul Roman își ținu firea și zise zâmbind lui Pir: «Nici aurul tău de ieri, nici elefantul tău de azi, nu mă fac să-mi vând patria.»

În curând îi veni și lui Fabriciu bine, să arate lui Pir ce va să zică a fi om de omenie, și îi dete o lecție cum trebuie să se poarte cineva chiar cu vrăjmașii săi. Doctorul lui Pir trimise lui Fabriciu o scrisoare, în care îi spunea că, dacă Romanii îi vor da o răsplată mare, el va otrăvi pe Pir. Fabriciu înaintă scrisoarea direct lui Pir. Acesta simțindu-se bătut de mărînimia lui Fabriciu, exclamă: «Mai ușor ai putea să întorci soarele din calea sa, decât pe Fabriciu din calea virtuții!»

În a doua ciocnire la Asculum cu Romanii învinsese tot Pir; dar după luptă se zice că Pir ar fi zis: «Încă o victorie ca aceasta și sunt perdut!» De aceea profită de prilejul că *Sicilienii*, cari se băteau cu *Cartaginezii*, îl cheamau în ajutor și părăsește Italia. După ce termină însă în Sicilia, se întoarce din nou în Italia; dar de astă dată e bătut cumplit de Romani la *Benevent* (275) și e nevoit să se întoarcă în țara lui. Astfel căzû și *Tarentul*, și prin urmare și Italia de sud, sub stăpânirea Romanilor

Armata romană. Colonii și căi militare.

Victoriile câștigate de Romani până acum și cucerirea Italiei, precum și cuceririle ce vor mai face d'acî încolo, se datoresc, în primul rând, vitejiei soldaților romani și buneii organizări a armatei romane.

Soldatul roman, țaran deprins cu muncile și greutățile câmpului, voinic, pilos și răbdător, mergea la luptă însuflețit de iubirea de patrie, ca să-și apere proprietatea sau «moșia», ba și ca să-și mărească avutul, din prada și pământul vrăjmașilor. De aceea ascultă cu sfințenie de ordinele superiorilor, eră disciplinat, supunându-se ca o mașină la voința comandantului, și urmând cu credință steagul ori unde l'ar fi dus. Așa se lega prin jurământ și își ținea jurământul până la moarte. Ducea la oboseală: mergea peste 40 km. neîntrerupt, cu greutate mari în spinare, căci, deosebit de arme, purta cu el topor, sapă, lopată ca să lucreze tabăra unde poposiau, precum și merinde pentru dcuă săptămâni.

Disciplina era strașnică. Orice nesupunere se pedepsiă cu moartea. Pentru greșeli mai mici erau bătuți amarnic. Când se întâmplă că o *legiune* întreagă să fie vinovată, dacă fugea din fața inamicului—se trăgeau soldații ei din zece în zece la sorti, și cel care eșia la sorti era omorât. Celor cari se distingeau în luptă, se dădeau tot felul de răsplăți.

Fig. 67. Soldat roman.

cari voiau să le ieă, știau să fie surprinși pela spate, că nu puteă nimeni să se apropie de tabăra și întăriturile lor, împresurate de șanțuri, garduri și de tot felul de piedici. Astfel apărați puteau înainta treptat, apropiindu-se de cetate și atunci îi spargeau zidurile, lovindu-le cu drugi mari ce aveau în cap o grămadă de fier turnat în formă

de cap de berbec; de aceea și se numia «berbec» instrumentu

Când înconjurau cetățile pe se apere așa de bine, ca să nu

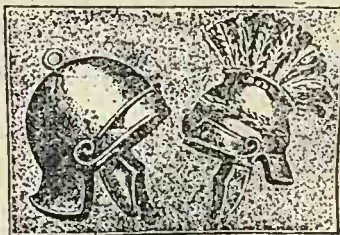

Fig. 68. O casă de legionar roman (în stânga) și una de pretorian (în dreapta).

acesta întrebuințat pentru dărămarea cetăților și care jucă pe atunci rolul tunului de azi.

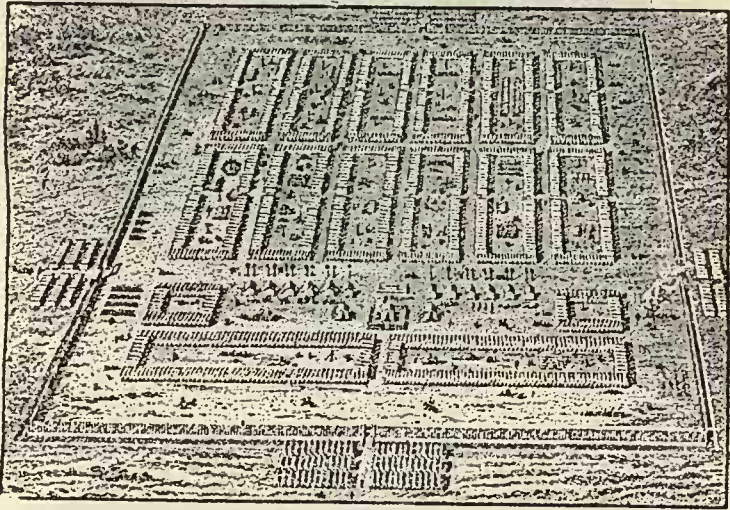

Fig. 69. O tabără romană.

Colonii și drumuri militare. — Romanii nu știau numai să se bată și să învingă și să-și mărească țara prin cuceriri. Știau și să păstreze ce au cucerit și să se folosească de biruință. Ca să păstreze ce au câștigat, puneau *colonii* militare în țările învinse: adică niște lagăre de soldați, aduși pentru totdeauna în țara cucerită și așezați acolo cu familiile lor. Coloniștii trăiau acolo, muncind pământul, care li se împărțise în loturi, dar stând mereu cu arma lângă ei, gata să sară, când suferii voiau să ridice capul, or când alte popoare străine se încercau să năvălească în ținuturile supuse stăpânirii romane.

Fig. 70. „Berbecul“.

Țările supuse și coloniile din ele se legau apoi cu centrul

puterii romane, cu Roma, prin drumuri bine lucrate, drepte

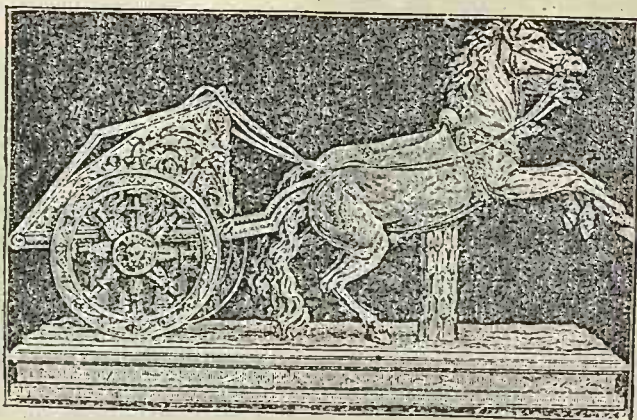

Fig. 71. Car de triunf.

și netede, pe cari putea să se repeadă numai decât armata

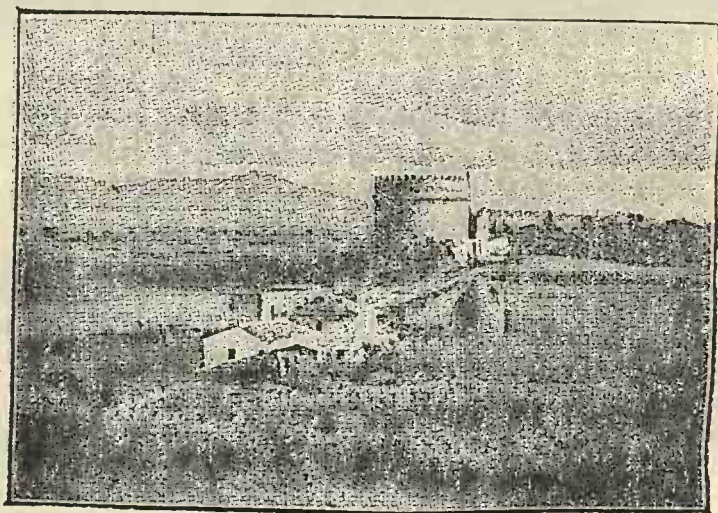

Fig. 72. Via Appia, cu mormântul Ceciliei Metella.

romană dela cen'ra, dacă eră nevoie, ca să astâmpere o revoltă
or ca să întâmpine un dușman. Drumurile acelea militare înpân-

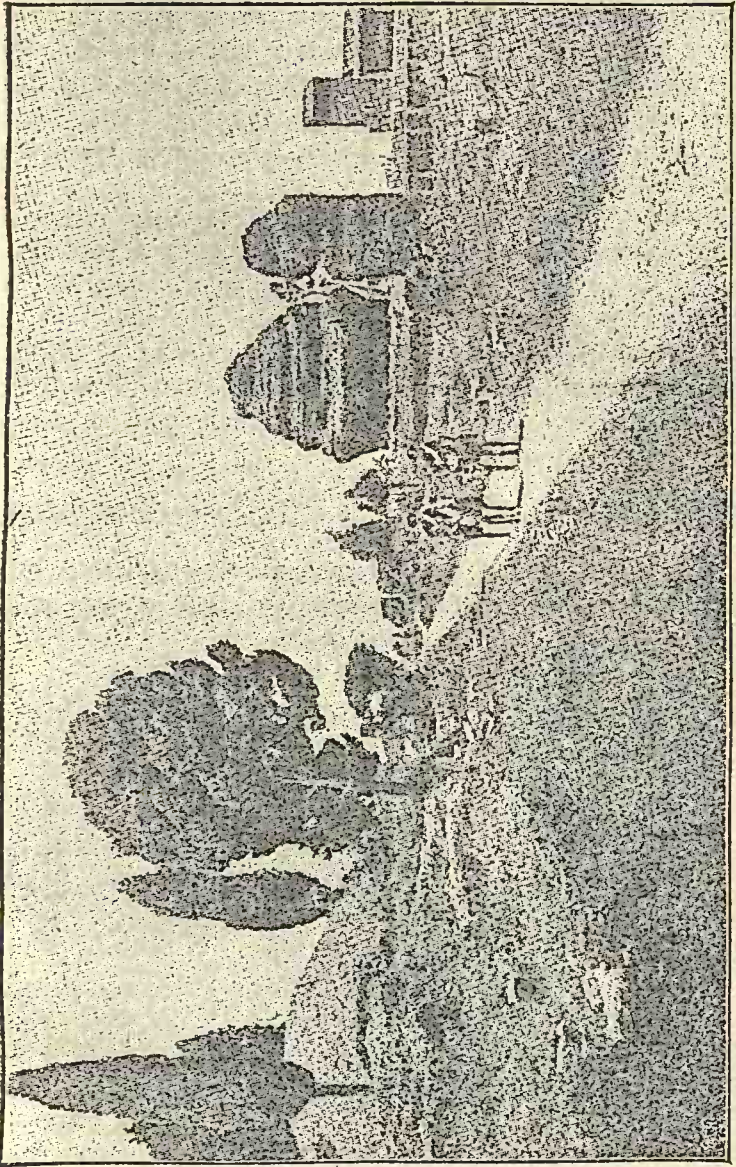

Fig. 73. O parte din *Via Appia* în finjă și azi, cu ruine antice de o parte și de alta.

zeau ca firele casei de păianjen, întreaga întindere a stăpânirii romane, ale cărei legiuni steteau gata să alerge pe ele dela Roma în toate părțile, unde se simția primejdia. Unul din cele mai vechi și mai vestite din aceste drumuri, și care s'a păstrat până astăzi, este acela care duceà dela Roma la Capua, făcut 312 în. d. Chr. și numit *via Appia*, după numele celui care l'a făcut.

Pe lângă aceste legături materiale dintre statul roman și țările supuse, Romanii întrebuițau și altele destul de puternice, ca să țină legate de dânșii sufletele celor cucerțiți. Aduceau în Roma chipurile zeilor, la care se închinau locuitorii acelor țări, și le arătau toată cinstea și slava datorită unor zei, așezându-i chiar în *Panteon*. Asta încântă și împrieteneà cu Roma toate popoarele supuse, cari se simțiau în capitala statului roman ca în patria lor proprie.

Vieța privată a Romanilor. Moravurile lor. Cincinnatus.

În timpurile de înflorire a statului roman, atunci când, dela începuturi modeste, s'a înălțat treptat, cu muncă și lupte grele,

Fig. 74. Cap de Roman (se crede a fi al tatălui lui Traian).

la puterea de stăpânitoare a multor popoare, viața privată a Romanilor era simplă. Ocupația lor era munca câmpului, războiul și afacerile statului. Fiecare cetățean era

Fig. 75. Cap de Romană. (Livia)

om politic. Când războiul bătea la ușă, lăsau plugul și apucau armele; când războiul încetă, lăsau armele și se întorceau la coarnele plugului. Astfel a făcut, în timpurile vechi, unul din cei mai însemnați cetățeni romani, *Cincinnatus*, om puternic, care ajunsese chiar dictator.

Puțină vreme găsi ai pe un roman stând acasă. Dacă trăia în oraș, îl găsi ai mai mult în *forum*, unde luă parte la ședințele senatului, or ascultă discursuri, or asistă la vre-o adunare; sau se ducea în Capitoliu, unde se săvârșiau serviciile mari religioase ale Romei; sau afară din cetate, pe câmpul lui Marte, unde se adună armata; sau se ducea la circ. Cafenele nu se aflau pe vremea aceea. Locuri de întâlnire și de convorbire erau băile, cari aveau localuri și instalații splendide, unde Romanii petreceau o bună parte din timp după amiazi.

Diminețile erau ocupați cu tot felul de treburi; luau, cum se sculau, o mică gustare (*jentaculum*), pe la 11 prânzau, (*prandium*) puțin, și tocmai pela 3 după prânz luau masa principală, *cina*, sau masa de seară. Cina dură mai mulțisor: se mâncă mai multe feluri de bucate, de regulă trei. La masă ședeau culcați într'o rână pe paturile așezate în formă de

Fig. 76. Roman cu togă.

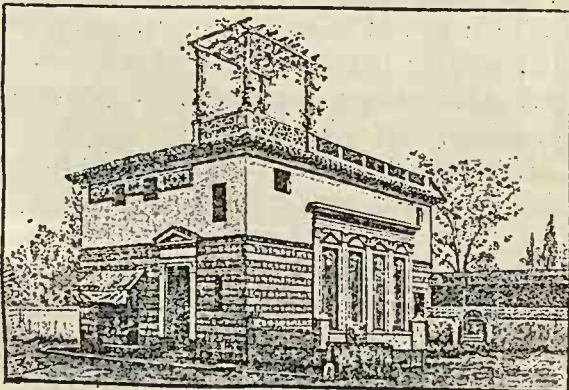

Fig. 77. O casă romană (restaurată).

potcoavă împrejurul mesei. Și mai târziu, când primejdiile din afară s'au mai împuținat și bogățiile s'au grămădit în cetate, aceste cine se prelungiau tot mai mult și se prefăceau uneori în petreceri sgomotoase, cu muzică și danțuri.

În familie, tatăl era atotputernic. Avea dreptul să facă orice cu copiii lui: să-i vînză, să-i omoare. Nimeni și nimic nu putea să-l oprească. Pe soție putea s'o gonească oricând, fără să-i ceară nimeni nici o socoteală; soția însă nu putea să plece, dacă își simțea viața grea. Așa era la început. Cu timpul, fi-rește, raporturile s'au umanizat. Putea și femeia să părăsească o căsnicie nenorocită. De altfel, soțiile romane au ajuns să se bucure de mai multă considerație decât femeia la Greci. *Matrona* însoțea pe bărbatul său și în viața din afară de casă, la sărbători, petreceri publice. În casă avea grija creșterii copiilor, până când aceștia ajungeau în vârsta de a fi duși la școală.

În școli copiii învățau să scrie, să citească și să calculeze; apoi, li se da o învățătură mai înaltă literară și juridică: adică îi faceau să cunoască ce au scris poeții și prozatorii de seamă ai patriei și legile celor XII table, de cari aveau nevoie orice Roman, ocupat cu trebile publice.

De familie se țineau și *robii*. La Romani erau foarte mulți: numai în Roma se găseau la un moment dat vreo 900 de mii. Se cumpărau din piață, ca o marfă și erau puși la tot felul de lucrări; unii din ei erau foarte pricepuți și dibaci. Dar erau în general foarte rău tratați, mai ales cei dela țară. Puși la munci grele și rău hrăniți și aproape goi, erau pedepsiți în mod crud și neomenos, când greșiau.

Robii se puteau elibera, dacă plăteau stăpânului costul cu care au fost cumpărați, sau când un stăpân mai de omenie îi elibera de bună voie și fără plată.

Înmormântările la Romani se făceau cu mare pompă. Când mortul era mai de seamă, deosebit de sunetul trâmbițelor, de cântecul flautelor și plânsetele bocitoarelor, cari mergeau înainte, urmă după el, pe lângă rudele în viață, un șir de icoane ale strămoșilor; convoiul se opriă în *forum*, unde se ținea un discurs; apoi cadav. ul era ars, și cenușa lui, adunată

în o urnă, se depuneă în mormânt, care adesea era un monument mare, potrivit cu mijloacele și situația familiei mortului. Sufletele răposaților, trecând din lumea aceasta în cealaltă, se prefăceau în zei, și familiile lor aveau grijă să se închine lor, după regulile cultului religios.

Religia la Romani. — Religia jucă un rol însemnat, și de fie-

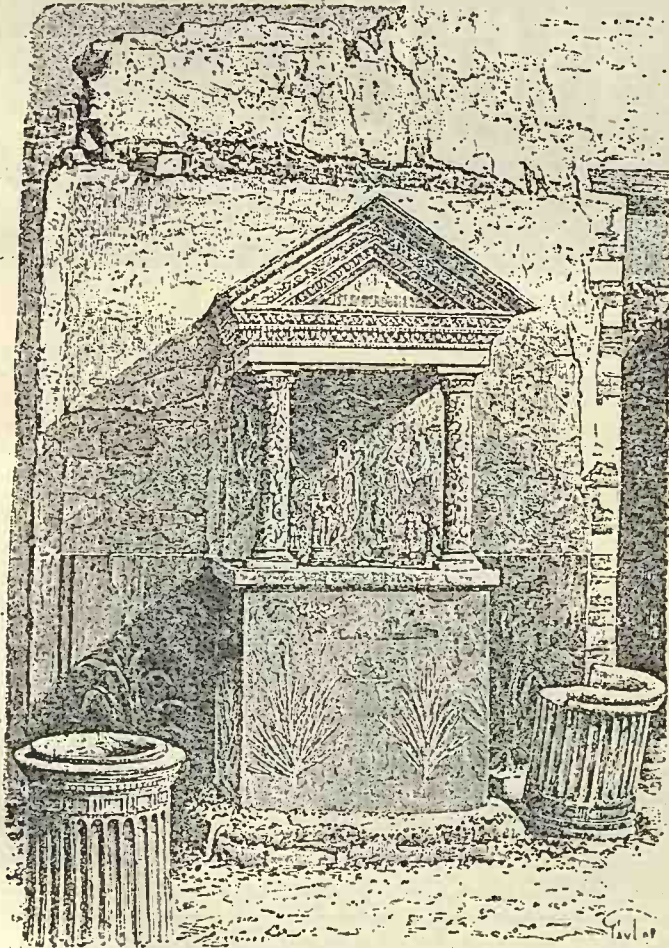

Fig. 78. *Un altar particular al unei familii. Se văd statuetele de zei și de Penați.*

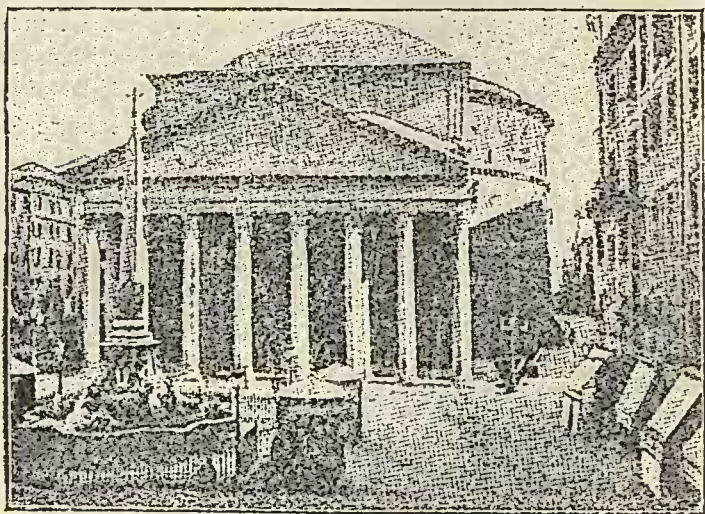

Fig. 79. *Panteonul.*

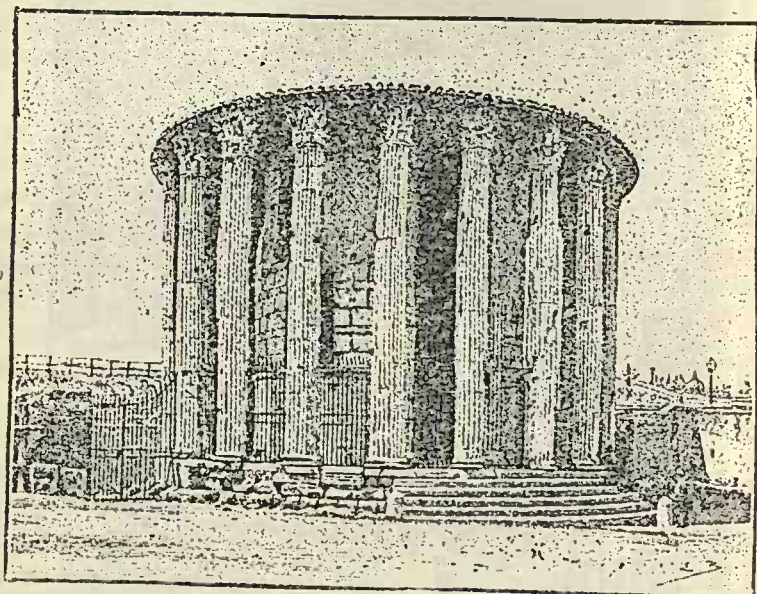

Fig. 80. *Templul Vestei*, în care se întreținea focul sacru de către cele șase Vestale, preotesele zeiței.

care clipă în viața Romanilor. Pe lângă religia comună și Zeii mari la cari se închinau toți Romanii, fiecare familie își avea zeii săi particulari, la cari se închinau numai membrii acelei familii. Aceștia erau sufletele strămoșilor, prefăcuți în zei numiți *Lari* și înfățișați prin statuete așezate pe altarul casei, și numite *Penafi*.

Cei mai mari zei, la cari se închinau toți Romanii, erau *Jupiter*, zeul cerului (*Zeus* al Grecilor); *Junona*, zeița luminii (*Hera* la Greci); și *Minerva*, zeița înțelepciunii (*Atena* la Greci). Aceștia aveau chipurile lor în statui așezate într'un templu mareț din Capitoliu: templul lui *Jupiter*. Deosebit de aceștia, alți zei însemnați erau *Marte*, al războiului; *Neptun*, al mării; *Vesta*, zeița focului sfânt; și alții, cari se aflau și la Greci, cu alt nume. La Romani găsim

Fig. 81. Una din cele șase vestale.

Fig. 82. Augur.

însă și mai mulți zei decât la Greci și unii având puteri ce le folosiau în special Romanilor, în viața lor de agricultori.

Ca să îmbuneze pe zei, trebuia să li se aducă jertfe de animale; și fiindcă nu toate animalele plăceau la fel tuturor zeilor, trebuia să se știe ce fel de jertfă să se aducă anume cutărui zeu, și în ce chip să i se aducă. — Regulele cultului erau astfel așa de multe și de complicate, încât numai cei cari se ocupau în special cu ele, adică preoții, le știau. Lor trebuia să se adreseze deci Romanii în astfel de cazuri. De aceea importanța preoților ajunsese mare. Cel mai însemnat dintre preoți era *Marele Pontifice*. El alegea pe cele șase

vestale, preotese, cari întrețineau focul sfânt, luându-le dintre fetele dela 6-10 ani ale celor mai bune familii romane. Pontificii se ocupau și cu facerea calendarului.

O categorie de preoți, cari aveau multă cătare, erau aceia cari se credeau că pot cunoaște voința zeilor după anumite semne. *Augurii* preziceau viitorul după zborul păsărilor; *haruspicii* după măruntaele animalelor sacrificate zeilor. Și unii și alții se mai luau și după semne făcute în starea cerului.

RĂZBOAIELE PUNICE.

Cartagena.—Cartagena, o colonie feniciană de pe malul Mării Mediterane, în Africa, eră, ca și țara de origine, ca și Fenicia, o țară de negustori vestiți, și statul cartaginez avea mari interese comerciale în lume. După ce se întinsese, supunând de jur împrejur cetățile de pe țărmul Africei, dela Cirene până la Gibraltar, Cartaginezii își îndreptară ochii cu lăcomie către insulele din Marea Mediterană, și mai ales către Sicilia, cu orașile bogate, și căută în toate chipurile să-și întinză stăpânirea acolo.

În curând li se prezintă o ocazie pentru aceasta, fiind chemați de *Siracuză*.

Siracuză eră cel mai înflorit oraș din Sicilia, locuit de Greci, negustori ca și Cartaginezii. Siracuzanii erau supărați de un popor, tot din Sicilia, numit *Mamertinii*, niște hoți de mare sau pirați, cari nu-i lăsau în pace să-și vază de negoț. De aceea merșeră cu armata în contra lor și îi bătură. Atunci Mamertinii cerură ajutor dela Romani. Siracuzanii, pe de altă parte, cer și ei ajutor dela Cartaginezi. Și astfel vin față în față cele două popoare: Romanii și Cartaginezii, (numiți de Romani *Poeni*) fără să fi fost nicio pricină de ceartă sau de neînțelegeri între ei. A fost greu până s'a început lupta, că d'aci încolo pareă că n'o să se mai isprăvească. Pe de o parte ambiția, pe de alta lăcomia, căci și unii și alții voiau să pună mâna pe Sicilia, i-a făcut de s'au rășboit peste o sută de ani.

Primul rășboiu punic.—*Duilii și Regulus.*—Romanii erau tari în lupta pe uscat; Cartaginezii știau meșteșugul luptelor

pe apă. Toată șiretenia Romanilor a fost : cum să facă să se bată cu Cartaginezii pe apă, ca și cum s'ar bate pe uscat. Minunea asta o realizară în chipul următor : își făcură și ei în grabă corăbii, că nu prea aveau până acum, și născociră niște scânduri cu cângi, pe cari le luară cu ei în corăbii. Cum se apropiau de o corabie cartagineză, aruncau pe ea cârligul dela scândură ; cârligul se prindea de corabia vrăjmașului, iar scândura se așeză numai bine, ca un pod, în cât Romanii, puteau să treacă pe ea din corabia lor în aceea a Cartaginezilor și să-i bată ca și când ar fi fost pe uscat, nu pe apă. În chipul acesta Romanii, conduși de *Duiliu*, câștigară întâia lor victorie pe apă. De bucurie, ei făcură lui *Duiliu*, la întoarcerea în Roma o primire triumfală, cum nu se mai văzuse până atunci.

Indulcindu-se la lupte pe apă, Romanilor le veni gust să meargă cu flota pe mare până în Africa și să bată pe Cartaginezi chiar în țara lor. Conduși de *Regul*, ei învinseră într'o bătălie navală pe Cartaginezi ; dar nu se mulțumiră cu atât, și pătrunseră chiar în Africa, îndreptându-se către Cartagina. Acolo însă nu le merse bine. Cartaginezii, ajutați de Spartani (din sudul Greciei), îi bătură și prinseră chiar pe *Regul*.

De și învingători acum în urmă, Cartaginezii ar fi vrut însă mai bine pace cu romanii. De aceia, se zice, că ar fi trimes la Roma chiar pe *Regul*, punându-l mai întâi să jure, că se va întoarce îndărăt și promițându-i că, dacă va isbuti să înduplece pe Romani a închiea pace, ei îi vor da libertatea.

Regul merse la Roma, dar singur sfătui pe Romani să continue războiul, căci în cele din urmă vor învinge pe dușmani ; apoi plecă să se întoarcă înapoi la Cartaginea, după cum promisese. Toată lumea, amicii, rudele, îl rugau să nu se dea singur în mâinile vrăjmașilor. *Regul* nu stete de loc la îndoială și se țină de vorbă, cu toate că știă foarte bine ce-l așteptă la întoarcere. Cartaginezii, văzându-l că se întoarce fără nici o ispravă, se zice, că i-ar fi tăiat pieoapele și l-ar fi pus să stea cu ochii în soare, până a murit.

Romanii, înfuriați și mai tare de pierderea suferită în Africa, contribuiră cu toții, sărac și bogat, care cu ce putu, și con-

struirea o flotă nouă, care merse de bătu așa de grozav pe Cartaginezi (la insulele *Egatiche*), încât aceștia se lăsară de război, părăsiră Sicilia în voia Romanilor și le plătiră o sumă de bani, ca despăgubire pentru cheltuelile războiului.

Astfel se sfârși întâiul război Punic. Din el Romanii se aleră cu Sicilia, care a fost, prin urmare, cea dintâi *provincie romană*, adică cea dintâi țară supusă și cârmuită de Romani, *afară din Italia*.

Al doilea război punic. — *Anibal. Fabius Maximus Cunctator.* — Cartaginezii încheiaseră pace numai de mare nevoie,

Fig. 83. Anibal.

dar cu gândul să-și răzbune, când le-o veni bine. Mai ales nu puteau suferi rușinea că Romanii au venit de i-a bătut chiar în Africa, în țara lor. Ar fi voit să meargă și ei odată în Italia și să bată pe Romani în ținuturile acestora.

Gândul acesta al Cartaginezilor îl împlini *Anibal*, unul din cei mai mari războinici ai antichității, tot așa de mare cum a fost *Pyrrhus* al Epirului, *Alexandru cel Mare* al Macedoniei și mai târziu *Cesar* al Romanilor. *Anibal*, comandantul cartaginez, se află în Spania, unde cucerise mai multe orașe și locuri, supunându-le patriei sale. Intre acele orașe era unul, care se pusese sub protecția Romanilor. *Anibal* nici n'a vrut să știe de protecția Romanilor, și l-a luat și pe acela. Asta a supărat pe Romani; și de aci încolo iar s'a rupt pacea dintre ei și Cartaginezi.

Anibal, cum se află în Spania, făcu planul uriaș să treacă Pirineii, și, pela sudul Galiei, să înainteze spre Italia, să treacă apoi Alpii și să răscoale în contra Romanilor pe toate popoarele Italiei de nord și de mijloc, apoi să meargă a înconjură și a supune chiar Roma. În adevăr, el trecu, dar cu mari greutăți, peste Alpi, munți foarte înalți; și, când ajunse, din vârfurile înghețate ale munților, jos în șes, jumătate din ar-

mata lui și perise. Cu toate acestea înaintă mai departe curajos. Romanii trimiseră trei armate una după alta în întâmpinarea lui, și el pe câte trele le nimici, rând pe rând. Roma speriată numi *dictator* pe *Fabius Maximus* și-l trimise înaintea lui Anibal. Fabius luă altă tactică cu Anibal. El nu merse furios în contra lui, să-l distrugă într'o bătălie mare și desperată. Din contră, voia numai să-l împedice de a înaintă mai departe spre Roma; voia numai să-l hărțuiască pe apucatele și câte puțin, și să-l târăgănească așa, până i s'or împuțină și soldații și banii; căci Anibal, fiind așa departe de patria lui, cu greu ar mai fi putut cere și căpăta altă armată și alte ajutoare, și astfel s'ar fi stins cu încetul în mijlocul unei țări străine. Dar cetățenilor din Roma nu le plăcea tactica asta a lui Fabius, pe care îl porecliră *Cunctator*, adică «întârzietorul». Ei erau nerăbdători să se vadă odată scăpați de pacostea de Anibal. De aceea trimiseră alți comandanți cu o mare oștire, ca să dea odată o bătălie decizivă și să desființeze în sfârșit pe Anibal. Dar socoteala lor a fost greșită, că în loc să desființeze ei pe Anibal, armata lor a fost sfărâmată în mod îngrozitor de Anibal la *Cane*, în Apulia. Se zice că dela Romani au căzut în luptă peste 60.000 oameni, adică atâția câți avusese Anibal când a plecat din Spania. Cartaginezii au cules după câmpul de război mai multe banițe de inele de prin degetele militarilor romani bogați.

Impresia produsă asupra Romanilor de această înfrângere a fost sfâșietoare. Frica înghețase inimele. Din minut în minut se așteptă ca groaznicul vrăjmaș să intre în cetate. Când aducea vre-unul vestea că «Anibal e la porțile orașului», toți se și credeau morți pe jumătate. Cuvintele acestea *Anibal ante portas* (adică «Anibal înaintea porților orașului») au rămas multă vreme la Romani cuvinte de spaimă, cum au rămas la noi «vin Turcii, or Tătarii», iar la vecinii noștrii Unguri «vin Moșii!» (adică Românii din munții Transilvaniei).

Cu toate acestea, Anibal nu îndrăsnî să meargă și asupra Romei. Nu eră sigur de izbândă. I se împuținase și lui oastea. Abia avea vre-o 25 mii de oameni, când se coborâse din munți

Alpi. În atâtea bătălii mai perduse și el ostași; apoi acum în urmă, la Cane, dacă au căzut 60.000 numai dela Romani, negreșit că și dela el trebuie să fi căzut câte-va mii.

De aceea, tocmai când se apropiase de ținta lui, a trebuit să se oprească și, în loc să se îndrepteze spre Roma, o luă în jos spre Capua, în Campania, așteptând să-i vină mai întâiu ajutor de oști și de bani din țară.

În vremea asta, cele ce se petreceau la Roma îți umpleau inima și de milă, dar și de respect și de admirație. Toată lumea eră în doliu. Dar spre a se pune capăt jălaniilor și a se putea gândi mai liniștiți la mijloace de apărare și de luptă, senatul poruncise să se împuțineze zilele de doliu, și să nuse mai adune lumea în piețe. Iar spre a se împedica alarmarea cetățenilor cu știri neplăcute, se așezase la porțile orașului niște ostași, cu ordin de a anunța pe cei ce intrau în Roma că nu e voie să se răspândească vești triste în cetate. Apoi toți se înarmară, chiar băeții de 17 ani și chiar robii, cari nu mai luaseră niciodată parte la războiu. Astfel că Romanii deveniră din nou gata de luptă.

Dar tocmai atunci Anibal stă mai rău. Din țară nu-i venia nici un ajutor. Acolo ajunsese la cârma statului un partid, care persecută pe partidul din care făcea parte Anibal. Comandantul cartaginez, văzându-se părăsit de patria sa, ceru ajutor dela străini, și anume dela *Siracuzani*, dela *Regele Macedoniei*, chiar dela *Regele Siriei*, și trimise știre și fratelui său din Spania că e în mare nevoie. Regele Siriei ar fi vrut să vină, dar nu putu, căci Romanii, ca să-l împedice, i-au făcut de lucru în țara lui, răsculând niște provincii de pe acolo. Regele Macedoniei veni, dar fu bătut. Fratele lui Anibal asemenea veni, tot pe drumul croit de Anibal, dar și el fu bătut.

Rămăsese *Siracusa*. Romanii o înconjurară, dar nu putură s'o ieă decât cu mare greutate, pentrucă pe timpul acela trăia în *Siracusa* învățatul *Arhimede*, care născocia fel de fel de mijloace istețe, spre a face rău flotei romane, fără nici o bătaie. Anume, el a inventat niște pârghii lungi, cu cârlige la

capăt; când se apropiă vre-o corabie de cetate, numai se ridică pârghia, apoi se lăsă ca din cer, înhăță corabia, o ridică în sus și apoi o trântiă din înălțime cu așa putere, încât corabia se făcea fândări. N'a fos destul atât. Arhimede a mai inventat niște oglinzi, cari strângeau și îndreptau razele soarelui pe pânza corăbiilor romane; astfel că, din chiar senin, corăbiile se aprindeau și ardeau, de se miră și Romanii ce să fie asta.

Cu toate acestea, Romanii tot învinseră și intrară în cetate. Se zice că Arhimede eră așa de ocupat cu știința și așa de cufundat în gânduri, că nici nu știă de intrarea vrăjmașilor în oraș, și se trudea cu mintea ca să dezlege, pe nisip, o problemă de geometrie. Un soldat roman, trecând pe acolo, și călcând peste liniile lui de pe nisip, Arhimede, supărat, îi strigă: «Nu călcă peste circumferințele mele!» Soldatul, necunoscând cu cine are aface, îl ucise, cu toate că eră ordin dela comandantul lor să nu omoare nimeni pe marele învățat și matematic siracuzan.

Anibal, rămas singur, fără ajutor, se retrase în Bruțiu și așteptă acolo împrejurări mai favorabile. Dar, după cât-va timp, i se aduse o veste grozavă. Flota romană ajunsese în Africa și cetatea Cartagina eră înconjurată. Comandantul roman, care făcuse aceasta, se numiă, *Scipion*.

Scipion Africanul.—Scipion fusese până atunci în Spania, unde trecuse mai de mult, ca să ia cetățile supuse de Cartaginezi. Venindu-i bine și unindu-se cu regele Numidiei, se hotărî să atace și el pe Cartaginezi chiar în Cartagina, după cum Anibal atacase pe Romani chiar în Italia.

Acum se schimbase rolul. Cartaginezii, cu inima înghețată de frică, chemară pe Anibal din Italia. Anibal plecă în grabă,

Fig. 84. Publiu Scipion Africanul.

căci de unde credeà că o să distrugă el Roma, vedeà că acum Cartagena erà să fie distrusă de Romani. La *Zama* (în 201 a. Chr.) se dete o mare bătălie, în care Scipion învinse pe Anibal. Cartaginezii cerură pacea și se obligară să-și arză toată flota de războiu, să plătească și de astă dată o sumă mare de bani, ca despăgubire de cheltuelile războiului, și să nu mai facă de aci încolo nici un războiu cu nimeni, fără voia Romanilor.

Astfel își pierdù Cartagina independența, legându-se să asculte de ordinele Romei; iar Roma își întinse stăpânirea, afară din Italia, peste insulele dintre Italia, Spania și Africa, precum și peste mai multe locuri și orașe din Spania, cari mai înainte erau ale Cartaginezilor.

Al treilea războiu punic. Cucerirea Cartaginei, (149—146). Scipion Emilianu.—Un vecin al Cartaginei, regele Numidiei, bizuindu-se pe prietenia lui cu Romanii, nu o lăsà în pace: îi răpià mereu din pământuri. Cartaginezii, ținându-se de jurământul dat Romei, nu începù războiu cu Numidia mai înainte d'a se plânge la Roma de nedreptățile suferite din partea vecinului lor. Senatul Roman trimise la fața locului mai mulți cetățeni de frunte, între cari și *Caton*, să cerceteze cine aveà dreptate.

Când văzură cetățenii romani, mai ales *Caton*, cât de frumoasă și de bogată se făcuse Cartagina în așa scurtă vreme, se umplură de ciudă și de grijă. Ei se gândeau că acest popor, care se ridică așa de repede după o înfrângere, erà încă periculos și puteà pe viitor să aducă alte necazuri poporului roman. De aceea, dânșii nu dederă dreptate Cartaginezilor. Când se întoarseră la Roma povestiră cele văzute; și *Caton*, care erà un om vestit prin patriotismul, prin virtuțile și prin elocuența lui, ori de câte ori vorbeà în Senat, își terminà cuvântarea cu vorbele: «In sfârșit, sunt de părere că trebuie distrusă Cartagina», *Carthago delenda est*. El repetă această frază de atâtea ori, încât Romanii intrară la grijă și se gândiau cu tot dinadinsul să scape odată de teama Cartaginei și să-și asigure liniștea pentru viitor.

Prilejul unui război se ivi numai decât. Cartaginezii, văzându-se mereu hărțuiți de regele Numidiei, luară armele și începură să se apere, ca orice popor în primejdie. Romanii, cum auziră de aceasta, le imputară că fac războiu fără voia lor și că sunt vinovați de călcarea tractatului. Indată trimiseră o armată în contra lor.

Cartaginezii, cari nu se așteptau la un războiu cu Romanii, erau nepregătiți de luptă; deci trimiseră soli de pace, ca să le spună, că ei n'au voit să supere Roma. Consulii, cari comandau armata romană, le răspund că îi iartă, dacă vor aduce și vor predă toate armele și toate corăbiile. Cartaginezii ascultară și cărară în tabăra romană armele și corăbiile ce aveau.

Atuncii consulii, văzând vestita Cartagină fără nici un mijloc de apărare, ziseră trimișilor ei: «Acum să vă luați tot ce mai aveți în cetate și să vă mutați cu toții, ca să vă faceți alt oraș mai departe de țărmul mării».

Intorcându-se solii în cetate și spunând aceste lucruri, Cartaginezii cad într'o furie nebună;ucid pe soli,ucid pe aceia cari dăduseră armele și corăbiile în mâinile Romanilor,ucid pe Italienii cari trăiau în oraș,și încep să se prepare de luptă cu zorul și neastâmpărul omului în desperare. N'aveau lemne, să-și facă corăbii: scot grinzile și drugii de pe la case și de pela temple, și-și fac. N'aveau material să-și construiască arme: femeile își tăiară părul lor cel lung și-l deteră cetățenilor, să-și împletească coarde de arcuri și funii de corăbii. N'aveau fer și bronz, să-și făurească sulife: își topesc sculele de aur și de argint, și își făuresc.

Un șir de lupte desperate, lupte pe viață și pe moarte, încep. Romanii suferiră, în timp de un an de zile, mai multe înfrângeri. Atunci li se trimise dela Roma în ajutor *Scipion Emilianul*, nepotul bătrânului Scipion, care bătuse la Zama pe Anibal. Scipion Emilianul isbuti să înconjoare orașul și, după doi ani, să pătrundă în el. În oraș însă se încinse o luptă îngrozitoare între Romani și Cartaginezi, cari-și apărau cu desnadejduire stradă cu stradă și casă cu casă. De pela fe-

restrele locuințelor înalte de cinci și șase caturi, aruncau locuitorii, cari cu ce apucau asupra soldaților romani. Soldații, nemai putând înainta, se urcară, cum putură, pe acoperișul caselor, luptându-se cu locuitorii, cari se aflau de desubt, și sfărâmand tot ce găsiu înaintea lor. Șase zile și șase nopți ținū acel măcel furios. Apoi Scipion porunci să se dea foc caselor dărâmate și Cartagina arse continuu 17 zile; iar pe locul unde se înălțase odată trufașa rivală a Romei, Scipion puse să tragă cu plugul, ca să se piarză și să se uite chiar urma existenței ei.

Astfel se stinse Cartagina la anul 146 a. Chr., după 668 de ani dela întemeerea ei; iar ținuturile ei se prefăcură în *provincie romană*.

Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei.

Republica romană creștea mereu și devenea tot mai temută de vrăjmași. Ea nu putea să uite că regele *Macedoniei și Siriei* se uniseră cu Anibal, când Roma eră în mare strâmtorare; și doriă să-și răzbuze. Da aceea, fiind acum liniștită despre partea Cartaginezilor, profită de certurile ce se aflau între Greci și a Macedoneni, și veni în ajutorul Grecilor. După două mari bătălii, Macedonia fu supusă și împărțită în mai multe republici, cari ascultau toate de Roma, (la anul 168 a. Ch.). Dar un an după ce se declară al doilea războiu punic, Macedonia se resculă, unindu-se cu popoarele tracice. Roma trimise imediat oaste în contra ei, o supuse și, de astă dată, o prefăcu în *provincie Romană* (148 a. Chr.).

Regele Siriei, Antioch, îndemnat de Anibal (care, după înfrângerea patriei sale, fiind prigonit de Romani, fugise la curtea lui) și înpins de nenorocul lui, trecu și el cu armata în Grecia; dar și el rămase învins de Romani, și perdū mai multe ținuturi.

Intre condițiile de pace, Romanii îi puseră și predarea lui Anibal. Eroul cartaginez, decât să cază în mâinile vrăjmașilor,

luă mai bine singur otravă, zicând: «Haide, să scap pe Romani de frica mea!»

Pentru că și *Grecia* se unise cu Macedonia, armata romană trece și în Grecia, dărâmă Corintul și în scurt timp preface toată țara în *provincie romană*, sub numele de *Achaia*, la anul 146 a. Chr., adică tot în anul în care se arse și Cartagina.

Astfel, în trei ani, răpuse puterea romană trei țări vestite în istorie.

Starea Romanilor după cuceriri. Influența culturii grecești.

Intinderea statului Roman coprindea acum (până la 133 în. de Chr.) 8 provincii, și anume: 1) *Sicilia*, 2) *Corsica și Sardinia*, 3) *Spania de dincolo de Ebru* («Hispania citerior»), 4) *Spania de dincoace de Ebru* («Hispania ulterior»), 5) *Iliria*, 6) *Macedonia cu Ahaia*, 7) *Africa*, și 8) *Asia*.

Aceste provincii erau cărmuite de câte un fost consul sau fost pretor, numit *proconsul* și *propretor*, cari erau, fiecare în provincia sa, tari și mari. Ei inspectau provinciile, ei judecau, ei îngrijeau să se plătească regulat dările provinciilor către statul roman. Erau ajutați de o mulțime de slujbași, din cari cel mai însemnat era *cestorul*, care se ocupă numai de partea bănească, de finanțele provinciilor.

Multe războaie și marea întindere a republicei au adus, odată cu pacea, o perioadă de ferbere și de turburări în statul roman. Cum au conținut luptele din afară, cum a încetat sgomotul asurzitor al armelor, începură să se audă din nou plângerile de nemulțumire ale asupriților și să iasă iar la iveală relele sociale, politice și economice.

Unele din aceste rele erau vechi, altele erau noi. Cele noi erau multe, cele vechi se măriseră.

Este adevărat că plebeii din Roma căpătaseră drepturi politice egale cu patricienii. Dar acum se ridicau popoarele aliate din Italia, tovarășii de luptă ai Romanilor, *sozii*, cum se

numiau, și cereau și ei să fie considerați ca cetățeni romani, să aibă și ei drepturi ca tovarășii lor din Roma, că și ei făceau parte acum din miezul statului roman; și ei își vărsaseră sângele pentru creșterea republicei.

E adevărat, asemenea, că vechile deosebiri sociale dintre plebei și patricieni, se desființaseră. Dar în locul deosebirilor de naștere venură cele de avere și de poziție socială sau de rang în funcțiune; adică în locul aristocrației de naștere se ivi *plutocrația* (aristocrația de avere) și *biurocrația*, (cea de funcțiuni).

Familiile, din care ajunsese odată cineva consul, censor, pretor, chiar tribun, etc., credeau că numai lor li se cade să ocupe aceste slujbe înalte în stat. Membrii din alte familii erau înălțurați: anevoie isbutiră câte unul să se ridice ceva mai sus, și atunci eră privit ca un «parvenit», eră poreclit «*homo novus*», om nou.

Dar deosebirile, cari se înmulțiseră, crescuseră și începură acum a deveni tot mai periculoase pentru pacea, prosperitatea și chiar viața statului, au fost cele de avere sau *economice*. Războaiele neconținute de până acum îmbogățiseră pe unii; aduseseră însă în cea mai neagră sărăcie pe poporul nu numai din Roma și din Italia, în genere, dar și din celelalte provincii.

Strămtorați de nevoi, oamenii din popor alergau la aristocrați să se împrumute. Cei cari aveau pământuri, și le vindeau. Moșiile nobilimii creșteau astfel mereu, pe când poporațiunea de jos ajungea în sapă de lemn. Mulți din ei rămâneau pe drumuri și fără nici un căpătâiu, adică *proletari*. De lucru nu găseau, căci nobilii își lucrau pământurile cu robi, cari se înmulțiseră din cauza războaielor și nu costau mai nimic.

Ce eră să facă acești oameni? Două căi le rămâneau deschise. Unii se făceau hoți, mai ales *piraiți* sau *corsari* (hoți de mare). Din toate provinciile se strânsese, par'că s'ar fi învoit, o mulțime de oameni fără rost și se organizase în cete mari și numeroase, cari cutreeră în lung și în lat Marea Mediterană și jefuiau corăbiile negustorilor.

Alții se îndesau în Roma. Piețele gemeau de oameni fără

căpătâiu. Altminteri, aceștia trăiau aici destul de bine. Se găseau nobili, cari îi țineau pe mâncare și pe băutură, ba îi duceau și la teatru. De ce oare? Cei mai mulți dintre acei săraci se bucurau de drepturi politice. Aristocrații aveau nevoie de voturile lor. De aceea, le dădeau mese, le împărțeau grâu, îi duceau la circ; iar plebeii, la rândul lor, votau cum le ordona cel care îi dăruia cu *pâine și cu teatru* (*panem et circenses*). Nu e vorbă, chiar Statul îngrijea să aibă proletarii ce mânca și să nu-i audă urlând de foame, ca niște fiare sălbatece. Altfel nici n'ar fi știut cum s'o scoată la capăt cu ei. Ce e drept, unii aristocrați, mai cu prevedere, propuseră pentru acest rău social alt leac decât acela de a hrăni Statul, ca pe niște trântori, pe cetățenii scăpătați, dându-le grâu din hambarele publice. Oamenii politici mai cu prevedere înțeleseră că numai când se va regula ca și acești nevoiasii să-și aibă casa lor și masa lor, să-și aibă o bucată de pământ prin care să trăiască din munca lor, numai atunci o să fie liniște și ordine în Stat. Dar propunerile acestea au reușit numai cu greu și cu mari lupte.

Dintre cei cu dare de mână, mai cu seamă aristocrații, mulți începură a se îndulci la bani și căutau să-și mărească mereu comorile. Dacă se duceau ca pro-consuli sau pro-pretori în vre-o provincie, se gândeau mai mult cum să-și strângă avere decât cum să administreze provincia spre binele locuitorilor. Provinciile ajunseseră, pentru frunțașii Romei cei lacomi, un câmp de jaf, un fel de vaci de muls. Cei cari întreceau pe toți în aceste jafuri, erau cavalerii, niște nobili, cari se ocupau mai mult cu afaceri bănești, ca banchierii. Sub numele de *publicani*, ei luau în arendă, sau antrepriză, veniturile statului roman din provincii. Pentru o sumă oare-care de bani, pe care o plăteau statului roman, ei câștigau dreptul să pună pe locuitori fel de fel de taxe și de vămi.

Astfel, de unde mai înainte Romanii se întreceau să ocupe funcțiuni în stat numai pentru onoare și spre a-și arăta meritele și valoarea lor personală, astăzi ei se gândesc la slujbă numai ca la un mijloc de îmbogățire. Se sileau să ajungă consuli ori

pretori, nu atât spre a face servicii statului în această funcțiune, ci mai mult spre a putea fi trimiși ca pro-pretori, sau pro-consuli în vre-o provincie, ca astfel să-și adune acolo avere.

Pecât erà de multă lume sărăcă la Roma și în toată Republica romană, pe atât ajunsese de bogați unii din frunțașii Statului. Aceștia, ne mai știind ce să facă cu banii, se întreceau în lux, în petreceri și în cheltueli vanitoase. Banchetele la unii nu se mai isprăveau; hainele scumpe și mâncările alese se căutau pe întrecute de bogătași, încât Senatul se văzù nevoit să facă legi pentru a opri luxul, a împușină banchetele, și a stânjenî risipa. Romanii însă nu mai ereau cei de mai înainte, simpli, moderați, cumpătați, virtuoși. Văzuseră modul de traiu și moravuriie altor popoare, unele culte dar decăzute, altele inculte și barbare,—și se molipsiseră.

Nenorocul lor a fost mai ales că au cunoscut pe *Greci* tocmai în timpul când aceștia se aflau într'o stare de stricăciune și de corupție mai rea decât ori-când. Spiritul grecesc a pătruns ca un duh rău în sufletul Romanilor, i-a amețit și i-a făcut să-și piardă capul.

În zadar se vor face legi, ca să împiedice pe Romani dela calea greșită, pe care apucau. În zadar vor fi povețele și pildele unor bărbați, cum era *Çaton* și unor femei, cum erà *Cornelia*. Nimic nu-i va putea reține pe povârnișul căderii lor morale, care va duce statul roman, de aici încolo, încetul cu încetul, către prefacere, descompunere, decădere și ruină.

Fără îndoială statul roman va mai crește și de aci înainte în afară, atât sub forma de guvern republicană, cât și, mai târziu, sub forma de *imperiu*. Mărirea lui va durà de aci înainte încă mai multe secole; însă vermele, care va roade încetul cu încetul acest uriaș mândru și falnic, îl vedem încă de pe acum pătrunzând în inima lui.

Chiar întinderea în spațiu va da statului roman neconținut de lucru și de gândit. El va avea să lupte mereu, când cu vre-un vrăjmaș care năvălește peste hotarele lui depărtate; când cu vre-o provincie sau cu vre-o țară supusă, care se revoltă. Și cu cât își va lărgi mai mult hotarele, spre a cuprinde mai

multă lume în ele, cu atât aceste neazuri și supărări vor crește necontonit.

Cato Censorius. Grachii și legile agrare.

În pragul acestei epoci de frământări sociale și de descompunere morală, privim cu admirație chipul venerabil al bătrânului *Caton*.

Caton, văzând stricăciunea moravurilor din timpul său, doriă să îndemne nu numai cu vorba, dar și cu fapta, prin exemplul viu al vieții sale, pe concetățeni la o viață mai modestă și mai sănătoasă. El, și în mâncare și în îmbrăcăminte, eră cât se poate de simplu și de cumpătat; nu bea decât apă; critică cu asprime pe toți cari făceau lux; își petrecea viața în familie, crescându-și singur copilul, observându-i cele mai mici mișcări, ascultându-i cele mai neînsemnate întrebări; iar când copilul se făcù mare, tot *Caton* îl învăță literatura, el istoria, el legile țării, el călăria, el arta războiului, el îl învăță înnotatul, el îl învăță să rabde frigul și gerul. Iubiă viața de țară, se ocupă cu lucrarea pământului și a scris și cărți de agricultură.

Când a fost censor, nici un om vițios ori compromis nu putea să pătrună în Senat, din cauza lui. De aceea i-a și rămas numele de *Caton* «*censur*». A fost foarte mâhnit când a căzut legea, prin care el pro-

Fig. 85. Cornelia, mama Grachilor.

puneă ca femeile romane să nu aibă voie a purta haine luxoase.

Dintre matroanele romane, aceea care se potrivea în virtute și demnitate cu *Caton*, este *Cornelia*, fiica lui *Scipion* distrugătorul Cartaginei, numit și *Africanul*. Dânsa avu doi fii: pe *Tiberiu Grach* și *Caiu Grach*. Rămânând văduvă, toată grija vieții ei a fost cum să-și crească mai

bine copiii, cum să pună în inima lor tăria sufletului, dulceața caracterului, sentimentul dreptății și al umanității, și cum să facă din ei niște luceferi morali ai societății.

În realizarea acestui ideal își puneă dânsa mândria și gloria. Fiind cerută în căsătorie de regele Egiptului, ea respinse fala de a deveni regină pentru fala de a forma niște oameni iluștri din fii săi.

Odată veni la Cornelia o matronă gătită ca în zile de sărbătoare și începî, între altele, să-și laude și să-și arate sculele sale prețioase, brățările și tot felul de juvaeruri. Cornelia luă atunci de mână pe cei doi fii ai săi, pe Tiberiu și pe Caiu, și îi prezentă mosafirei sale, zicând: «Iată și sculele mele!»

Matroana cea gătită se rușină și înțelese că adevărata podoabă a unei femei sunt copiii bine crescuți de dânsa. După cum vom vedea îndată, Cornelia aveă dreptate să fie mândră de fii săi.

Frații Grachi.— *Tiberiu*, cel mai mare dintre frații *Grachi*, alegându-se tribun (la anul 133 a. Ch.), repetă propunerea agrară a lui *Stolon*. Susținî să nu aibă voie nimeni să-și vînză moșia, și ceru să se împartă celor săraci averea rămasă ca moștenire statului roman dela regele Pergamului, spre a-și putea procura și ei uneltele necesare la lucrarea pământului.

Aristocraților nu le veneă la socoteală nici acum o astfel de propunere. Ei traseră în partea lor pe unul din tribuni și-l făcură să strige *veto!* când eră să se înceapă discutarea legilor lui Tiberiu Grach. Atuncia Tiberiu Grach, văzând că însuși un tribun împiedică o reformă cerută de interesele poporului, se înfură și căzî și el în altă greșeală, anume: stăruî de popor să aleagă numai decât alt tribun în locul celui netrebnic. Prin aceasta se călcă însă legea, foarte însemnată, prin care orice tribun eră *inviolabil*, cât timp se află în funcțiune. Legile lui Tiberiu Grach de bine de rău se votară; dar n'au avut când să se pună în aplicație, căci aristocrații puscseră gînd rău lui Tiberiu Grach, și când acesta voi să se aleagă tribun și pe anul viitor, ca să-și poată termina reforma, îl uciseră, și atunci ne mai fiind cine să se ocupe deocamdată de legile agrare, ele se uitară, pînă ce se ridică *Caiu Grach*.

Cum se alese *Caiu Grach* tribun, la zece ani după moartea fratelui său, stăruî numai decât să se pună în aplicare legea agrară votată atunci. Mai ceru să se împartă teritoriul Car-

taginei la 6.000 de cetățeni, și să se dea *dreptul de cetățeni romani* tuturor *soșilor* din Italia. Această propunere din urmă nu se primi de nimeni; ea supără chiar pe poporul din Roma. Celelalte se admiseră, deocamdată. Dar nobilimea, ca să compromită pe Caiu Grach, luă altă cale decât aceea pe care o urmase față cu Tiberiu. Puse pe un tribun să facă propuneri și mai populare decât ale lui Caiu, anume să ceară pământ pentru 36.000 oameni, și încă nu în locurile sterpe ale fostei Cartagine, ci chiar în Italia. Negreșit, aceste pretenții, fiind prea mari, nu puteau fi primite; dar poporul amăgit, când văzù că altul le dăruia mai multe bunuri, se înstreină de Caiu și nu-l mai alese tribun. Caiu înțelese intriga, și voi să lupte mai departe. Dar aristocrații îi puseseră și lui gând rău. Caiu Grach, ca să nu cadă în mâinile vrăjmașilor, cari uciseră pe mai mulți din partizanii lui, ordonă singur unui sclav să-l omoare.

Perind și Caiu Grach, legile agrare căzură din nou. Ba chiar se oprì d'aci încolo de a se împărți pământ la popor. Astfel că mizeria crescù și mai mult, și vremuri grele se apropiu pentru Roma.

Cornelia care trăi după moartea fiilor săi, mândră de curajul și de gloria lor, măhnită de sfârșitul lor cel trist, se retrăsese la o moșie a sa din Campania, unde veniau s'o vază, s'o admire și s'o consoale nu numai Romanii, dar și străinii, cari auziseră de Scipion, tatăl ei, și de Grachii, copii ei. De câte ori lăudă cineva pe ilustrul cuceritor al Cartaginei, Cornelia nu uită să pomenească și de fii săi zicând: «Au fost demni de memoria tatălui meu. S'au jertfit pentru tot ce este mai înalt: pentru binele poporului».

Poporul a înțeles mai târziu cât de mult l'au iubit fii demnei matroane romane, Cornelia; și când o vedeà pe dânsa, mama lor, trecând pe stradă, se dedea în lături cu respect, șoptindu'și: »Mama Grachilor!» Iar după moartea ei, îi ridică o statuă, pe care se săpă inscripțiunea dorită de dânsa, ca cea mai mare onoare: «*Cornelia, mama Grachilor*»

MARIU. Războiul cu Soșii, cu Jugurta, cu Cimbri și Teutonii. — Acum începe o epocă foarte tulbură pentru statul roman. În câțiva ani numai, el are de luptat *la hotare*, în Africa, în Nordul Italiei și în Orient, ca să astâmpere pe

supuși sau ca să gonească pe năvălitori; are de luptat în Marea Mediterană cu *pirații*, cari deveniseră nesuferiți; și ce e mai greu și mai trist, are de luptat chiar în Italia cu *Soții*, apoi cu *Sclavii*, cari se revoltaseră; ba încă, spre culmea nenorocirii, chiar în Roma încep lupte sângeroase între cele două partide, și anume; partidul poporului sau *democratic* și al nobilimii sau *aristocratic*.

La aceste diferite lupte iau parte deocamdată doi bărbați: *Mariu*, un fiu de țăran, voinic, muncitor și curajos, în fruntea democrațiilor; Sulla, un nobil mândru și ambițios, în capul aristocrațiilor.

Acești doi bărbați au fost mai toată viața lor rivali; se întreceau care să câștige mai multe victorii, ca să se recomande și să poată veni la putere.

Mariu purtă războiul cu *Jugurta* regele *Numidiei*, și-l învinse; cu *Cimbrii* și *Teutonii* cari năvăliseră în Italia pela nord, și-i învinse și pe ei. Atunci fu trimis și în contra *Soților*, cari, văzând că nu li se ascultă cererile, se hotărâseră să-și facă un stat deosebit al lor, cu altă capitală, cu alți consuli, și să nu mai știe de Roma. *Mariu* porni în contra lor; dar fiind-că, în fundul inimei, el simția că *Soții* erau nedreptățiți de statul roman și recunoștea că cererile lor erau întemeiate, nu putea să se bată din toată inima cu ei.

Lui *Mariu* se datorește o reformă însemnată a *armatei romane*. Până acum ostașii erau recrutați numai dintre cetățeni, cari, după ce se isprăvea războiul, se întorceau acasă, fiecare la trebile și îndeletnicirile lui. *Mariu* introduse obiceiul de a lua soldați dintre oamenii cari nu aveau nici un alt mijloc de existență și cari pentru o plată, pentru o *soldă*, se făceau soldați de *meserie*, rămânând ostași toată viața, în permanență sub steag și gata de luptă.

SULLA. Luptele cu Soții, războiul cu Mitridate. Dictatura și prescripțiunile lui Sulla.

Văzându-se că *Mariu* nu are izbândă definitivă în contra *Soților*,

fu trimis *Sulla*, aristocratul, care ne având de ce să țină cu Soții sau Italicii, îi bătù numai decât. Dar Italicii tot câștigară cu astă ocazie; căci se acordă prin o lege dreptul de cetățenie aceloră dintre ei, cari nu se revoltaseră sau cari, fiind răsculați, se vor supune de bună voie în timp de două luni.

Pentru că *Sulla* învinsese pe Soți, tot lui i se dete și comanda oștirii trimise în Orient în contra lui *Mitridate* regele Pontului, care făcea pe acolo neajunsuri Romanilor.

Anunie *Mitridate*, după ce coprinsese Asia Mică și își făcuse un stat mare și puternic, își trimisese armata chiar în Europa și ocupase Grecia, care se lăsase a fi ocupată, ca să scape de stăpânirea Romanilor. *Sulla* cucerì din nou Atena, bătù armatele lui *Mitridate*, și trecând în Asia, se ciocni cu oștirea comandată chiar de *Mitridate*, îl birui și îi luă toate țările ce supusese; apoi făcù pace cu el.

Faptul că se încredințase lui *Sulla* comanda oștirii în contra lui *Mitridate* supăraseră pe *Mariu*; și, cum plecă *Sulla* din Roma, *Mariu* stăruì de popor, din care făceau parte acum mulți Italicii, să ia comanda din mâinile lui *Sulla* și să i-o dea lui. Când auzì *Sulla* de una ca asta, se întoarse furios îndărăt cu armata, hotărât să stingă pe *Mariu* și pe tovarășii lui. *Mariu*, neavând armată, fugì din Roma și umblă multă vreme pribegind prin Africa, urmărit de oamenii lui *Sulla*, cari voiau să-l omoare. După ce *Sulla* se întoarse iar la războiu în contra lui *Mitridate*, *Mariu* făcù ce făcù și venì în Italia, strânse o mulțime de oameni, unii robi, alții liberați, mulți fără nici un căpătâiu, intră cu dânșii în Roma, luă puterea și ucise o mulțime de nobili, scriindu-i pe o listă (*listă de proscricțiune*) pe toți cei osândiți a fi omorâți. Legile democratice iar intrară în vi-goare. Dar, curând după aceia, moare *Mariu* grabnic (86).

Partizanii lui țineau încă puterea, pe când *Sulla* tot se mai bătù trei ani în Orient. Indată ce isprăvi însă acolo și făcù pace cu *Mitridate*, luându-i tot ce cucerise acesta în Asia, *Sulla* se întoarse în Italia. Toți nobilii îi eșiră înainte. Cele două partide veniră atunci la luptă ca niște vrăjmași. Roman pe

Roman, frate pe frate se ucidea. Astfel se iscă întâiul *răsboiu civil* (anul 82 a. Ch.) Sulla învinge, intră în Roma, se face *dictator*. În timp de trei ani, el taie și spânzură. Viața tuturor e în mâna lui. Cine nu-i plăcea, era însemnat pe o listă, numită *lista de proscricțiune*, și prin asta era ca și condamnat la moarte. Schimbă după gustul său legile țării, ștergând tot ce era în folosul democrațiilor. Dete alte legi, numai în folosul aristocrației. Dăsfîntă funcțiunea *ensorilor*; *tribunilor* le luă și dreptul de a propune legi în senat și inviolabilitatea.

Satisfăcut de câte săvârșise, se retrase de bună-voe dela putere și peste un an muri.

Pompeiu. Conjurația lui Catilina. Ciceron.

În urma așezămintelor lui Sulla, lucrurile mergeau din rău în mai rău. Mulțimea era tot mai asuprită. O adâncă ne-mulțumire clocotea în ascuns. Ca apărători ai poporului se arătară oameni mari, precum *Pompeiu* și mai ales *Cesar*.

Dar boala statului roman se agravase, nefiind căutată la timp, și acum era mai anevoe de vindecat. Pe lângă aceasta, statul roman mai avea pe cap și alte nevoi, cari nu-i dau timp să se ocupe numai de afacerile dinăuntru.

În *Spania* se iscase o revoltă; în *Italia*, *Sclavii*, unindu-se în număr de peste 70.000, se revoltaseră și pustiau *Italia* sub conducerea lui *Spartacus*; pe marea Mediterană, *Pirați* ajunseseră din

Fig. 86. Pompeiu.

ce în ce mai îndrăzneți, jefuiau orașele de pe lângă apă, răpeau oameni și îi vindeau ca sclavi; odată eră să facă chiar Romei un mare rău; în *Orient* Mitridate iar nu se astâmpără, ba acum se unise și cu regele Armeniei.

Cu înlăturarea acestor turburări se însărcină *Pompeiu*; acesta izbuti de minune: și *Spania* o potoli, și pe *Sclavi* îi aduse la supunere, și pe *Pirați* îi stârpi cu desăvârșire, și pe *Mitridate* îl bătù de-l stinse.

Când se întoarse la Roma, fù primit în mare *triumf*. El aducea prizonieri, înaintea carului său, șapte copii ai lui Mitridate; pe regele Armeniei cu soția și cu fiica lui; pe regele Iudeii, cu un fiu și două fete, și o mulțime de altă lume, precum și care întregi de lucruri scumpe. El întinsese stăpânirea republicei romane în Asia până la râul Euftrat (61).

Dar ce folos de aceste izbânzi, că în Roma neliniștea crescuse, cu toate că Pompeiu mai ștersese din legile lui Sulla; și acum eră o febră nemai pomenită. Mai înainte de a se întoarce Pompeiu din Asia, se dă pe față în Roma o *conspirație* îngrozitoare în contra statului. În capul ei se află *Catilina*, un aristocrat desfrânat, care își risipise toată averea în petreceri rușinoase și acum eră încărcat de datorii.

Catilina se unii cu mai mulți oameni de nimic, tot de seama lui, cu nobilii scăpătați și stricați, și făcù planul în taină să răstoarne starea actuală de lucruri, să pună mâna pe putere și să domnească cum or vrea ei. De aceea își puse mai întâiu candidatura la consulat. Dar lumea, care îl cunoștea ce fel de om e, nu-l alese pe el, ci alese pe *Ciceron*, un om învățat, care studiasse multă vreme în Grecia, eră plin de talent, vorbia admirabil și scria foarte frumos.

Catilina, căzând în alegeri, turbă de mânie și țesu cu tovarășii lui un complot infernal: să omoare pe Ciceron, să omoare pe senatori, să omoare pe creditorii cari le tot cereau pararele îndărăt, să dea foc Romei și, în învălmășala și zăpăceala generală, să se facă stăpân pe putere și pe averile oamenilor și să domnească prin teroare, ca Sulla. Își strânse o ceată numeroasă de nemernici de prin armată și din tot ce se

găsise mai vițios în popor, niște *anarhiști* sau oameni *fără lege*, în toată puterea cuvântului, și se pregătiă să răstoarne lumea din temelii. Dar Ciceron descoperi totul; ținū patru discursuri celebre *în contra lui Catilina*, două în Senat și două în piața publică sau în *for*, înaintea poporului; dete pe față tot complotul și înfieră pe Catilina ca pe un dușman al patriei, ca pe un criminal din cei mai periculoși.

Catilina, văzându-se demascat, fugi din Roma în Etruria, își adună armata lui de mizerabili, care se urcă la 8.000 oameni, și se luptă cu încăpățănare desperată. Dar fu învins. Tovarășii lui, rămași în Roma, fură prinși și omorâți.

Lui *Ciceron* i se dete atunci numele de *părinte al patriei* («*pater patriae*»), pentru că-și scăpase statul din așă primejdie. (a. 63).

Iulius Caesar.

Atâtea sbuciumări, ba din partea Soșilor, ba din a pi-raților, ba din a robilor, ba din a conspiratorilor, însemnă că statul e viermuit adânc și suferă de o alcătuire greșită. Apoi sguduirile venite din afară, ba din Africa, ba din Spania, ba din nordul Italiei, ba din Asia, însemna că statul roman aveă nevoie de o mână de fier, de un bărbat capabil și energetic, care să liniștească lucrurile în năuntru și să apere hotarele în afară.

Asta nu se puteă face, însă, dacă se tot schimbau așă des oamenii din capul statului. Trebuiă să se găsească unul, destul de energetic, muncitor și destoinic, care să se impue cu înce-tul tuturor, să stea mult timp la putere, să se gândească la toate, să potolească lupta partidelor, să reformeze și să îndrepteze toate. Altfel, cum se întinsese corupția, cum se îmulțiseră ambițioșii și făcătorii de rele, statul, tot șovăind, și-ar fi pierdut echilibrul și s'ar fi răsturnat.

Omul, care eră destinat să facă acest serviciu timpului și țării sale, fū *Iulius Caesar*.

Deși dintr'o veche familie aristocrată, din familia *Iulia*,

Cesar, ca nepot prin alianță al lui Mariu, simpatiză, încă de tânăr, cu partidul poporului. Sulla îl puse pe lista de proscricție; dar îl iertă, fiind rugat de mai mulți prieteni. Iertându-l, ar fi zis: «In acest tânăr se ascund mai mulți Marii!» Cesar devenise popular prin dărniciile nemăsurate ce făcea poporului. Eră foarte risipitor. Fiind nevoit să părăsească Roma, el se duse în Grecia, unde își perfecționează studiile; și, când se întoarse în Roma se distinsese printre toți ca orator și scriitor. Eră foarte muncitor și doritor să ajungă mare.

Fig. 87. *Juliu Cesar.*

Se povestește de el că odată, văzând statua lui Alexandru Macedon, ar fi început să plângă amar. Întrebat de ce? «Cum să nu plâng, ar fi răspuns el, când Alexandru la vârsta mea cucerise lumea și eu încă n'am făcut nimic memorabil!» Altă dată, trecând pe lângă un orașel, unde cetățenii se certau care să fie mai mare ar fi zis: «Mai bine aș vrea să fiu cel d'întâi în acest sat, decât al doilea în Roma».

Pe timpul conjurațiunii lui Catilina, el ajunsese pretor. La întoarcerea lui Pompeiu în Roma, (61), el se află ca *propretor* în Spania.

Întâiul triumvirat.—Curând după aceea, venind din Spania, Cesar găsi pe Pompeiu foarte nemulțumit și desgustat. Senatul îi făcea tot felul de neajunsuri: nu voia să-i recunoască orânduielele lui din Orient, nu voia să acorde pământ veteranilor lui, cum ceruse el, și mai întorsese și lucrurile așa, că Pompeiu nu isbutise să se mai aleagă consul. Cesar se puse în relațiune cu Pompeiu și cu încă un nemulțumit după vremea aceea *Crassus*, un mare bogătaș, care avea ambiție să joace și el un rol politic, dar nu-l băgă nimeni în seamă. *Crassus* le putea fi de mare ajutor, căci avea bani, pe când Cesar eră îngropat în datorii.

Acești trei bărbați, *Cesar*, *Pompeiu* și *Crassus*, se înțeleseră să lucreze uniți, să se ajute unul pe altul și să ajungă să cârmuiască statul Roman, cum or vreă ei. În adevăr, așa și făcură. Cesar se alese consul, ajutat de Pompeiu și de Crassus. Odată consul, el servì la rândul său pe amândoi tovarășii: stăruì să se aprobe așezămintele lui Pompeiu în Asia și să se deă veteranilor lui locuri în Campania. Apoi împărțiră între ei provinciile pe timp de cinci ani, în chipul următor: Pompeiu luă Spania, Crassus luă Asia, iar Cesar Galia.

Tovărășia acestor trei oameni se numì *Triumvirat* (anul 60 a. Chr).

Cucerirea Galiei.—Cesar primise *Galia*, pentrucă această țară nu eră supusă Romanilor, și tocmai doriă și el să capete renume de cuceritor, prefăcând Galia în provincie Romană; și, cum știă el să se facă iubit de cei mici, speră că, devenind căpetenia unei armate devotate, o s'ajungă cu ajutorul ei a fi tare și mare în statul roman.

Cesar, în adevăr, supuse Galia transalpină, dintre Alpi, Pireinei, Rin și Oceanul Atlantic, bătù popoarele germane, cari năvăleau în acele locuri, trecù chiar Rinul, ba ajunse până și în Britania. În tot timpul, el trimetea Senatului Roman dări de seamă despre activitatea sa, pe cari apoi le-a adunat la un loc, într'o carte intitulată «*Comentarii*».

Opt ani a durat lupta pentru cucerirea Galiei, căci populațiile cari ocupau această țară, Galii sau Celții, de origină indo-germană, erau deprinse cu războiul și bine pregătite de luptă. Dacă triburile, din cari se compuneau, ar fi fost unite, cucerirea Galiei ar fi fost și mai anevnioasă. Cesar bătù în parte, rând pe rând, pe Helveți, apoi pe Germani, apoi pe Gali. Aceștia nu se lăsară a fi stăpâniți așa ușor. Cu toții se resculară, și, sub conducerea lui *Vercingetorix*, puseră multă vreme pe Cezar în situație grea. Dar istețul și curajosul cuceritor știu să iasă din toate încurcăturile și aduse definitiv pe Gali la ascultare și supunere.

Galii aveau și oarecare civilizație; științele lor însă erau posedate numai de *Druizi*, adică de preoți, cari se îndeletni-

ceau cu regulele cultului religios și cu practicile, cu formule de vrăjitoare și de farmece.

Războiul Civil.

Farsale. Dictatura lui Căsar.—Pompeiu, auzind de izbânzile lui Căsar și de renumele ce-și câștigase, și cunoscându-l cât eră de ambițios, începù a se îngrijorà ; părăsi Ispania, veni în Roma, se dete de partea aristocrației, se puse în legături cu Senatul și îndemnă pe toată lumea să ieà comanda lui Căsar și să-l cheme îndărăt. În timpul acesta, Crassus murise prin Asia, în lupta cu Pirații. Triumviratul astfel se desfăcù cu totul. Unii, invidioși de gloria lui Căsar ; alții, temându-se de puterea lui, și presimțind că omul acesta voește să devină stăpân peste toți, hotărâră Senatul să poruncească lui Căsar, că trebuie să părăsească îndată și Galia și armata, și să se întoarcă numai-decât singur în Roma, vestindu-l că, dacă nu se va supune, și mai ales, dacă va căută să nu vină singur, ci în capul armatei, va fi socotit ca inamic al patriei. În acelaș timp se dete lui Pompeiu însărcinarea să fie gata de a porni în contra lui Căsar, la timp de nevoie. Căsar plecă din Galia, însă nu singur. Până la râulețul *Rubicon* aveà voe să vină în capul armatei, căci numai de aci încolo începeà Italia propriu zisă ; dela Rubicon spre Nord eră Galia Cisalpină ; prin urmare, dacă ar fi trecut Rubiconul în capul armatei, ar fi călcat Căsar ordinele Senatului și ar fi fost declarat de inamic al patriei. Ajungând aci, Căsar stete mult timp la îndoială : ce să facă ? În fine, se hotărâște, zicând : «Fie ce o fi !» (*alea jacta est*, sorțul s'a aruncat), trece Rubiconul și se înpreptează spre Roma (a. 49). Toți se speriară. Pompeiu, cu nobilii, fugi din Italia în Grecia.

Căsar intră în Roma. Toată lumea i se supune. Apoi lasă în Roma pe Lepid, un partizan al său ; încredințează comanda trupelor din Italia în mâinile lui *Marcu Antoniu*, alt partizan al său ; și, după ce, în câteva luni, potolește o revoltă din Spania, unde se aflau partizani de ai lui Pompeiu, pornește

repede chiar în contra lui Pompeiu în Grecia. Oștirile celor doi mari comandanți se întâlnesc la *Farsale*, în Tesalia (a. 48.) Acî se dote o bătălie îngrozitoare, în care Cesar învinge. Acesta fû al doilea *resbel civil*.

Pompeiu abiã scãpã de moarte și fugî în Egipt, unde fû prins și omorât, fără știrea și voia lui Cesar. Cesar, sosind în Alexandria, pedepsește pe ucigaș. În scurtã vreme cucerește Egiptul și lasã ca reginã pe Cleopatra; apoi pleacã în contra regelui *Pontului*, îl învinge și pe acesta și mai repede încã. Dupã ce restabilește stãpânirea romanã în tot Orientul, merge direct prin Italia în Africa, unde se adunaserã Pompeianii cu o mare armatã; îi bate; și în sfârșit se întoarce la Roma.

Romanii, fermecați de succesele lui îl proclamaserã *dictator* pe 10 ani, censor și fruntaș în Senat, încã mai înainte de a se întoarce el în Italia. Acum i se preparã și i se făcù o *primire triumfalã* din cele mai strălucite, care ținu patru zile de a rândul. Abiã cu această ocazie putù Cesar sã arate Romei trofee și robii, pe cari îi adusesese din Galia, Germania, Britania, Egipt și Numidia. Se dote un mare ospăț în onoarea lui; i se ridicã în Capitoliu, în fața Zeului *Joe*, o statuie cu inscripțiunea: «*Semi-zeului*». Soldaților lui se dãrui bani și veteranilor se împãrtirã pãmânturi.

Astfel, toate onorurile curgeau pe Cesar și capul lui erã înconjurat de aureola strălucitoare a unui rege, bã chiar aproape a unui Zeu. Lumea se uitã la el ca la un om extraordinar și providențial.

Luptele cu Republicanii. — Se vede cã venise republicei timpul sã moarã, și statului roman sã-și încredințeze iar soarta în mâinile unui singur om.

Acest viitor îl presimțiau de mai nainte unii cetățeni și voiau sã-l împedice. De aceea, pe lângã celelalte partide, se mai nãscù una: partidul *republicanilor*. Aceștia se uniserã toți cu Pompeiu, dușmanul lui Cesar, și cu partizanii aceluia. Astfel luptele lui Cesar cu *pompeianii* se mai chiamã și luptele cu *republicanii*.

Cea din urmã înfrângere a republicanilor se întâmplase, cum am spus, în Africa. Acum un număr însemnat dintre ei, cu o armatã destu de mare, condusã chiar de fiii lui Pompeiu, se adunase în Spania. Cu-

rând după triumful său, Cesar alergă acolo și-i bătù, în cele din urmă; dar viața lui fù de astă dată în mare pericol. Republicanii trăgeau mai mult în Cesar, pe care voiau să-l omoare cu orice chip. O sută și mai bine de săgeți atinseră coiful lui. Intr'un moment, oștirea lui începuse chiar a se plecã. Atunci, cu capul gol, cu sabia în mână, Cesar se aruncã singur în fruntea soldaților, îmbãrbãteazã armata și, în sfârșit, învinge.

Când se întoarse în Roma, i se făcù iar primire triumfală (14).

Puterea lui Cesar. Uciderea lui.— De aci încolo, cât a trăit, Cesar a fost atot puternic; doar că nu-i ziceau *rege*; dar altfel, în persoana lui se întruniau mai toate slujbele, lucru ce nu se mai pomenise în timpul republicei. Erã dictator pe viață, consul pe zece ani, tribun, censor, mare pontefice și *imperator*, adică mare comandat al tuturor armatelor republicei. Cu toate că aveã atâta putere, Cesar nu persecutã pe vrãjmașii săi, ca Mariu și Sulla; nu proscribe pe nimeni. Iertã pe toți, și se ocupã de îmbunãtãțirile de cari aveã nevoie Statul și poporul, atât în Italia cât și în provincii. Mulțimea îngrijitoare a *proletarilor*, cauza atãtor turburãri, fu acum satisfãcutã. Unii luãrã pãmânturi în Italia, alții furã trimiși în colonii prin provincii, alții cãpãtarã de lucru în Roma la monumentele mari, cari începurã a se zidi, precum templul lui Marte, biblioteca, forul etc.

Pentru binele provinciilor, Cesar hotãrește ca guvernatorii sã fie numiți de *imperator*, adică de el, ca sã poatã fi suprãvegheați mai de aproape; iar strângerea impozitelor sã nu se mai închirieze la *publicani*, ci sã se încredințeze la oameni numiți tot de imperator. Mãrește armata, ca sã poatã apãrã provinciile.

În calitatea de mare pontefice stabilește, dupã sfatul învățaților, un calendar, care poartã pãnã azi numele lui, calendarul *Julian*. Adunã împrejurul sãu pe toți oamenii de merit, încurajã pe cei ce se distingeau în toate ramurile.

Strãlucita lui cãrmuire nu ținù însã mult timp. Cesar ar fi vrut sã aducã la supunere popoarele cari tot nãvăliau în Tracia, anume pe *Geți și Daci*, dar mai ales pe *Parții* din Asia, cari treceau mereu Eufratul și supãrau provinciile romane. Câți-va

amici ai lui, și mai ales *Antoniu*, erau de părere că numai un *rege* ar putea pune la locul lor pe aceste popoare ne-astâmpărate, și propuneau să se de lui Cesar titlul de *rege*, când o plecă în Asia. Se și hotărâse ziua, când trebuia să se facă ceremonia numirii lui de rege. Republicanii, între alții și *Brutus*, pe care Cesar îl iubiă ca pe fiul său, se înțeleseră în ascuns ca tocmai în acea zi să-l omoare. Așa și făcură. Complotul reuși. Marele Cesar, străpuns de pumnalele conspiratorilor, cade în Senat la picioarele statuei lui Pompeiu. Când văzû pericolul, abia avuse timp să-și acopere capul cu pulpana hainei (a togei) și să zică, zărind pe Brutus: «Și tu fiul meu Brutus?»

Astfel muri (anul 44) cel mai mare om al timpului său, acela care a pregătit și era cât p'aci să realizeze însuși schimbarea republicei în *monarhie*.

Drumul era croit, și acum mai lesne va putea *Octavian*, fiul său adoptiv, să stabilească imperiul.

Al doilea triumvirat. — Octavian și Antoniu. Actium. Sfârșitul Republicei.

Cesar lăsase pe Antoniu ca executor al testametului său, iar pe *Octavian*, care nu era decât de 18 ani și se afla atunci la studii în Iliria, îl lăsase moștenitor, numindu-l fiu adoptiv. Când se auzi în Roma de uciderea lui Cesar, toată lumea rămase încremenită; iar la înmormântare, Antoniu ținû o cuvântare așa de înflăcărată, încât tot poporul se înfuriă pe ucigaș. Republicanii, îngroziți, fugiră din Roma. Dar și printre nobili se găseau mulți cari îi susțineau, unii mai pe față, alții în ascuns. Intre aceștia se afla și *Cicero*, care, neputând suferi pe Antoniu, ținea discursuri amarnice în contra lui și căută în toate chipurile să-l împiedice de a deveni puternic.

Curând după aceea se întoarse și Octavian dela studii. El se unî cu Antoniu și cu Lepid, cei doi vechi amici al lui Cesar, și formară *al doilea triumvirat*, spre a se ajuta unul pe altul și a nu lăsa pe republicani, omorătorii lui Cesar, să ia puterea.

Octavian, deși nu împlinise 20 ani, e proclamat consul, și recunoscut ca fiu adoptiv al lui Cesar. Triumvirii, ca să răsbune moartea lui Cesar, fac liste de proscricțiuni. Intre cei proscrisi și omorâți fu și *Ciceron*, ilustrul orator. Câți scăpară dintre republicani, fugiră în Macedonia, unde strânseseră o armată de luptă. Octavian și Antoniu plecară în contra lor și-i bat (la *Filipi*). Prin urmare, încă un *răsboiu civil*.

După acest succes, triumvirii își împărțiră provinciile. Se dete lui Lepid nimica toată, Africa; pe când Antoniu luă Orientul, ca să bată pe Parți, iar Octavian luă Apusul.

Peste puțin, Lepid preferă să se facă mare pontefice și lăasă provincia sa tot lui Octavian, care, stând în Roma, căută prin fel de fel de mijloace să mulțumească pe toată lumea și să se facă iubit de toți. Octavian se puse în legătură cu oamenii de merit și însemnați, și cu tot ce străluceă ca inteligență, ca distincție socială sau ca valoare personală. Numele și autoritatea lui crescū repede. Asta nu plăceă lui Antoniu. Dar nici cele ce făcea Antoniu în Orient nu plăceă nimănui în Roma. Antoniu eră un om ușurel. Se bătuse, ce se bătuse, cu Parții; supusese nu e vorba, și Armenia; dar acum mai mult petreceă la curtea *Cleopatrei*, regina Egiptului, care îl zăpăcise într'atât, că îl făcuse să-și lase două neveste, cu toate că una din ele eră chiar sora lui Octavian; și îl mai făcuse să dăruiască fiilor ei niște provincii romane, ca și cum ar fi dăruit din moșiile lui.

Faptele astea indignară lumea în Roma. Octavian trebuiă să plece cu armata, ca să pedepsească și pe Cleopatra și pe Antoniu.

Antoniu, ieșindu-i înainte cu oastea sa la promontoriul *Actium*, fu bătut și silit să fugă în Egipt (31 a. Ch.). Deci alt *răsboiu civil*. Octavian se luă după el. Dar și Antoniu și Cleopatra, pe care ar fi voit mai ales s'o ducă prizonieră la Roma, se omorâră singuri. Atunci Octavian prefăcū *Egiptul* în *provincie romană* și se întoarse îndărăt în Italia.

La întoarcere se făcū lui Octavian o primire triumfală în Roma; i se dete titlul de *August* sau «Prea mărit»; și, în

memoria acelei sărbători, luna în care intră el în Roma, la anul 29, se numi tot «August». Octavian dorea să poarte și numele lui Cesar, ca recunoștință pentru marele său binefăcător; de aceea numele lui întreg este *Cesar Octavian August*. În istorie i se zice mai scurt numai *August*. Fu proclamat consul, tribun, censor, președinte al senatului sau principe, mare pontefice, și imperator.

August n'a primit să i se dea titlu de rege. Păstră numirea funcțiunilor republicane. Numai atât că el, comandantul suprem al armatei sau *imperatorul*, (latinește *imperator* = comandant), ocupă mai toate aceste funcții sau putea să pună în ele pe cine vrea. Chiar *dreptul de grație*, care era al poporului, s'a dat tot *imperatorului*. De aceea, *imperator* a început să însemneze domn stăpânitor, *monarch*, adică aceea-ce înțelegem azi când zicem *împărat*. August a avut norocul că a trăit mult, până la anul 14 *după Christos*, prin urmare a putut obișnui din capul locului pe poporul roman cu domnia unui singur om, făcându-l să vadă în *imperator* un adevărat monarch. Atât numai că în loc să se cheme *rege*, se chema *împărat*; și de aci forma de guvern, în loc să se cheme *regat*, s'a numit *imperiu*. Mai târziu după August, alți împărați au luat pe rând tot mai multe puteri în mâinile lor; ba sub succesorul lui August, pe baza unei legi (*legea de maiestate*) se putea omori oricine s'ar fi părut periculos pentru viața împăratului. Așa că, treptat, forma de guvern se schimbă cu totul din republicană în *monarhică*.

IMPERIUL ROMAN

Intinderea lui. Provinciile imperiului și administrarea lor. Romanizarea Imperiului.

Intinderea stăpânirii romane sub August coprinde țări din cele trei continente, Europa, Africa și Asia. În Europa, deosebit de Italia, coprinde Spania, Galia, Germania de miază-zi, Macedonia și Grecia; În Africa, tot nordul continentului, îm-

preună cu Egiptul. În Asia, toate țările până la Eufrat, și Palestina și Fenicia.

August împărți provinciile în *senatoriale* și în *imperiale*. Cele dintâiu, fiind mai în centru și mai ușor de îngrijit, erau date pe seama senatului; cele-lalte, fiind mărginașe, și prin urmare mai supuse la turburări, erau luate de împărat în paza și îngrijirea sa. În vederea acestor din urmă August înființă armate speciale, ca să le poată bine apăra. August a avut de apărut mai ales hotarele de miază-noapte ale imperiului, pe unde năvăliau Germanii și Marcomanii, precum și de astâmpărat revoltele Ilirilor și ale Traciilor în Moesia.

Fig. 88. August. Bust după o statuie din Vatican.

Pentru administrarea mai scrupuloasă a Italiei, a înființat două posturi noi, în cari înnumiă el pe cine vrea, pe viață: *prefectul orașului* și *prefectul pretoriului*. Cel dintâiu avea să îngrijească de ordinea din Roma și din Italia; cellalt era comandantul trupelor din Roma și din Italia.

Ca să înlăture cauzele de plângere ale provinciilor, a luat măsuri ca administratorii lor să nu le mai jefuiască. Cei vinovați erau pedepsiți. Și ca ispită celor răpitori să fie mai mică, a dispus ca guvernatorii să fie plătiți de stat pentru slujba lor de administratori.

Aceste măsuri ale lui August au apropiat și mai mult sufletul țărilor supuse, sin fiind-se grija ce are statul și împăratul de soarta lor. Relațiunile libere dintre ele și Roma s'au strâns și înmulțit. Religia și credințele lor s'au adus cu

zeii lor, la Roma în Patheon; legile, obiceiurile, limba dela Roma s'au adus și întins la ele, în toată întinderea imperiului.

Fig. 89. *Impăratul August, în armură completă.*

Spiritul roman a pătruns în toate provinciile, cari începeau să se simță mândre de gloria imperiului din care făceau parte,

precum locuitorii lor socoteau ca cea mai mare cinste și ca un ideal de viață să ajungă a fi *cetățeni romani* («civis romanus»). Astfel imperiul întreg se *romaniză*, și unele provincii începură a-și părăsi limba și a vorbi pe aceea a Romanilor, cum făcură Spania, Galia, Dacia.

Luptele cu Germanii. Varus.—In timpul lui August s'au dat unele lupte norocoase pentru supunerea *Moesiei* și *Panonei*, prima situată în partea din dreapta Dunării (azi Bulgaria și Serbia); cea de a doua pe unde e Ungaria. Dar voind să întindă imperiul și dincolo de Rin, avură cu Germanii de acolo un războiu nenorocit, în care comandantul Romanilor *Varus* fu bătut, și căzù în mâinile dușmanilor și el și trei legiuni ale armatei romane. Această nenorocire costă mult pe August, și de multe ori se auziau din gura lui cuvintele pline de amărăciune: «Vare, Vare, ce mi-ai făcut legiunile?»

Secolul lui August.—In lunga sa domnie, fiind mulți ani de liniște, August are destul timp să se illustreze și prin lucrări de înfrumusețarea Romei și de înleznire a comunicațiilor. Face drumuri, construiește apeducte, zidește în Roma clădiri mărețe, îngrijește, ca și Cesar, de mulțimea săracă. Domnia lui fu astrăl, în mare parte, un timp de liniște, de pace și de odihnă pentru poporul roman. Acum începe lumea romană să se ocupe mai mult cu artele și cu științele. Civilizația adusă din Grecia, unde crescuse și se instruisse de câțva timp inteligența romană, începe a-și da roadele.

Mulți învățați și artiști din Grecia și din Alexandria aleargă pe întrecute în marea capitală a imperiului roman, care eră și capitala lumii cunoscute pe atunci, căci acolo puteau mai degrabă să deschidă școli, să scrie și să-și desfacă cărțile, să-și compună și să-și vândă operele de artă. Cu ei se întreceau acum artiștii și învățații Romei. Iar August, împreună cu amicul său *Mecena*, îndemnă, încurajă și răsplătește pe toți, cari se distingeau.

Acest timp se numește *secolul de aur* al culturai romane, căci acum în fine ajunge Roma să se compare în civilizație chiar

cu Grecia. În acest timp au trăit cei mai mari poeți ai Romanilor: *Virgiliu*, *Orațiu* și *Ovidiu*. Înaintea lor, pe timpul lui Cesar, trăise alt poet mare, *Lucrețiu*.

Fig. 90. *Mecena*, mare în-cuajator al literelor și artelor sub August.

sau *păgânismului*. El fù răstignit sub următorul lui August sub *Tiberiu*.

Impărații din familia lui August.

Cel mai mare împărat, din câți au urmat după August, a fost *Traian*, care a mai întins împărăția romană în părțile unde se mai putea întinde, cucerind încă alte provincii, la Nord în Europa, *Dacia*, și la răsărit în Asia: *Mesopotania*, *Asiria* și *Arabia*. Sub el imperiul roman a ajuns la cea mai mare întindere.

Dela moartea lui August și până la Traian sunt însă aproape 100 ani. În acest timp au urmat mai mulți împărați, făcând parte din trei familii sau dinastii, și anume: familia lui August sau *familia Iulia*, apoi *familia Flavilor* și în fine cea a *Antoninilor*.

August n'a avut parte de urmași străluciți din familia sa, care a domnit mai bine de o jumătate de secol (dela 14—68 d. Ch.). Din contră toți au fost neînsemnați, ba unii din ei incapabili, conduși sau de vre-un prefect al pretoriului sau de femei stricate și intrigante; — alții au fost chiar nebuni.

- Cel dintâi, *Tiberiu*, nu se gândia decât la el, și cu toate că a domnit 23 de ani, n'a făcut mai nimic de ispravă. Temându-se că vrea lumea să-l omoare, a făcut *lex de maiestate*, prin care se putea omori oricine era bănuat că vrea să atenteze la viața împăratului. În timpul lui s'a răstignit *Mântuitorul*, care învăță pe oameni să se iubească între ei ca niște frați, să-și ierte unul altuia greșelele, să facem altuia ce am vrea să ne facă și nouă altul. Învățămintele acestea au intrat în sufletul omenirii și, cu toate persecuțiile, au cucerit încetul cu încetul lumea, până-ce, peste 300 ani, sub împăratul Constantin, credința creștină a fost recunoscută ca religie admisă în statul roman.

După Tiberiu a urmat nepotul său *Caligula*, un nebun în toată puterea cuvântului. Una din faptele lui de nebun a fost că a făcut pe un cal al său, după toate regulile, consul, poruncind să i se dea toate onorurile cuvenite unui consul.

Claudius, următorul lui Caligula, deși om instruit, era un bătrân fără vlagă.

Nici unul nici altul n'a murit de moarte bună. Caligula a fost asasinat, Claudius otrăvit de chiar soția sa Agripina.

Neron, cel din urmă dintre membri familiei Iulia, a fost așa de smintit, încât se zice că a dat foc Romei ca să vadă cum arde o cetate mare, și să aibă prilejul de a cânta și el o privesc de oraș în flăcări, cum a cântat Homer arderea Troiei. Se credeă poet mare, actor mare, cântăreț mare. Când s'a omărât, ca să scape de un asasinat, a exclamat: «Ce mai artist pierde lumea!» În timpul lui se porniră întâiele persecuții în contra Creștinilor, cari începuseră a se înmulți.

FLAVII.

Vespasian. Dărâmarea Ierusalimului.—Vespasian ajuns împărat, bătând pe toți acei generali, cari după moartea lui Neron aspirau să se facă imperatori. Cu el ocupă tronul imperiului familia *Flavia*, din care fac parte *Titus* și *Domițian*, și care a domnit dela 68—96 d. Chr.

Sub Vespasian s'a dărâmat Ierusalimul, și Evreii s'au îm-

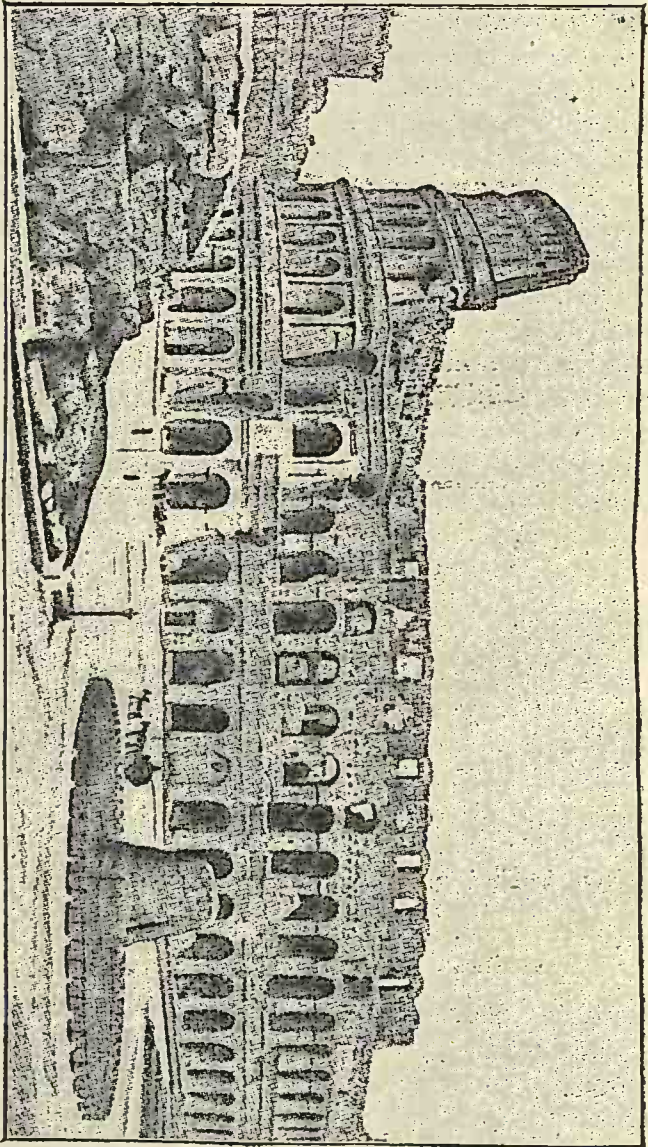

Fig. 91. *Colosium* (sau *Caliseul*), în ruine, amfiteatrul colosal, în care încăpeau 87 mii spectatori.

prăștiat în toate părțile lumii (anu 70 d. Chr.) Evreii se revoltaseră încă de pe vremea lui Neron, și răscoala lor tot

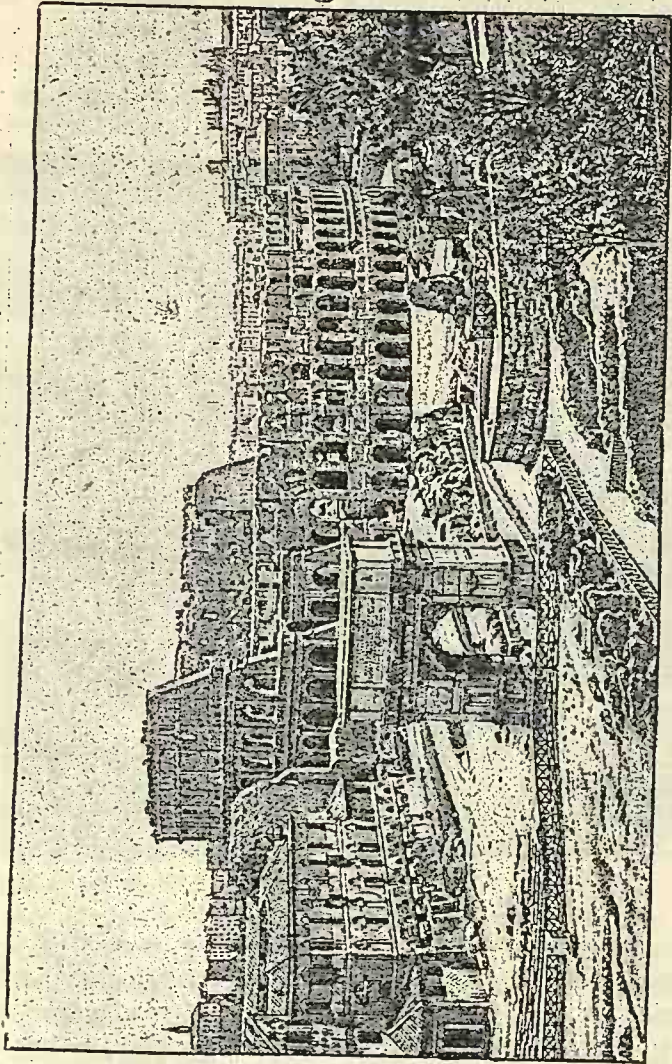

Fig. 92. Coliseul, văzut din *forum*, cu arcul de triumf al lui *Titus*, în față.

creștea, când Vespasian, ajungând împărat, trimise în contra lor pe fiul său Titus. Acesta înconjură Ierusalimul, unde

Evreii se închiseseră ca să se apere cu înverșunare. Dar și atacul Romanilor a fost și mai crâncen. După ce dărâmară zidurile cetății, deteră foc templului, și pe locuitori parte îi uciseră, parte îi vândură ca robi.

Dela Vespasian și dela T.tus a rămas o clădire uriașă, *Colosseum*, cel mai vast amfiteatru din Roma, unde se adunau Romanii să vadă spectacole diferite, lupte de oameni între ei, *gladiatori*, sau lupte cu animale.

Titus. Erupția Vezuviului.—După Vespasian urmă *Titus*, care eră așa de bun, încât dacă se întâmplă să treacă o zi,

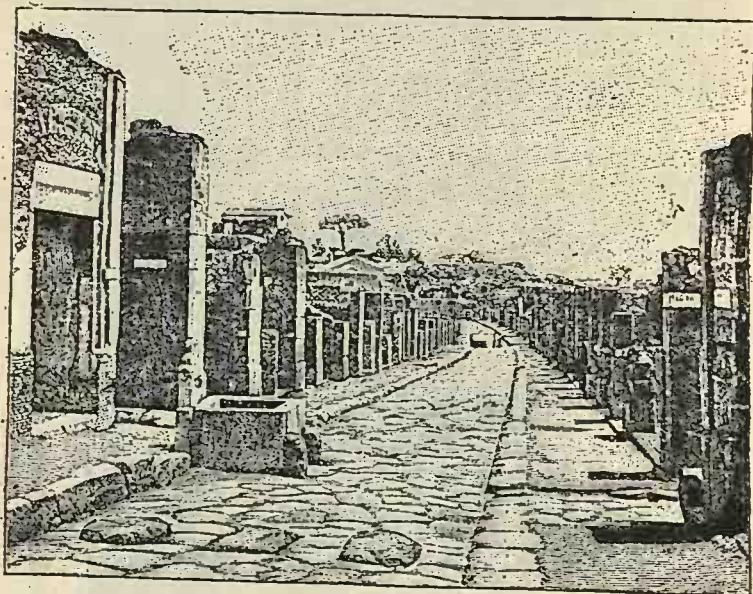

Fig. 93. O stradă din Pompei.

în care nu făcuse nici un bine, eră mâhnit și zicea: «Iacă o zi pierdută!» Sub el a izbugnit vulcanul *Vezuviul* (79 d. Ch), acoperind cu lava sa orașele *Pompei* și *Herculanum*, cari abia în zilele noastre au început să fie desgropate, lăsând să se vadă strade întregi, cu casele, prăvăliile, piețele, fântânele lor, și iocuințele cu arhitectura și mobilierul lor.

Domitian. Cucerirea Britaniei. Războiul cu Dacii.— *Domitian*, cel din urmă dintre Flavi, nu seamănă la minte nici cu tatăl său *Vespasian*, nici cu fratele său *Titus*. Eră cam nebun. Sub el s'a sfârșit cu bine Iuptele din *Britania*, dar s'a început un războiu nenorocit cu *Dacii*.

În *Britania* armatele Romane pătrunseseră de mult, și timp

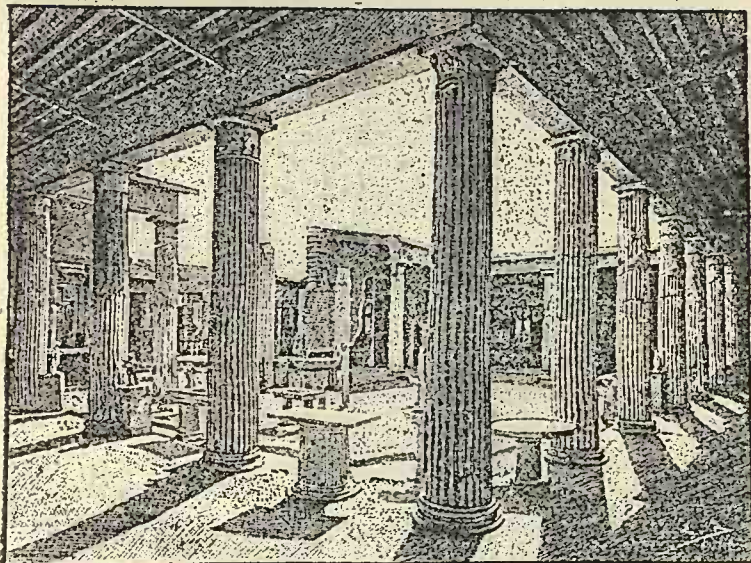

Fig. 94. O casă din Pompei, cu grădina la mijloc, în care dau încăperile locuite.

de aproape o jumătate de veac se luptau s'o cucerească. Abia acum isbutiră s'o supună cu desăvârșire.

Domitian avu războaie nenorocite cu *Dacii*, fû bătut în două rânduri de *Decebal* și, ceea ce nu s'a mai pomenit până acum în statul roman, a fost silit să plătească barbarilor un tribut, să le trimeată meșteri ca să le facă arme, mașini de războiu și chiar cetăți. Asta a fost o rușine mare, pe care numai *Traian* a spălat'o.

ANTONINII.

Traian. Cucerirea Daciei.

Traian, face parte dintre *Antonini* (cari au domnit dela 96—192 d. Chr.): De locul lui este din Spania, fiul unui militar destoinic, care se destinsese și înaintase la ranguri înalte numai prin meritele și destoinicia sa.

Ca și tatăl său, Traian nu s'a ridicat decât tot numai prin calitățile sale personale. Pe când se află în capul legiunilor la

Fig. 95. Traian.

Rin, Traian fû chemat la Roma de împăratul *Nerva*, care, fiind bătrân, îl adoptă de fiu al său, cu voia și după îndemnul Senatului; și astfel, după *Nerva*, urmă Traian ca împărat la anul 98 d. Chr. Când se urcă pe tron, aveà 42 de ani; erà om în toată puterea. Înalt, voinic, frumos la chip și

bun la inimă, muncitor și capabil, Traian a fost un împărat foarte iubit, poate cel mai iubit împărat al Romei. Mai târziu, senatul roman, când felicită pe câte un împărat îi zicea: «Să fii mai norocos decât August și mai bun decât Traian!» El se pricepea nu numai în arta războiului, dar și în administrarea sau cărmuirea țării. A știut cum să facă și pe soldați să asculte de ordinele superiorilor, să respecte disciplina și regula; dar a știut să facă și pe funcționarii civili să-și îndeplinească datoriile.

Încă de mult era statulul roman supărat la nord de *Germani* și de *Daci*, la răsărit mai cu seamă de *Parți*. Cesar își pusese în gând să supună mai ales pe Daci și pe Parți; însă n-a avut parte să-și realizează planul.

Cucerirea Daciei—Traian relua planul lui Cesar și pleacă mai întâi în *contra Dacilor*, la anul 100 d. Chr. *Decebal* se pregătise bine de războiu. Știa bine că are să se lupte cu Traian, pentru că acesta, cum a venit împărat, n'a mai vrut să-i trimită tributul promis de Domițian. De acea *Decebal* trece Dunărea și prădează provincia romană *Moesia*. Traian vine, îl respinge, trece după el peste Dunărea înghețată, intră în Dacia, pătrunde în locurile numite azi Banatul Temeșoarei, și înaintază drept spre capitala Daciei, *Sarmisegetuza* (azi Grădiștea). Doi ani ținură luptele. În fine, *Decebal*, învins, cere pacea și promite că nu va mai face război în contra Romanilor.

Atunci Traian se retrage. Dar nu trecu mult și *Decebal*, ambițios, războinic cum eră, nu mai putu răbdă și începe iar să se pregătească de răzbel. Traian cum aude de această, pleacă din nou în contra lui, în anul 105; pune să se construiască un pod peste Dunăre, mai jos de *Porțile de fier*, pe unde este astăzi Severinul, și trece iar Dunărea, înaintând acum prin valea Oltului spre *Sarmisegetuza*. De astă dată Dacii sunt înviniți cu desăvârșire; capitala lor e dărâmată; iar *Decebal*, ca să nu cadă prins, se omoară singur.

Astfel *Dacia* devine acum provincie romană.

Traian cucerind Dacia, n'a stărpit pe toți locuitorii ei. A

înimicit, ne-apărat, armatele lui Decebal; a trecut prin foc și prin sabie tot ce se puneă înaintea mersului său biruitor; dar cei cari i se plecau smeriți și supuși, cei ce fugeau și se ascundeau de urgia furiei romane, femeile fără apărare și copiii nevârstnici, au rămas cu viață; prin ei neamul dac s'a păstrat mai departe, câțva timp, amestecându-se cu încetul și trăind la un loc cu populațiunea adusă de Traian în Dacia, spre a o coloniza.

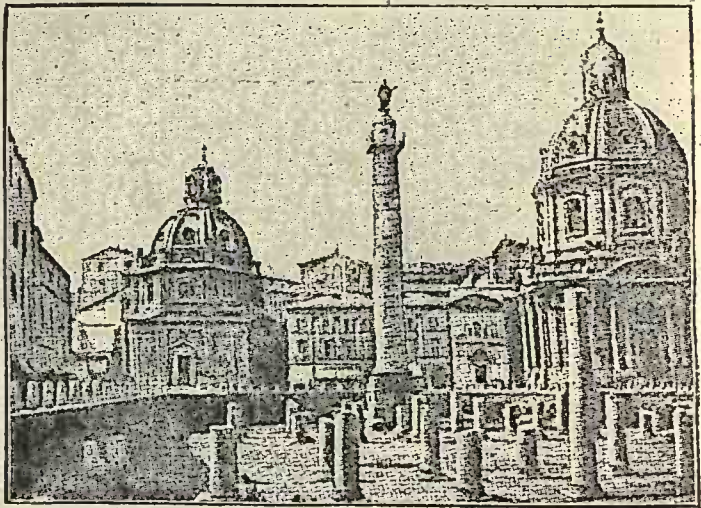

Fig. 96. Forul lui Traian cu columna lui în mijloc.

Când s'a întors la Roma învingător, nu mai știau ce să facă Romanii de bucurie. O sută douăzeci și trei de zile ar fi duso, se zice, într'o veselie și într'o sărbătoare. De entuziasm s'ar fi dedat chiar la adevărate nebunii. Peste unsprezece mii de fiare ar fi perit în luptele sălbatice, de cari făceau ei atâta haz în circuri. Aproape tot atâția gladiatori s'ar fi luat la întrecere; și cine știe câte vieți omenеști nu s'or fi jertfit astfel, în amele la răpitoare a petrecerii și în veselia îmbătătoare a triumfului!

Dintre semnele bucuriei strămoșilor noștri pentru cucerirea

Daciei, ne-a rămas unul mai presus de toate, măreț, frumos neperitor, — icoană de amintire a luptelor și biruințelor câștigate de Romani în contra trufului rege Decebal. Acel semn e *columna* ridicată de Traian în mijlocul forului la Roma. Pe ea stau zugrăvite, de jos până sus, fel de fel de scene din războaiele Romanilor cu Dacii.

În vârful ei se așezase statuia lui Traian; dar acum, în locul statuei lui Traian, se găsește aceia a sfântului Petru.

Caracterul Dacilor. — Dacii, la venirea Romanilor, eră un popor stabilit în sate și orașe, se ocupau cu agricultura, deci eșiseră cu totul din starea nomadă a popoarelor barbare. Neamul lor eră un neam viteaz și mândru, doritor de neatârnavă și plin de inimă. Il însuflețea un sentiment puternic de respect de sine și de demnitate.

Când a venit Traian în contra lor, i-a găsit stabiliți în sate și orașe. Alexandru Macedon, în expediția sa în contra lor, i-a găsit numai cu orașe de lemn. Pe ici pe colo găseai și la ei case clădite din piatră grămădită fără ciment. Construcții din cărămidă, însă, nu se pomeniau. De aceia nici nu se află ruine de clădiri dace. Dar tot ajunseseră să-și înghebe încălțea locuințe de garduri de nuele lipite cu pământ. Tot eră ceva. Casele țărănești, la noi, în multe părți ale țării, nu se zidesc nici astăzi altfel.

Bună rea, aveau Dacii casa lor, și puteau să se ocupe în tihnă cu ale câmpului. Cultivau mai ales *meiul* sau *malana*, cum ziceau ei în limba lor, de unde a rămas vorba *mălaiu* și poate și mămăliga (dela

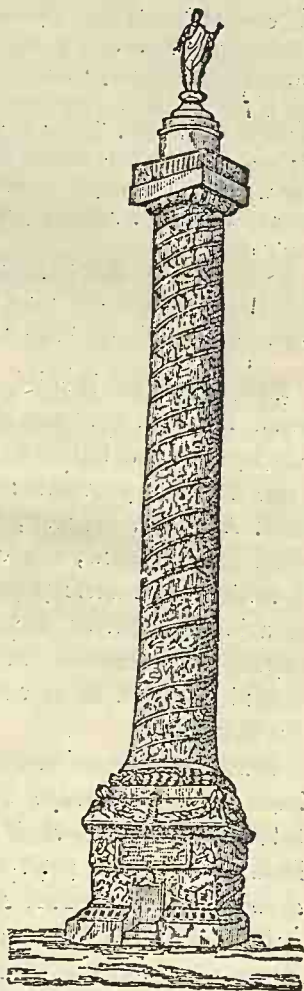

Fig. 97. Columna lui Traian.

ma-malaiu). Cultivau viile, și scoteau din ele vin mult și bun; de aceea patima beției eră unul din cele mai vătămătoare păcate ale lor, până s'a hotărât un rege temut de ei, *Boerebiste*, să-i pună capăt, poruncind să se stârpească toate viile. Toate viile nu s-or fi stârpit ele, de sigur, dar cu asta tot s'a mai ținut în frâu vițiul beției.

Din portul Dacilor s'a păstrat, până azi la țărani, obiceiul de a-și reteză părul înainte pe frunte, și în colo a-l lăsa în plete lungi pe spate. Așa îl purtau Dacii. Romanii se purtau tunși mărunț la cap și rași la barbă și la mustăți. Țăranul nostru nu-și rade mustățile, ca Romanii, dar nici nu-și lasă de regulă barbă, ca Dacii. Barba o lasă să-i crească numai la vre-o supărare mare și în semn de jale; iar mustățile nu și le rade nici mort. Astfel a păstrat Românul dela Daci unele, dela Romani altele.

Aceste lucruri, deși interesante, sunt mici pe lângă însușirile sufletești moștenite dela cele două popoare. Amândouă erau mândre și vieteze; din sufletele lor unite a eșit firea Românului de azi.

Romanizarea Daciei.—Pentru colonizarea Daciei, Traian a trimis locuitori din toate părțile imperiului. A trimis din Galia, din Ispania, din Italia, dar mai mult a trimis din părțile apropiate de noua provincie: din Panonia, Iliria, Dalmația și Asia mică. A căutat, negreșit, ca populația adusă în Dacia să fie toată curat romană, sau cel puțin compusă din elemente dejă *romanizate*. Pe unele populații le cără aici dinadins, cu gândul de a le romaniza cu desăvârșire, smulgându-le din țara lor de baștină și punându-le în contract ne-întrerupt cu coloniștii romani. Astfel a făcut cu niște cohorte aduse în Dacia tocmai din Britania.

Dintre elementele străine, trimise aici cu coloniștii, cel mai însemnat a fost *Grecii* din Asia mică. Ei nu-și uitaseră cu totul limba, când au venit; tot mai aveau nevoie de romanizare. Dela ei au rămas până astăzi în limba românească vorbele: *drum, martur, papură, tufă, strugure, teacă*, etc.

Pe lângă Grecii din Asia mică, se aflau între coloniști elemente *tracico-ilirice*, aduse din Dalmația, Iliria, Panonia, de pe coasta Mării Adriatice; precum și elemente *celtice*, aduse din Spania, Galia și Britania.

Toate elementele neromane sau numai romanizate nu însem-

nau nimic la număr, față cu mulțimea și puterea elementului stăpânitor al Romanilor. Și, pe fie-ce an numărul Romanilor adevărați sporiă, atrași de vestea despre bogățiile minelor de aur descoperite în munții «fericitei Dacii». Alergă care mai de care să se îmbogățească din belșugul noii provincii. Se dusesse atunci pomina de Dacia, ca în zilele noastre de California. Potopul lumii romane trebuia să începe astfel în sânul său elementele etnice străine, fie ele aduse, fie localnice.

Unul din factorii cari au lucrat puternic la romanizarea provinciei a fost, pe lângă populația civilă, *legionarul roman*.

Știm că atunci când se cuceră o țară și se transforma în provincie, se stabilia în ea una sau mai multe *legiuni*, pentru pază. Odată stabilită o legiune într'un loc, cu greu se mai mută. Eră adusă acolo pentru veci, lăsată să prinză rădăcini adânci, ca să dea ținutului caracter latin. Asta se și întâmplă, în cele din urmă, vrând ne-vrând; căci legionarul fiind ținut, după lege, să servească în armată vreo 25 de ani, ce eră să facă el, adus de tânăr în țară străină, de unde știa că n'o să mai plece? Căută să se așeze omul, ca la casa lui. Se însură cu o femeie din poporul țării cucerite; și fiindcă, după obicei, copiii erau crescuți de mîci în lagăr, iată că limba legionarilor, adică cea *latină*, devenia cu încetul, pe nesimțite și în mod firesc, limba populațiunii supuse.

Legiunea romană, care a stat în Dacia mai mult, (dela 106 d. Ch. până la 270), se chemă *a XIII gemină*.

După vre-o zece ani dela cucerirea Daciei, Traian plecă și în contra *Parților*; îi bate, întinde stăpânirea Imperiului Roman peste *Mesopotamia, Armenia, Asiria, Arabia pietroasă* și, după-ce realizează astfel idealul lui Cesar, moare la anul 117 d. Chr.

În binecuvântata lui domnie de 19 ani, Imperiul Roman iar s'a simțit puternic și plin de viață, ca în vremurile lui Cesar și ale lui August. Științele și artele înfloriră, sărăcimea se bucură de ajutoare și de îngrijire părintească, drumuri și edificii mărețe se construieră; toate mergeau spre bine.

Dar, din nenorocire, soarta Imperiului Roman n'a făcut să mai vină după Traian tot așa împărați de toinici și înțelepți ca el.

Adrian. Antonin. Marcu Aureliu

Succesorul lui Traian, *Adrian* s'a ilustrat mai ales prin construcțiile în adevăr mărețe, pe cari le-a ridicat și în Roma și în celelalte părți ale imperiului. În Roma au rămas vestite palatul și mormântul lui, monumente mari de artă amândouă. În alte părți ale imperiului, se pomenesc zidurile din Britania și Germania, ridicate pentru apărarea provinciilor romane de năvăliri din afară. Adrian se mulțumea să apere și să admi-

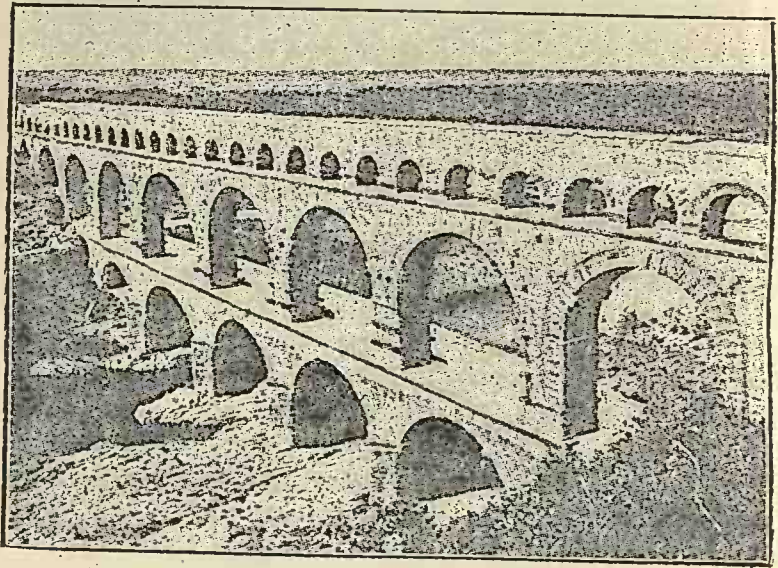

Fig. 98. Din cultura Romanilor.
Aqueduc roman. (În Franța, la Nîmes).

nistreze ceace eră stăpânire sigură a Romanilor. Ce se părea nesigur, nu-și da osteneala să întărească prin noi războaie, ci mai de grabă se lepădă de așa stăpânire. Astfel s'a lipsit de țările cucerite în urmă de Traian: Armenia, Asia și Mesopotamia, precum și de Dacia. El, care construise aiurea atâtea întărituri de ziduri, a pus să se strice podul construit de Traian pe Dunăre când a cucerit Dacia, și această hotărâre a luat-o ca să nu mai poată trece barbarii pe acel pod în Mesia. Voiă

mai bine ca imperiul să fie ceva mai mic, dar mai bine apărat și administrat. Se înțelege că dela un astfel de împărat

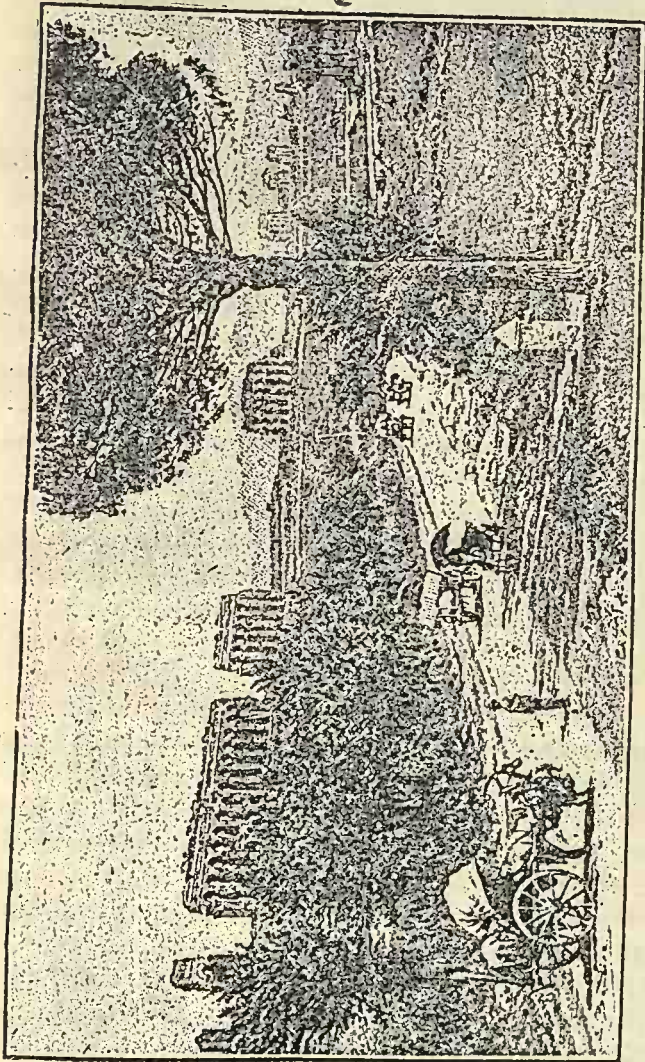

Fig. 99. Din cultura Romanilor. Aqeducul din Claudiu (în fund) care aducea la Roma apă din Munții Albi; cu o vedere din *Champagna romană*.

nu ne putem aștepta să facă războaie de cucerire.

Antonin, care urmă după el, a fost și mai pacinic. Deși eră fiu numai adoptiv al lui Adrian, posteritatea a dat numele lui întregii familii de împărați, dintre cari a făcut și el parte, aceasta din cauza dragostei ce-și câștigase prin bunătatea lui deosebită, care se asemănă de ațfel cu a predecesorilor din aceeași familie.

Urmașul său a fost fiul său adoptiv *Marcu Aureliu*, un om înțelept și filosof de seamă. Și dânsul, ca și Antonin, eră bun, blând, milostiv; se interesă de soarta robilor și a celor săraci și nenorociți. Ii plăcea să-și petreacă timpul săvârșind acte de binefacere și scriind *Cugetări*, cari ne-au rămas ca niște sfaturi neprețuite și mângăieri înălțătoare, pline de nobleță. Lectura lor și astăzi dă sufletului tărie și liniște. Deși om pașnic din fire și din creștere, când datoria l-a chemat la luptă, ca să-și apere patria, a luat armele și a plecat în contra dușmanului. Astfel a făcut, când au năvălit Germanii din nord și Parții din răsărit. În contra acestora a trimis un general, care i-a bătut. În conta Germanilor însă a plecat el însuși. Deși i-a învins, el a murit în timpul războiului, pe unde este astăzi Viena. (392).

Comod, fiul lui Marcu Aureliu, a fost un nebun, de felul lui Neron. E singurul împărat rău și netrebnic din familia Antoninilor.

Anarhia militară. Dacia sub Romani.

Aurelian și părăsirea Daciei.

Anarhia. — După Comod, ultimul dintre Antonini, urmă o încurcătură de nedescris în imperiul roman.

Nu se mai știă cine să urmeze la tron. Dela 192 până la venirea lui *Aurelian* (270) a fost un haos, o anarhie întreagă. Legiunile, și cele din provincii, dar mai ales cele din Italia, adică *Pretorienii*, proclamau și răsturnau pe împărați, după voie. Odată au fost în acelaș timp 19 împărați, proclamați în diferite locuri ale imperiului. De aci lupte sângeroase pentru domnie și turburări interne, cari slăbiau imperiul înăuntru, tocmai când barbarii deveniau tot mai îndrăzneți la hotare.

Aurelian. Părăsirea Daciei. — În sfârșit Aurelian (270) a reușit să aibă singur împărăția pentru vre-o cinci ani de zile.

Deși a fost om războinic și a întins imperiul în Asia dincolo de Eufrat, luând Siria, dar, convingându-se de greutatea apărării Daciei, Aurelian părăsește această provincie și retrage de acolo armata în partea dreaptă a Dunării, în provincia Moesia. De atunci populațiunea Romană, care mai rămăsese în Dacia, unde își avea locurile lucrate, cetăți zidite și tot felul de interese și legături de familie, fû lăsată în prada năvălirilor barbare. Dar ea luptă cu toate necazurile, scăpă din toate pericolele și ajunse să formeze *poporul român*, care trăește azi în Regatul României, în Transilvania, Basarabia, Bucovina, Temișioara, etc.

Dacia sub Romani.—La retragerea legiunii peste Dunăre, în Moesia, n'au plecat, firește, decât militarii și funcționarii, chemați și datorți să urmeze ordinului de plecare. Ceilalți coloniști au rămas pela vetrele lor, întâmplă-se ce s-o întâmplă, hotărâți să înfrunte cu toții necazurile și nevoile cari, ce e drept, se înmulțiau și se grămădiau tot mai mult pe capul lor. Dar ce eră să facă? Își aveau aici tot rostul vieței, aveau satele și orașele lor, nu se mai simțeau de loc străini; din contră, se simțeau chiar acasă la ei, vorbeau cu toții aceiași limbă.

Ce fusese *Dac, Trac, Grec, Celt*, etc. se asimilase cu mulțimea stăpânitoare, mai puternică și mai cultă a Romanilor. Dăduseră și ei ceva Romanilor din al lor; primiseră însă dela dânșii mai mult: obiceiuri, legi, limbă, deprinderi de traiu, etc.; și din contopirea acestor elemente la un loc, pe fondul latin general și covârșitor, se plămădiă treptat un singur popor, un popor nou, *poporul român*, cu conștiinta unității și a personalității sale hotărâte.

De ce eră să-și părăsească ei căminurile părintești, împodobite cu atâtea amintiri? De ce să-și lase ei câmpul roditor, udat cu sudoarea frunții lor, și pământul în care steteau ascunse nu numai comori materiale, mine de aur, dar alte comori și mai scumpe inimii: moaștele părinților și ale copiilor, atâtea legături puternice și sfinte, cari ne țin sufletele prinse de țara unde ne-am născut și am trăit?

Și apoi unde eră să se ducă? Pentru ei, ori încotro ar fi

apucat, ar fi fost în străini. Să treacă împreună cu legiunile în Moesia? Dar tocmai acolo bântuiau dela o vreme mai cu furie cetele barbare. Ce fericire eră să-i aștepte acolo? Să-și lase ei căpătâiul sigur și ogorul muncit și mult puținul avut agonisit cu trudă, ca să se încerce o soartă nesigură, ba chiar amenințătoare? Ar fi trebuit să plece departe de tot, în centrul mai adăpostit al imperiului roman. Dar cu ce mijloace? Trebuia să fie destul de bogați, toți, cu mult bănet și aur grămadit în lăzi, ca să se simță gata de așa călătorie lungă, în niște locuri ne mai umblate de ei, unde nu stăpâneau nici o palmă de pământ.

Or fi fost, nu e vorbă, și astfel de bogătași, cari au părăsit Dacia și s-au dus departe, în orașele mari ale împărăției, spre a se bucură de averile adunate și a scăpa de vremile rele, ce începeau să bată tot mai amarnic în Dacia. De aceștia s'o fi găsit și înainte chiar de Aurelian; cu cel mai mare cuvânt în timpul lui și după el. Dar greul poporului n'a putut și n'a voit să se deslipească de căminurile sale.

La una ca asta se și așteptaseră, de altminteri, oamenii politici ai statului Roman. Știau de mai înainte că legiunile și funcționarii or plecă ei, de voie de nevoie. N'or să se împotrivească ei poruncei împărătești. Dar marea mulțime de cetățeni romani? Ce s'ar fi putut face cu dânșii? Cum să-i aducă? Cum să-i părăsească la voia întâmplării? Grija aceasta i-a împedecat de mult pe Romani să se lepede de Dacia.

Înainte de Aurelian, îi venise și lui Adrian odată ideea să retragă legiunile, să strice podul de peste Dunăre și să se lipsească de Dacia. Să se lipsească de *Dacia*, eră ușor de zis. Dar cum eră să se lipsească de *locuitorii romani* stabiliți acolo? De luat, nu-i putea lua; să vină de bună voia lor, nici nu eră de gândit. Și greutatea asta i-a făcut să nu se îndure de Dacia.

Dacă asta li se părea oamenilor de stat și împăratului anevoie atunci, zece ani abia după cucerirea Daciei, ce să mai zicem dar după 170 de ani, când populația romană se mai înmulțise, când prinseze rădăcini adânci de tot, când bogăția țării crescuse, când cetăți înfloritoare se ridicară pretudindeni

împodobite cu clădiri încântătoare și cu monumente mărețe? Se prevedeă cu siguranță că acestea vor fi pierdute pentru împărăție, dacă s'or retrage legiunile.

Dar nu mai eră de răbdat. Statul roman eră nevoit să facă jertfa asta dureroasă. Piarză-se o provincie frumoasă și bogată, pentru cucerirea căreia se prăpădise atâtea puteri și pentru latinizarea căreia se adusesese atâtea mulțime de lume romană,—numai imperiul să mai capete puțină liniște.

Din amestecul Romanilor de peste Dunăre cu populațiunile *tracice* de acolo s'a născut, cu timpul, o nouă ramură de *popor român*, asemuit cu acel din Dacia, ramură compusă din aceleași elemente etnice. Iar din vechii *Traci*, rămași mai neamestecați cu Romanii, avem și astăzi un rest în *poporul albanez*.

DIOCLIȚIAN ȘI CONSTANTIN CEL MARE.

Dioclițian — Cel dintâiu împărat, care a înțeles că imperiul roman eră prea mare, ca să poată fi apărât și cârmuit de un singur om, a fost *Dioclițian* (285—305).

Dioclițian împărți imperiul cu Maximian. Luă pentru sine Orientul, cu capitala în *Nicomedia*, de unde domniă ca un despot; și dete tovarășului său Apusul, schimbând capitala dela Roma la *Milan*, ca să fie cu armata mai aproape de hotare.

Constantin Cel Mare. — **Constantinopol. Reformele.** — După Dioclițian, *Constantin Cel Mare* voi să domnească iar singur; dar, ca să poată face aceasta, mută capitala la Bizanțiu, care luă numele de *Constantinopol*, și împărți tot imperiul în 4 *prefecturi*, și anume: *Orientul, Iliricul, Italia și Galia*; pe acestea le împărți în 13 *Diecese* și în 116 *provincii*; puse funcționari, de diferite grade, în toate aceste diviziuni și subdiviziuni; și toți trebuiau să atârne și să asculte de ordinele lui.

Constantin cel Mare, pe care biserica creștină l'a pus în rândul sfinților, mai este însemnat în istoria omenirii și prin faptul că a recunoscut și autorizat creștinismul ca religie în statul roman, prin *edictul dela Milan*, dat în anul 313, prin care s'a pus cu desăvârșire capăt persecuțiilor îndreptate până atunci în contra Creștinilor de împărații romani.

Răspândirea Creștinismului. — Până să ajungă aci, Creștinismul trecuse prin multe nenorociri.

Apostolii lui Christos începuseră a propaga învățătura Mântuirii mai întâi în Ierusalim; dar, urmăriți și persecutați, se împrăștiară în lume și o duseră la toate neamurile. Evangheliștii Mateiu, Luca, Marcu și Ioan, povestiră, în *Evangheliile* lor, cum a învățat Christos pe oameni să se iubească, ceminuni a săvârșit, cum a suferit, cum a fost batjocorit, răstignit, îngropat, cum a înviat și s'a înălțat la cer. Lumea se mișcă de măreția acelor vești miraculoase, și mulți începură să creadă. Viața, învățătura și patimile lui Christos, povestite în *Evangheliile*, alcătuiesc coprintul *Testamentului nou*.

A contribuit mult la răspândirea credinței creștine în lume S-tul Paul, care a propovedit-o în Asia Mică, în Grecia, Macedonia și la Roma, unde a fost ucis, în aceeași zi cu S-tul Petru.

Cu cât se răspândia mai mult Creștinismul, cu atât sporiă și asprimea prigonirilor în contra lui; și cu cât prigonirile creșteau, cu atât sporia mulțimea credincioșilor creștini.

Cel dintâi martir a fost S-tul Ștefan. Fu învinovățit, cu mărturii false, că își bate joc de legea și religia stăpânirii; și poporul îl ucise cu pietre. De aci încolo, bieții creștini n'au mai avut liniște. Viața lor nu eră sigură de azi până mâine. Erau acuzați: ba că desprețuiesc religia statului, ba că nu vor să se închine împăratului, și de tot ce se întâmplă rău în vreun loc, se da vina pe ei. De ardea vr'un oraș, creștinii erau vinovați; de nu ploua or de ploua prea mult, de se întâmplă foamete, ciumă, cutremur, pe creștinii se arunca vina. Erau târați înaintea proconsulului, și, numai fiindcă mărturiseau că sunt creștini, îi osândeau la moarte; îi ardeau, îi răstigneau, îi aruncau pradă fiarelor sălbatice din circuri. Dar «sângele creștinilor a fost sămânța Creștinismului» (*Tertulian*). Neron îi pironia pe cruce, îi ungea cu reșină și le da foc să arză. ca niște torțe, făcând cu ei iluminăție în grădinele, unde se dedeau petreceri populare. Până la Constantin cel Mare n'au mai încetat persecuțiile; dar se înnumără mai ales zece prigoniri înspăimântătoare în contra creștinilor, dintre cari cea mai crâncenă

a fost ultima (303—313), sfârșită chiar cu anul, în care Constantin recunoscî Creștinismul ca religie autorizată în imperiul roman.

Biserica primitivă și catacombele.—In cele dintâi veacuri ale întinderii Creștinismului, în vremurile grele de prigoniri sălbatece, creștini se adunau în *catacombe*, ca să se roage lui D-zeu. Catacombele erau niște galerii lungi, săpate sub pământ, cari servea și de cimitire, unde se păstra cenușa creștinilor răposați. Acolo, ascunși de lumina zilei, își îndeplineau credincioșii datoriile religiei lor. Și câte odată nu scăpau nici acolo de urgia persecuțiilor. Leturgia o slujeau, la început, cei mai bătrâni dintre ei, numiți, din cauza asta *preoți*. Mai târziu, creștinii, înmulțindu-se aleseră dintre ei pe cei mai sfinți, numiți *episcopi*, ca să le fie capi, conducători, și cari, pe atunci, nu se deosibeau în nimic de ceilalți credincioși.

Prin edictul dela Milan (313), care recunoștea oficial religia creștină, se da episcopilor dreptul de a judecă, fiind considerați astfel aproape ca funcționari ai statului.

In *consiliul dela Niceea* (325) se hotărî, apoi, definitiv simbolul credinței creștine, *Crezul*, ca să știe toți adepții bisericei lui Christos ce să creadă și să mărturisească, într'un gând și un cuget. Cei ce se abăteau dela dânsul, erau considerați ca *eretici*. Cel mai vestit și mai vechiu eretic a fost *Arie*, un preot din Alexandria, care susțineă că D-zeu fiul nu este de aceeași flință cu tatăl. Din pricina asta Arie fû exilat, și cărțile, ce coprindeau ideile lui, fură arse, din ordinul lui Constantin.

De aci în colo biserica creștină, cu preoții și episcopii ei, ajungând puternică, începû să-și apere credința lovind în cei ce se depărtau dela dânsa și răsplătind pe cei ce veneau să i se închine.

Personalul bisericei se organizează într'o ierarhie, care corespunde pas-cu pas-cu cea administrativă. Capul bisericesc al unei diocese eră *Episcopul*; al unei provincii *Arhiepiscopul*.

Episcopii din cetățile mai însemnate, ca Antiochia, Alexandria, Constantinopoli, Ierusalim, Roma, se chemau *patriarhi*.

Celui din Roma i se da cea mai înaltă cinste, fiind considerat ca urmașul S-tului Petru.

Urmașii lui Constantin cel Mare. Iulian. Teodosie. Impărțirea Imperiului.

Dacă succesiunea la tron ar fi fost stabilită și s'ar fi găsit următorii harnici și dibaci, imperiul roman, cu organizarea administrativă, politică și religioasă ce-i dedese Constantin cel Mare, ar fi putut să dureze multă vreme.

Dar, după moartea lui Constantin, iar încep lupte pentru luarea tronului.

Iulian, nepotul său, a mai turburat vieța imperiului, reluând persecuțiile în contra Creștinilor și încercându-se în zadar să revie religia păgână veche a Romanilor. De alt ceva era nevoie să se ocupe atunci un împărat, cunoscător al datoriei dictate de trebuința epocii sale. Vremuri grele veniau peste imperiu. Tot felul de barbari: *Hunii*, *Vandalii*, *Visigoții*, *Herulii*, *Goții*, *Gepizii*, *Longobarzii*, etc, se îndesau tot mai mult să pătrună, care mai de care, în imperiu și să meargă la Roma, celebra capitală a lumii, ca să o jefuiască de bogățiile ei vestite. De aceea *Teodosiu*, un alt urmaș al lui Constantin, împărți din nou, la moartea sa, imperiul între cei doi fii ai săi, dând unuia Apusul și altuia Răsăritul (395).

În timpul acesta, barbarii se și strecuraseră puțin câte puțin în Apus. Unii dintre ei, primiți în armata romană, ajunseră chiar generali și se luptau acuma contra năvălirilor. Dar Imperiul de Apus nu se mai putea apăra; împărații erau slabi și barbarii, nesățioși, erau fără prețet. În fine, în anul 476, pecând se află în Apus împărat *Romul Augustin*, vine *Odoacru*, regele *Eurililor*, bate și răstoarnă pe Romul și se face singur rege al Italiei.

Astfel moare statul uriaș, care supusese atâtea popoare, cu limbi așa de deosebite, și cuprinsese toată lumea cunoscută pe atunci. Statul Roman cade sub greutatea propriei sale măririi, vermuț înăuntru de corupțiune și de lupte civile, lovit mereu în afară de năvălirile barbarilor.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987